HALİKARNAS BALIKÇISI

BÜTÜN ESERLERİ · 13

Sonsuzluk Sessiz Büyür

Tarih Söyleşileri
Büyük Kukuriko
Öteden Beriden

BİLGİ YAYINEVİ

2. Basım

241
13
HALİKARNAS BALIKÇISI / sonsuzluk sessiz büyür
b

BİLGİ YAYINLARI : 241
HALİKARNAS BALIKÇISI BÜTÜN ESERLERİ : 13

Birinci Basım 1983

İkinci Basım
Kasım 1986

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Tel: 31 81 22 — 31 16 65
Yenişehir - Ankara

Babıâli Cad. 19/2
Tel: 5 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

HALİKARNAS BALIKCISI

Sonsuzluk Sessiz Büyür

(Balıkçı'nın önceki kitaplarına girmemiş yazılarından)
Derleyen : Şadan Gökovalı

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

çizimler : halikarnas balıkçısı

aslımlar basımevi — ankara

telf : 31 87 52

İÇİNDEKİLER

ESKİ İZMİR

BÜYÜK KUKURİKO

ÖTEDEN BERİDEN

HALİKARNAS BALIKÇISI

1830 - 1973

«Tarih sahibi» Sadrazam Cevat Paşanın kardeşi, tarihçi-yazar-vezir Mehmet Şakir Paşa Girit'te sefirken, eşi İsmet Hanım, 17 Nisan 1890 Perşembe günü bir oğlan doğurdu. Çocuğa, anasının, bir gece önce düşünde Musa Peygamberi görmesi dolayısıyla Musa, amcasının ve babasının adlarından ötürü Cevat Şakir adı verildi.

Musa Cevat Şakir'in çocukluğu, babasının atandığı Atina-Faleron'da, beş yaşından sonra İstanbul-Büyükada'da geçti. Bu yıllarda resim yeteneğiyle dikkati çeken M. C. Şakir, bir yandan özel dersler alırken, bir yandan Büyükada Mahalle Mektebinde okudu. İngilizceyi hayli iyi kavradığı için, hazırlık okumadan Robert Kolej birinci sınıfına alındı. İlk mezunlarından biri olarak bu okulu pekiyi dereceyle bitirdi. Denizci olmak istiyordu ama, ailesinin ısrarı üzerine İngiltere'nin Oxford Üniversitesine gönderildi. Orada «Yakın Çağlar Tarihi» bölümünde öğrenim gördü ve Oxford'un ünlü kitaplığından yararlandı.

Yurda dönünce çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdı, karikatür ve kapak resimleri çizdi.

Resimli Hafta dergisinin 13 Nisan 1925 tarihli sayısında yayımlanan «Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmağa Nasıl Giderler?» başlıklı öyküsü yüzünden üç yıl kalebentlikle Bodrum'a sürüldü. Cezasının son yarısını İstanbul'da geçirdikten sonra yeniden döndüğü Bodrum'da yaklaşık çeyrek yüzyıl kaldı. Bu ilçenin Karia çağındaki adından dolayı «Halikarnas Balıkçısı» takma adını kullanır oldu. Bodrum'un gelişmesine ve Anadolu uygarlığının tanınıp tanıtılmasına olağanüstü katkılarda bulundu.

Çocuklarının öğrenimleri için 1947'de yerleştiği İzmir'de gazetecilik, yazarlık ve turist rehberliği yapan Halikarnas Balıkçısı, 13 Ekim 1973 günü bu kentte öldü ve isteği üzerine Bodrum'a gömüldü.

BALIKÇI'NIN BU KİTABI ÜZERİNE

Sağlığında Balıkçı'ya, gazete ve dergi sayfalarında kalmış yazılarını kitaplaştırmak istediğimi söylerdim, sevinirdi.

Büyük Usta, önceki kitaplarına girmemiş öykülerinden derlediğim «GENÇLİK DENİZLERİNDE»yi gördü. Kitaplaşmamış yazılarından oluşturduğum «MERHABA ANADOLU» ve «ALTINCI KITA: AKDENİZ», Bilgi Yayınlarındaki «Bütün Eserleri» dizisinde yeraldı. «SONSUZLUK SESSİZ BÜYÜR», işte elinizi öpüyor

Bu kitabı hazırlarken, bir inancım daha da pekişti: Kolay aşılamayacak üretkenlikte bir yazar Balıkçı. Öylesine çok yazmış ki... Yalnız, yazdıklarını tümüyle derlemek kolay değil. Örneğin, evinin bodrum katında ıslanıp çürüdüğünü bildiğimiz iki çuval dolusu yazı kesiğinden kaç kitap çıkabilirdi, kimbilir!

Yaklaşık 1910-1970 yılları arası, yani 60 yıl, çeşitli gazete ve dergilerde yazmış Balıkçı. Bu yayın organlarının, 1928'e dek, eski harflerle yayımlandığı malum. Oysa ben, ne yazık ki eski yazı bilmiyorum. Türk harfleriyle yayımlanmış yazılarının tümü de kolay bulunup çıkarılamaz. Çünkü, bu yazıların bazılarını imzasız, bazılarını da, —çoğunu bugün bilemediğimiz— takmaadlarla yayımlamış Balıkçı. Yine de, «Bütün Eserleri» dizisinde, önceki kitaplarına girmemiş yazılarından en az iki cilt daha sunabileceğimi sanıyorum.

Bu kitaptaki yazılarına gelince:

Başta, «Eski İzmir» başlıklı uzunca bir yazı var. 1950'de, «Demokrat İzmir» gazetesinde, fotoğraflar ve Balıkçı'nın çizdiği resimlerle yayımlanan bu dizi,

İzmir tarihi konusundaki en ayrıntılı ve özgün yazılardan biri niteliğinde.

Derleniş öyküsünü ilgili bölümün başına özet olarak koyduğum «Büyük Kukuriko», beni şaşırtan bir yazı. Şaşmamın nedeni şu: Balıkçı hep, bu konuyu, «İnsan Kralı» adı altında yazmak istediğini söylerdi. «Büyük Kukuriko», Balıkçı'nın yazmak istediğini söyleyegeldiği «İnsan Kralı» olsa gerek gibime geliyor. «Büyük Kukuriko», Balıkçı'nın, çocuklarının öğrenimleri dolayısıyla ailesiyle Bodrum'dan İzmir'e göçtüğü ilk yıllarda (1948), İzmir'de yanızca birkaç ay çıkmış «Her Sabah» gazetesinde yayımlanmış. Okununca görüleceği gibi, «Büyük Kukuriko», insana büyük rahatlıklar getiren teknolojik gelişmenin insanlıktan alıp götürebileceklerini yeriyor. Başka anlatımla, çarpık çağdaşlaşmanın çağdaş bir eleştirisi niteliğinde bu yazı.

Üretken Balıkçı'nın çeşitli yazar ve dillerden yaptığı yayımlanmamış çevirileri yirmi cildi aşmıştır. Bu yazı ve çevirileri yayımlamanın bizim için onurlu bir görev olduğunu, burda, yeri düşmüşken belirtmek isterim.

Şadan GÖKOVALI
İzmir, Ocak 1983

ESKİ İZMİR

«ESKİ İZMİR» ÜZERİNE

Yük. Müh. Yaşar Aksoy, İzmir üzerine bir araştırma yaparken, anası emekli tarih öğretmeni Zehra Aksoy, kendisine bir dosya vermiş. Halikarnas Balıkçısı'nın eski İzmir'le ilgili bir yazı dizisinden kesikler varmış bu dosyada.

Y. Aksoy bana bu yazılardan sözetti. Haberli olmadığımı söyledim. Çok geçmeden, Aksoy, dosyayı getirdi. Kesiklerin fotokopilerini çektirdim. Dizinin bazı yazıları eksikti.

Sıcağı sıcağına Milli Kütüphane'ye (İzmir) gittim. Müdür Sayın Mustafa Kaya'nın esirgemediği ilgisiyle, «Demokrat İzmir» gazetesinin 1950 yılına ilişkin ilk iki cildi önüme getirildi.

Dizinin ilk yazısı, gazetenin 5 Mart 1950 tarihli sayısında «Eski İzmir Şehri» başlığıyla yayımlanmış. İzleyen sayfalarda görüleceği gibi Balıkçı, bu ilk yazıda, ileride yazılacakların kolay anlaşılması için bazı açıklamalarda bulunuyor.

Dizi, ikinci yazıdan sonra «Eski İzmir» başlığıyla yayımlanmış. Ne var ki; yayım düzenli olarak sürmemiş. Bazı günler dizi yayımlanmadığı gibi, bazı yazılara yanlış numara verilmiş. Yazı, 2 Mayıs tarihinde yayımlanan «Meşhur Şair Homer de İzmirli midir?» başlıklı yazıyla bitiyor. Aynı yazının altında (Devam edecek) notu var. Ne var ki; gazetenin izleyen günlerdeki sayılarında artık bu yazıya rastlanmıyor. Üstelik, bizim «24» sıra numarasıyla sunduğumuz «Oğuz Kelimesi, Dilimize Hangi Kökten ve Nasıl Girmiştir?» başlıklı yazı, Milli Kütüphane'deki derlemede—atlayan sayı olmadığı halde— bulunmuyor. Belki de o gün, önemli bir haber çıkması yüzünden gazete, baskı değiştirmiş olabilir.

Dizinin ilk yazısının yayımlandığı tarihle son yazısının yayımlandığı tarih arasında 59 gün var. Oysa, yayımlanan son yazı «33» sıra numarasını almış. Ancak, yayımlanan yazıların sayısı 38.

«Eski İzmir» yazı dizisini, elinizde tuttuğunuz kitap için yayıma hazırlarken, Balıkçı'nın bana verdiği izin ve yetkiden yüreklenerek, eskimiş sözcükleri değiştirdim, dizgi yanlışlarını düzelttim. Gazetede yayımlanan ve çoğu Balıkçı tarafından çizilmiş resimlerden dolayısıyla değer yitirmemiş tire klişeleri, kitaba aldım.

«Eski İzmir» dizisi konusunda beni bilgilendiren ve yazıların bazılarının fotokopisini almama izin veren Yaşar Aksoy ile anası Zehra Aksoy'a teşekkür ederim.

Şadan GÖKOVALI

1

ÜÇ BİN YIL ÖNCEKİ COĞRAFYA DURUMUNA GENEL BAKIŞ*

Bu ilginç konuda ileride yazılacakların kolay anlaşılması için başta, içinde biraz fazla sayıda ad geçen açıklama vardır. Okuyucuların, birkaç yazı sonra konu üslubunun kendiliğinden, Gediz Vadisi gibi genişleyip ferahlayacağından emin olarak, bu başlangıç sıkıntısına sabırla katlanmalarını dilerim.

Halikarnas Balıkçısı

Batı Anadolu'nun söylencebilime (mitolojiye) geçmiş dört kutsal akarsuyu vardır.

Bunların birincisi Meandros, yani Büyük Menderes'tir. Ağzı, sönmüş Miletos kenti yanındadır.

Bu ırmakların önem bakımından üçüncüsü Kaystros (Küçük Menderes), Efesos kenti yakınlarında Ege Denizine dökülür.

Dördüncüsü Kayikos, yani Bakırçay, Pergamon'a (Bergama) yanaşıp, Çandarlı Körfezine akar.

Hermos, yani Gediz Irmağı da —ki önem bakımından ikincidir— İzmir Körfezine kavuşur.

Homeros ve Hesiodos'a göre, ambrosiya (tanrı içkisi) ile çalkanan Hermos; Okeanos (Okyanus) ile Denizler Tanrıçasının buluşmasından doğmuştur.

Gediz'in uzunluğu 300 km. kadardır. Homeros'a göre, ırmağın kaynağı, Dindimene (Yeryüzü Tanrıçasının yüzlerce adından biri) Ana'nın kutsal dağı olan Murat Dağının tepesindedir. (Bu yazılarda, sonradan görüleceği gibi, mitolojik hurafelere, yalnızca bazı tarihsel gerçekleri saptamaya yaradıkları için önem verilmektedir.) Gediz, yatağının yarısında, hemen hemen güneybatıya akar. Buraları eskiden Katakekav-

* («Demokrat İzmir», 5 Mart 1950)

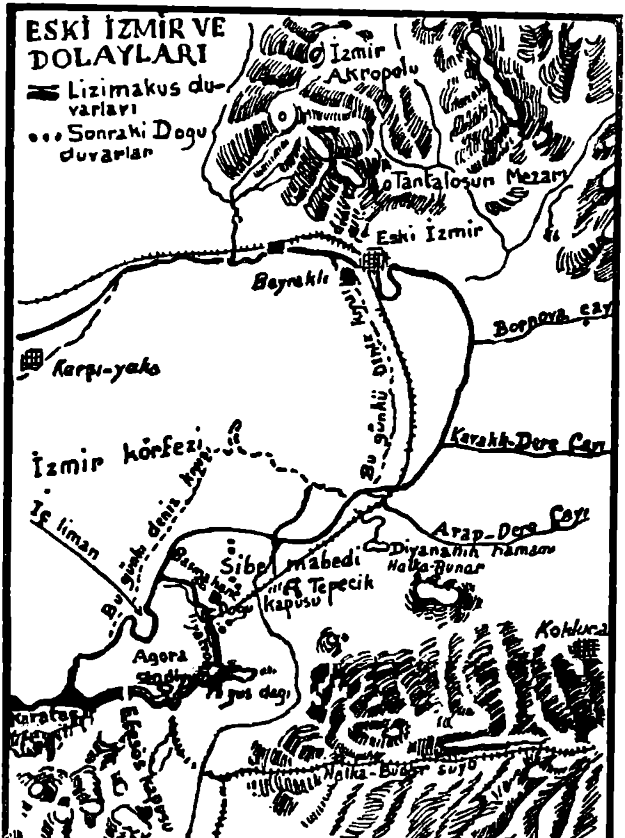
mene diye anılan vahşî ve volkanik bir yöre idi. Strabon, Gediz sularının buralarda birçok çakıl taşları ve çamurlar topladığını yazar. Gediz, yolunun yarısına varınca, güzel bir vadiye girer. Bu vadinin adı eskiden «Lidya Vadisi» ya da «Sardiya Vadisi» idi. Gediz, fışıldaya fışıldaya yoluna devam ederken Kogamus, yani Alaşehir Çayı köpüre köpüre onun koynuna atılır. Bu iki su, birlikte girdaplana karışa İzmir'e doğru akar.

Binlerce yıl önce Gediz'e, altın taşıdığı söylenen Paktolos adlı bir çay daha karışırdı. O zaman Hermos'ta altın bulunduğuna inanılırdı. Fakat Romalılar bu iki suda altın bulamadılar. Şair Virgilius Gediz'den sözederken «Auro - turbimus Hermus», yani *'girdapları altınla çakan Gediz'* der. Klasik sularıyla insan gönlünü, geçtiği vadilerden daha derin oyan Gediz, Sardis'in karşısında Gaigaia (Gölmarmara) Gölüne selâm verir, coşar, batıya doğru sular aşka gelir, köpürür, kabarır ve yayılır; hız alarak Hirkanlya ovasından gelen Kum (eskilerce balık dolu sayılan Hyllos) Çayına karışır. Gediz daralır ve Menemen Boğazına varır. İçi daralan Gediz, dar boğazı aşınca, ormanlar arasında genişler. Denize varmasına 10 mil kala Gediz, 1886'da yine yenilenen binlerce yıllık yatağınca akar ve sonunda İzmir Körfezine ulaşır.

Ne var ki; Gediz binlerce yıl aka aka tuzluluğu ve aklığı dolayısıyla eskiden Leukai denilen yeri ve orada bulunan beş, altı adayı sarmış ve onları ana karaya bağlamıştır.

1717 yılında yapılmış bir harita, Menemen'i deniz kıyısında göstermektedir. O Menemen ki, şimdi deniz kıyısından sekiz mil (11 km.) uzaktadır. Böylece oluşan yeni ovanın güneyinde, genel olarak Sipilos (Manisa Dağı) denilen 50 km. uzunluğunda ve 15 km. eninde dağlar vardır. Asıl Sipilos, bunların doğusunda olan dağlardır.

Batısındaki dağlar —ki onlara şimdi Yamanlar diyoruz—, volkanik oluşumludur. Traşit ve andezit taşlarıdır. Renkleri kırmızımtırak, sarımtırak, kahverengi ve kahverengimsi kurşunîdir.

Balıkçı'nın çizgisiyle eski İzmir ve dolayları

Güney yamaçların eteklerine doğru beyaz bir traşit alanı görülür. Bu dağlar bir zamanlar tamamıyla ardıç ve çam ağaçlarıyla örtülüydü. Tepelerinde, şimdi Karagöl ve Kızılgöl diye anılan sular vardır.

Doğuya doğru Yamanlar dağları, yelpazemsi açılarak, derelerle aralanan tepelere yükselirler.

Güneye doğru etekleri yayılan bu dağlar, şimd' Şemikler ve Karşıyaka'yı oluşturmaktadır.

Eskiden ormanlar yanmamış ve milleri denize taşınmamış oldukları için, Karşıyaka ve onun doğusundaki düzlükler yoktu.

Eski İzmir'in Akropolisi, Karşıyaka'nın doğusundaki tepededir. Yağmur mevsiminde bu dağın dik yamaçlarından aşağıya sular köpürür. Oralarda bugün bile mersin ve kırmızı çiçekli zakkumlar görülmektedir.

2

HOMEROS'UN ŞİİR YAZDIĞI MAĞARA

Suyunun şifası dillere destan olan Meles Irmağı eski İzmir'in can damarını oluşturuyordu.

Asıl Sipilos, Yamanlar'ın doğusundaki Manisa Dağıdır. (Frengi, yani Sifilis sözcüğü, bu dağın adından gelir. Bu ad, Ana Tanrıçanın bir adı olan «Sibelis»ten değildir.) Çevresindeki dağların sularıyla kabaran Nif Çayı (suyu soğuk olduğu için eskilerce Krlyos diye anılırdı), Sipilos'u güneyden sararak kuzeye doğru akıp Gediz'e (Hermos'a) kavuşur.

Sipilos'un güneybatısında Nif (Olympos) Dağı yükselir. Onun da doğusunda karlı Bozdağ (Tmolos), Sardis ovasına bakar.

Gediz'den başka, doğrudan İzmir'e akan Hacımusa, Bornova, Kavaklıdere, Arapderesi çayları var-

dır. Tepecik yakınında, üzerinden Kemer Köprüsünün geçtiği Meles Çayı vardır. Bu suyun denize ulaştığı yerin bir kilometre berisinde, bu su ile Diana'nın gölü ya da hamamı arasında Tepecik'e ad veren tepe yükselir.

Eski İzmir (Ancient Smyrna) adlı beş yüz sayfalık kitap yazmış olan Cadoux'nun Meles Çayı ile ilgili olarak derlediği bilgileri aktarıyoruz:

«Anlaşılması gereken bir şey varsa, o da bu çay ya da suların hangisi eskilerin Meles dedikleri akarsudur? Adı Hellen dilinden olmayan bu su konusunda eskilerin yazdıklarına gelelim:

İsa'dan altı yüzyıl önceye, yani İzmir kenti, Körfezin kuzeydoğusunda bulunduğu zamana ait bir Homerik ilâhide, Artemis'in, Kolofon yakınındaki Klaros'a gidip, atlarını, sazlar arasından denize akan Meles ırmağında suladığından sözedilir. İÖ VI. Yüzyılda yazılmış bir Homerik epigramda, 'Meles'in parlak suları içinden akmaktadır' denilmektedir. İsa'dan beş yüz yıl önce yaşamış olan Miletos'lu Hekateus, İzmir Körfezinin adının önceleri Meles Körfezi olduğunu ileri sürer. Aristoteles, Homeros'un Meles kıyılarında doğduğunu yazar. Onun ileri sürdüğüne göre Meles, eski İzmir'e pek yakındı. Pausanias'a göre Büyük İskender, İzmir'i, şimdi bulunduğu yerde kurduracağı zaman, Klaros'taki Apollon tapınağı bilicisine (kâhin) başvurmuş ve şu yanıtı almıştır:

— Kutsal Meles'in gerisindeki Pagos'ta (Kadifekale) oturacak olan insanlar, eski kentte oturanlardan üç kat, dört kat daha mutlu olacaklar!

İlkçağın ünlü coğrafyacısı (Amasya'lı) Strabon, birçok kişi tarafından, İzmir'de doğduğu belirtilen Homeros'un Meles Çayından sözetmediğini yazar. Aynı coğrafyacı başka bir yazısında, Meles'in, kentin surları dışından aktığından sözeder. (Kent o zamanlar hemen hemen şimdiki yerini kaplıyordu.)

Tiberius'tan Klavdiyus'a dek birçok Roma İmparatorunun saltanatı sırasında basılan paralarda Homeros, elinde çalgı ve ot demeti tutmuş ve yan yatmış bir delikanlı olarak gösterilir.

Hellen ırmak tanrılarının ayırıcı belirteci (alâmet-i farikası) olan boynuz içinde çiçek demetinin Meles Çayı tanrısında bulunması dikkate değer.

Plinius, İsa'dan kırk yıl sonraki yazılarında İzmir'den sözederken, 'yakınında kaynayan Meles Suyu ile ünlüdür' der.

İsa'dan bir buçuk yüzyıl sonra yaşamış İmparator Markus Aurelius zamanında basılan sikkelerden başka önemli üç belge daha vardır. İlk olarak, şimdi Bornova Camisinde bulunan bir yazı, Diana hamamlarının yanından getirilmiş. Yazıtta, 'Beni kurtaran Meles Tanrısını överim. Onun sularında yıkanarak hastalıktan kurtuldum' denilmektedir.

Pausanias, daha önce Klaros bilicilerinin söylemiş olduklarını belirttikten sonra, 'İzmir'liler Meles Irmağına sahiptir. Yetkin bir su. Bu ırmağın başında bir mağara vardır. Homeros'un şiirlerini orada yazdığı söylenir' der.

Üçüncü olarak, Aristeides'in yazdıkları vardır. Meles'in, kent kapısı önünde aktığını, denize yakın bir yerden; mağaralar, ağaçlar ve evler arasından kaynadığından, başının bir gerdanlık gibi daire çizdiğinden sözeder. Aynı yazar, bu çayın, dar bir kayalık arasından akarak sessizce denize karıştığını, suyun balıkla dolu olduğunu, bunların, insan elinden yiyecek derecede evcil olduklarını ve flüt sesini duyunca, sarhoşmuş gibi oynadıklarını yazar.

İsa'dan sonra 172 - 245 yılları arasında yaşamış olan Philostratos, Meles'in ağaçlıklar ve otlaklar arasından akmakta olduğunu ve kaynadığı yer, denize aktığı yerden uzak olmadığı için, yüksekçe bir yerden çayı, bir bakışta boylu boyunca görmenin olası olduğunu söyler.

Dördüncü Yüzyılda yaşamış olan Homeros, Meles'in çevredeki çaylarla beslendiğini ve kent kıyısında, içinde kayık gezdirilebilecek bir göl oluşturduktan sonra, gizli gizli sevgilisine kavuşan bir kadın gibi, çamlıklar arasından akarak sessizce denize ulaştığını bildirir. Claudius Ptolemaios'a göre Meles, İzmir'in çevresinde akmaktadır.»

Cadoux, bunları yazdıktan ve körfezin ucuna akan dört beş çayın hangisinin Meles olduğu konusunu tartıştıktan sonra, kesin karara varamaz.

Uzağı göreyim diyenler, ayak uçlarındaki gerçeği göremezler. Kemer'deki çayın, kadim (eski) tarihteki adını bilmeyenlerce *Meles Çayı* diye anılması boşuna değildir.

Haritada görülen ve Karataş'ın doğusuna düşen iç liman XVII. yüzyılın sonlarında vardı. 1824'te İzmir'i ziyaret etmiş olan Prokesch van Osten, gençliğinde eski limanı görmüş yaşlılar bulunduğunu yazar. Daha önceleri bu limanın ağzı zincirle kapatılırmış.

Genişliği 10, uzunluğu 40 deniz mili olan İzmir Körfezinin ağız tarafına «İzmir», dip tarafına da «Hermos» körfezi denirdi.

Homeros'un epik şiirlerinde, Tepecik'te Ana tanrıça tapınağı yakınında ünlü *Pramne* şarabı yapıldığı belirtilir.

Eski İzmir'de tavuk, horoz ve hindi yoktu. Eski yazarlar, İzmir'de «denizin ipek böcekleri» bulunduğundan sözederler. Bunlar *Pinna squamosa* denilen ve güney Ege'de bir metre uzunluğuna ulaşan, turuncu kabuklu bir çeşit midyedir. Önceleri, kent yanındaki deniz kıyılarında bulunurmuş. Şimdi Urla'da vardır. Bu büyük midyeler kumsal diplere ince kıllarla köklenirler. Bu kıllar ipekten daha parlaktır. Midyenin kendisi yendiği gibi, *bisüs* denilen bu kıllardan kumaşlar örülür. İmparator Justinianus, Ermeni satraplarına bu kıllardan örülmüş giysiler armağan ederdi.

Ünlü ressam Rönemaks'ın «Diana»ları

3

TARİHTEN ÖNCEKİ İZMİR'İN DÖRT YANINDAKİ KOMŞULARI

Yalnızca kadınlardan oluşan Amazon kabilelerindeki garip töreler:

J. B. Bury'nin yazdığı Yunan tarihlerinin başında, şunlar yazılıdır:

«Yunanistan'ın tarihini yazanların pek titiz davranmalarını gerektiren çok önemli iki nokta vardır. O da, İÖ. Altıncı - Yedinci ve ondan önceki yüzyılların Yunanistan'ı ve Anadolu'suna ilişkin bilgimizin yok denecek derecede az olmasıdır.

O çağlarda Anadolu, Hellen dünyasının en ileri ve en önemli bölümü idi. Anadolu'nun o zamanki kentleri konusunda da pek az şey biliyoruz.

İranlılar'ın Anadolu'nun batısına gelip savaşmaya başladıkları zamandır ki; oralarıyla ilgili bilgiler verilmeye başlanıyor. Tarihte ise bu savaşlar dolayısıyla Anadolu'nun bu bölümü, Yunanistan'a kıyas daha geride yer almaya başlıyor. Böylecedir ki; tarih sayfalarında baş yeri tutması gereken Batı Anadolu'nun yerini Yunanistan alıyor. Altıncı ve Yedinci yüzyıllar Yunan tarihinin, Atina ve Sparta'dan ibaret olduğu sanısı uyanıyor. Bu haksızlık bugün için, onarılamayacak gibidir.

Bu dönemde Atina ile Sparta başrolü oynamaktadırlar. Çünkü 'Les absents ont toujours tort' (Olmayanlar daima haksızdırlar).»

Bu satırları okuyunca insanın aklına Caryle'nin bir sözü geliyor. *«Çınar ağacı büyürken patırtı yapmaz, ama yıkılırken yapar.»*

Bir tarihçi de şöyle yazar:

«Yunanistan'ın batı kıyıları, doğu kıyıları kadar güzel limanlara, adalara ve onların karşısında iklimi tatlı topraklara sahip olmadığı için, doğu kı-

yılarına kıyas pek geri kalmıştır. Yunanistan, doğu tarafından Yunanistan olmaya başlamıştır. Bunun nedeni, Yunanistan'ın batı tarafındaki toprakların, vahşetin en ilkeli halinde yaşayan insanlarca meskûn iken, Anadolu'da doğunun ezelî uygarlıklarının mevcut olması idi.

Tarih, Ege Anadolusu hakkında olaylar kaydetmeye başladığı zaman, Batı Anadolu'nun daha ileri değilse bile, Yunanistan uygarlığına daha denk toplumlarla meskûn olduğunu görüyoruz.»

Profesör Ridgeway, Girit'teki İyoniyen uygarlığından sözederken, «İsa'dan üç bin yıl önce Girit taş devrinden maden devrine geçmişti. Son kazılar, Adanın her yanına yayılmış yüksek bir kültürün izlerini ortaya çıkardı. Asıl önemli merkezler Knossos ile Phaestos idi. Girit'teki uygarlığın ayırıcı niteliklerinden biri de, her bir figürün, sözgelimi bir öküz kafası, bir kapı, bir göz gibi, bir sözü simgeleyen bir yazısının varlığıdır.» der.

İda Dağının Dikte mağarasında, tanrılara sunulacak içkilerin listesini gösteren bir yazı bulunmuştur. (Bu dağ ve mağara, sonradan, Zeus'un doğduğu yer olmakla tanınacaktır.) Bu yazıyı çözecek bir anahtar bulunamamıştır. Fakat İndo Avrupasal değildir. Güney Anadolu'daki Lykia (Lükya)lıların ve Batı Anadolu'nun bazı eski halklarının diliyle bir akrabalık görülmektedir. Girit'te bulunan başka bir yapıtta, her şekli bir sözün bir hecesini anlatan ve satır satır yazılmış olan, daha ileri bir yazı türü bulunmuştur.

Yine J. B. Bury der ki:

«Girit'lilerin tapınakları yoktu. Saraylarda mihraplar vardı. Girit'lilerin dinsel törenleri evlerinde yaptıkları anlaşılıyor. Taptıkları başlıca tanrı, Yunanlıların sonraları Rhea diye andıkları Doğa Tanrıçası idi. Giritlice aslı da belki bu idi.

Tanrıça bazan aslanlarla, bazan göğü simgeleyen kumrularla bir arada gösterilir. Rhea, bir (erkek) tanrı ile ilgili gösterilir. Bu tanrının, tanrıçaya kıyasla mevkii küçüktür.

Girit'te Rhea'nın törenlerini dişi papazlar ya-

parlardı. Sonraları, Yunanlıların geliştikleri sıralarda o tanrı, Rhea'nın oğlu Zeus sayıldı. İlk önceleri yalnız Rhea, sonraları onunla birlikte Zeus, iki yüzlü ya da iki ağızlı balta ile simgelenirdi. Çift ağızlı baltaya (labyrs), Güneybatı Anadolu'da Karyalılar da tepki gösterirlerdi. Girit'teki Knossos Sarayının duvarları iki yüzlü balta işaretiyle öylesine kaplıydı ki; o binaya belki de 'İki Yüzlü Baltalar Sarayı' adı verilmişti.

Karya dilinde iki yüzlü baltaya Labris *denildiği için, değişik ve girift yapıyı görmüş olan geri Yunanlılar ona* Labirinthos *adını vermişlerdir.*

Knossos Kralı Minos'un, öküz kafalı ve insan gövdeli bir yaratık olan oğlu Minotauros'un Labirinthos'ta bulunması ve kendisine denizaşırı ülkelerden getirilen delikanlı ve genç kızları yemesi hakkındaki eski söylence de belki buradan kaynaklanır.»

Yine Bury şöyle yazar:

«İsa'dan üç bin yıl önce Çanakkale Boğazına egemen olan Troya kenti de önemlidir. O, ünlü Troya tepesinde kurulan ilk kent değildir. Kaba saba taşlarla kurulmuş olan ilk kentin kalıntıları bugün bile görülmektedir. Orada bulunmuş olan, beyaz nefrit taşından yapılmış bir balta, seyrek de olsa, Orta Asya ile Akdeniz arasında gidip gelme olduğuna işarettir.»

Tarihten önceki Yunanistan'ı iyice inceledikten sonra bir kitap yazmış olan Robert Graves, İsa'dan iki bin yıl önce Karadeniz'i gezmiş olan bir Yunanistan'lıya, o zamanki Karadeniz dolaylarını şöyle anlattırır:

«Karadeniz'in yukarı kıyısında Kırım Yarımadası vardır. Orada vahşî Taviryа'lılar yaşar. Onlar tanrılarına insan kurban ederler. Evlerinin önlerine çaktıkları kazıkların uçlarına, kestikleri yabancıların başlarını geçirirler. Taviryа'lıların ardında Kimmer'ler yaşarlar. Küçük yapılı, esmer ve çabuk kızan insanlardır. Güzel türkü söylerler. Savaşçılıkları yamandır. Hepsi de eşcinseldir. Kimmer'lerin iki yanında, uzun ömürlü ve hakbilir İskit'ler yaşarlar. Bunların bir kısmının evi yoktur. Mandaların

çektikleri arabalarda yaşarlar. Çok iyi ok atarlar ve kısrak sütü içerler. Onların kuzeyindeki yerler, kara gocuklu yamyam Fin'ler tarafından yurt tutulmuştur.

Fin'ler geceleri çoğu kez, insanlıktan çıkıp kurt olurlar. Bunların yanıbaşında, yüzlerini mavi ve kırmızıya boyayan ve ahşap kentlerin çevresini kazıklardan oluşan bir parmaklıkla koruyan Budin'liler yaşarlar. İssedon'lular bunların komşusudur. Ölmüş baba ve analarının etlerini yiyip, onların kafataslarını su içmekte kap diye kullanmak, onlarca en büyük saygı ve sevgi belirtisidir. Daha kuzeyde keleş kelleli Agrip'liler vardır. Silâh taşımazlar, beyaz atlara binerler, vişne suyu ile kesilerek pekleştirilmiş sütle yaşarlar.

Karadeniz'in batı kıyısında Tinya'lılar otururlar. Onlar, Trakya dili konuşurlar. Onların ötesi, bira içici Got'ların yeridir.

Onların batısı, işi tarıma dökmüş olan İskitlerle meskûndur. Daha aşağıda, hâlâ Ana tanrıça Kibele'ye tapan Agatırsa'lılar vardır. Onlar altın toplarlar.»

Bu dili kullanan Yunanistanlı, Jason'un, altın postu almak için Argos gemisiyle Karadeniz'e gittiği çağa ait bir adamdır. Karadeniz'in Anadolu kıyısını da şöyle tanımlar:

«Boğaziçi'nden çıktıktan sonra, ilk önce Mariandin'lilere rasgeleceğiz. Bunlar bir çeşit Trakyalılardır. Onların ülkelerinin doğusunda, üçlek tanrıça Kibele'ye tapan Amazonlar vardır. Bunların hepsi kadındır. Önceleri kabilelerinde erkekler de vardı. Bu erkekler Kentauros, Satir ve Pelazi takımından insanlardı. Bu erkekler, nereden duydularsa duymuşlar ve bir baba tanrının varlığından sözetmeye başlamışlar.

Büyük Ana tanrıçanın zararına olarak baba tanrıyı yükseltmeye çalışmaları, kadınlarca sapkınlık ve küfür sayılmış, onun için, kadınlar, bunların topunu da kılıçtan geçirmişler. Onların erkeklik organlarını, işlenen küfrü bağışlaması için Ana tanrıçaya sunmuşlar. Ondan sonra da, savaşmak için

silâh kullanma eğitimine girişmişler. Silâhları halen, kısa savaş baltası ve oktur. Ovalarında yüksek atlar yetiştiği için, süvari olarak savaşıyorlar. Yaya olarak da savaşmıyorlar değil. İyi ok atabilmek için, sağ memelerini kesiyor ya da yakıyorlar.

Amazon, yani memesiz sözcüğündeki 'A' harfi.

Lir çalan Homeros

(«Demokrat İzmir», 7 Mart 1950)

bir olumsuzluk edatı değildir. Yani 'siz' edatı değildir. Tam tersine, kuvvet verici bir edattır.

Bu takdirde 'Amazon', 'güçlü memeli' anlamına gelir. Zaten tüm mermer kabartma ve heykellerinde Amazonlar, iki memeli olarak gösterilmektedir. Daha ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuklara gelince, büyüyünce kuvvet bulmalarına ve isyan etmelerine engel olmak için, ayak ve kol kemiklerini kırarlardı.

Gebe kalmak istediklerinde, ev işleri gördürdükleri bu topal ve kötürüm kölelerine tenezzül etmedikleri için, savaşta tutsak aldıkları delikanlıları kendilerine ayırırlardı. Böylece, sınırlarını genişletmiş oluyorlardı. Zamanla, doğan erkek çocuklarını ikinci harman zamanı öldürme geleneğini bıraktılar. Kendilerine komşu olan Makronya'lılarla andlaşma imzaladılar. Makronya'lılar, iyi savaşan, parlak bir kabiledir. Toprak sürülüp de tohum ekme zamanı gelince, Makronya'lılara haber salıyorlar. Doğan çocukların erkek olanlarını Makronya'lılara veriyorlar, dişileri kendilerine alıkoyuyorlar.»

4

GİRİT'TEKİ SON KAZILARIN ORTAYA KOYDUĞU GERÇEK

Sevgilisine kavuşmak için 13 rakibini öldüren kahraman âşık

Ege uygarlığı, Girit'teki Minoen kültürüyle başlar. Otuz kırk yıl öncesine dek kimsenin böyle bir uygarlıktan haberi yoktu. Bu uygarlığı ancak Girit kazıları ortaya çıkardı. Girit uygarlığı da, Yunanistan'ın Mora Yarımadasındaki Miken kültürünün gelişmesine neden oldu ya da yardım etti. Bu uygar-

lığın varlığından da tarih, son elli altmış yıl öncesine kadar hiç haberli değildi. (Bu son iki tarihsel keşif gözönünde tutulacak olursa, halen kapalı bir kutu olan Anadolu ve İzmir'den daha nelerin çıkabileceği bir düşünülsün.)

Miken uygarlığından sözetmeyi daha sonraya bırakmamızın nedeni, onun Girit uygarlığından sonra gelişmiş olmasıdır. Girit ve Miken kültürleri arasında bir de Ege adalarının kültürü vardı.

Bu adalar kültürünün de Miken'e etki etmiş olduğu mutlaktır. Miken ve yanındaki Tirinis ile Argolis kentlerinin duvarları Kiklopiyen denilen biçimdedir. Girit'te olmayan bu tarz duvarlar, Adalarda, Çanakkale yakınındaki Troya'da ve daha eski bir devre ait olmak üzere eski Pteriya'da (yani Hitit Boğazköy'ünde) vardı.

Kiklopların söylencesi tuhaftır. Sözümona bunlar, Karya'nın bir kısımıyla Likya'da, yani Güney Anadolu'da yaşayan tek ve toparlak gözlü insanlarmış (Kiklos toparlak, ops göz). Kiklopiar, Tirinis'in duvarlarını yapmak üzere Güney Anadolu'dan götürülmüşler.

J.B. Bury, «Bu duvar yapısı tarzı, Miken uygarlığını Girit uygarlığından ayıran bir niteliktir» der. (Buraya kadar görünüşte dağınık olarak verdiğim bilgilerin, yazı ilerledikçe, yani sıraları geldikçe birbirleriyle ilişkilerini göstermeyi tasarlamıştım. Kendime çizmiş olduğum anlatım yolundan burada bir kezcik sapmak zorunu duyuyorum.)

Kiklopların Anadolu'dan getirilmesi ya da onların gelmesi bireysel bir olay olsaydı, önem taşımazdı. Fakat Yunanistan'da Thebai kentini kuran adam Fenike'li Kadmus idi. Mora ya da Peleponez Yarımadası da adını, Lidya Kralı İzmir'li Tantalos'un oğlu Pelops'tan alıyordu. (Pelops: Kahramanın adı, nessos: ada.)

J. B. Bury yazar ki:

«Kendilerinden başka her ulusu barbar diye alaya alacak derecede Hellenlikleriyle övünen Yunanlıların, atalarının ve mitlerinin (masallarının, söylencelerinin) başka ülkelerden gelmiş olduklarını ileri

sürmeleri çok gariptir. Sözgelimi İo masalı; Argos'lu Danay'ların Mısır'lılarla kardeş çocukları olduğunu bildirir. Çünkü, Zeus'la arkadaşlık ettiği için İo; Danaus'la Aegyptus'un ninesi oluyormuş. Yani, bu iki ulusun atası oluyormuş.

Thebai'li Kadmi'ler soyuna adını veren Kadmus, Fenike'den gelmeydi. Yunanlılar arasında yaygın olarak inanılan bir masala göre, Sipilos Kralı Tantalos'un oğlu Pelops Mora'ya kaçıyor. Adını Mora Yarımadasına verdikten başka, Argos soyunu kuruyor. Korent kaynaklı bir masala göre de Korent, Karadenizli Medea dolayısıyla Karadeniz'liler tarafından kurulmuş oluyor.

Yunanlılar hep, atalarını doğudan gelme biliyordu.»

Yunanlıların, masallarında, atalarının İngiltere'den geldiklerini ileri sürmemeleri J. B. Bury'nin hoşuna gitmiyor galiba. Kendisi, hemen yukarıda kaydedilen görüşlerine şöyle devam ediyor:

«Yunanlılarca kesinlikle inanılan mitlerden en garibi, Amazonlara ait olanıdır. Bunlar, güçlü kuvvetli ve korkusuz kadınlar topluluğu idiler. Erkeklerden ayrı yaşarlardı. Kahramanlık devirlerinde Anadolu'da yaşamış olan bu kadınların savaş alanlarında Yunanistanlı kahramanlara denkliklerini kanıtlamış sayılıyorlardı.

İlyada'da, Troya Kralı Priamos'un, Frigya'da Amazonlar ordusuyla nasıl çarpıştığı anlatılır.

Bellerephontes'e verilen en tehlikeli görev de, Amazonlarla çarpışmaktı.

Sonraki Homerik şiirlerde, Amazon Kraliçesi Pentesileya, Troya savaşlarında Yunanistan'lıların korkunç bir düşmanı olarak gösterilir. Amazon Kraliçesinin kuşağının ele geçirilmesi, kahraman Herakles'e verilen en güç işlerden biri idi. Bu sergüzeştlerin hepsi de Anadolu'dan gelip geçti. Bunların yurtları şurada ya da burada varsayıldıysa da, asıl vatanlarının Anadolu'da, Amisus sömürgesinin yanında Termedon (Terme) Irmağı kıyılarında olduğu anlaşıldı. Ne var ki; Amazonlar doğrudan Yunanistan'a da saldırdılar. Kraliçeleri

Antiyope'nin Theseus tarafından kaçırılması üzerine Amazon süvarileri Atina kentinin bulunduğu Attika'ya saldırdılar. Atina kentinde korkunç bir savaş olmuş. Uzun süren çarpışmanın sonunda Amazonlar yenilmişler.

Bununla birlikte, Theseus şenlik ve törenlerinde, Atina'lıların, cesur düşmanları Amazonlar için kurban kesmeleri dinsel bir gelenek oldu. Atina kentinin doğu yanındaki bir mahallesine Amazonlar Mahallesi adı verildi. Platon ve Sokrates gibi filozoflar, bütün bu anlatılanları katıksız gerçek sayıyorlardı.

Amazonlarla savaşlar, Yunanistanlı heykeltraşlarca pek sevilen bir konu oldu. Tüm bu masallar söylencebilime (mitolojiye) konu olmuş bulunmak dolayısıyla tarih dışı kalırlarsa da, bunlara Yunanistanlılar tarafından binlerce yıl inanılmış olduğu gözönünde tutulursa, bunların da gerçek bir tarihsel esas olduğu anlaşılır.»

Pelops mit ya da masalına gelelim:

Pelops Lidya (bir söyleyişle Sipilos) Kralı Tantalos'un oğlu idi. Dardani Kralı Tros'un (Troya kenti adını bu adamdan alır) oğlu Ganimedes, Frigya'daki İda (Çanakkale ilindeki Kocakatran) Dağında avlanırlarken, bir kartal kılığına giren Zeus onu yakalayarak Yunanistan'daki Olimpos Dağına götürmüştür. Ganimedes, Olimpos Dağında tanrıların sâkisi olmuştur. Bu masalın, tarihsel bir olaydan uydurulmuş olduğu söylenir. Tros, oğlu Ganimedes'i, kurban kesmesi için Lidya'ya yollar. Çocuk, Lidya Kralı Tantalos tarafından alıkonulup öldürülür ve iki kral arasında savaş patlak verir. Uzun bir savaştan sonra Troya, birinci kez olarak yerle bir edilir. Bu savaş sürerken, Tantalos'un oğlu Pelops, ülkesinden kaçmak zorunda kalır. Yunanistan'da Elis Kralı Oenamaos'a konuk gider. Kral'ın kızı Hippodamia'ya (ki bu ad, atları seven anlamına gelir) âşık olur. Fakat Kral, kızını ancak, kendini şar (araba) yarışında geçecek olan adaya vereceğine andiçmiştir. Kral, yetkin (mükemmel) atlara ve Mursillus (ki bu ad da atları eğiten anlamına gelir) adında

bir seyise sahip olduğu için, bütün yarışları kazanacağına emindir. Kral, önceden danıştığı bilici (kâhin), damadının kendi ölümüne neden olacağını söylediği için böylesine güç koşullar öne sürmektedir.

Kral, kızına talipler çıktığı zaman, zırhını kuşanıp arabasına çıkıyor, rakibinin ilerlemesine izin veriyor, onun arkasından yetişip, yarışı kazanmadan önce, rakibini mızrakla arkasından vurarak öldürüyordu. Oenamaos, on üç rakibini böylece öldürmüştü.

Fransız ressamı Boucher'in «Diana»sı

(«Demokrat İzmir», 8 Mart 1950)

5

ESKİ İZMİR KENTİNİ KİM KURMUŞTU?

Ne var ki; Pelops'a acıyan seyis Mursilus yarıştan önce, kralın atlarının takımlarının bir kıs-

mını keserek zedelemiş bulunuyordu. Koşu başladıktan az sonra kralın arabası parçalandı, kral öldü. Böylece Pelops, Hippodamia'nın kocası ve Elis Kralı oldu. Bu kente Olimpos'u ve başka kent ve yerleri katarak ülkesini genişleten Pelops oralara Peloponessos (Pelops'un Adası) adını verdi.

Latin ozanı Ovidius, Pelops hakkında şu masalı anlatır:

«Tantalos, tanrıların gerçek tanrı olup olmadıklarını sınamak için, kendi oğlu Pelops'u öldürüp başka etlerle pişiriyor ve tanrıları ziyafete çağırıyor. Öteki tanrılardan daha aç gözlü olan Demeter, Pelops'un bir kolunu yedikten sonra Zeus, işlenmiş olan cinayetin farkına varıyor ve Pelops'a acıyarak onu diriltiyor. Yalnız, yitirmiş bulunduğu bir kolunun yerine Pelops'a fildişinden bir kol taktırıyor. Tantalos'u da ceza olarak Tartaros'un —cehennemin— dibine gönderiyor.»

Bir başka söylentiye göre ise Tantalos, tanrıların sırlarını insanlara açıklıyor (bu çok önemlidir) ve tanrıların içtikleri Ambrosiya'yı çalarak insanlara içiriyor.

Bunun için tanrılar Tantalos'a kızıyorlar ve onun kendi adını verdiği Tantalos kentini zelzeleyle yıkıyorlar. Pelops da Yunanistan'a göçediyor.

Şimdi gelelim bu mitlerin İzmir'le olan ilişkilerine (Burada aktaracağımız bilgiler birçok kaynaklardan toplanmıştır. Okuyucularımızı yormamak için kaynakların adlarını vermekten olabildiğince kaçınacağım):

Büyük filozof Aristoteles, Sipilos'un yamaçlarının bir zelzele ile alt-üst olduğunu kaydeder.

Strabon, Sipilos'un (dağ mı, kent mi belli değil), Tantalos zamanında bir zelzele ile harap olduğunu ve Tantalos'la Pelops'un madenlerden çıkartılma servetlerinin yokolduğunu, bataklıklardan göller oluştuğunu yazar.

Plinius, Maionia'nın merkezinin Sipilon olduğunu, burasının adının eskiden Tantalis olduğunu, burasının yokolduğunu, onun yerinde şimdi bir göl görüldüğünü, gölün adının Sale olduğunu ileri sü-

rer. Aynı Plinius, Sipilon kentinin yerine birbiri ardınca Akriyopolis, Kolpe ve Lebade adlarında üç kent kurulduğunu, ama bunların da yıkılmış bulunduklarını kaydeder.

Takitus, İzmirliler tarafından, kendi kentlerinin kurucusunun Theseus ya da bir Amazon kraliçesi ya da Zeus'un oğlu Tantalos olduğunu ileri sürerler. Bu konuda Pausanias daha ayrıntılı bilgi verir. Takitus, kendisine Argos'ta, Tantalos adlı birisinin mezarını gösterdiklerini; ama Zeus ile Pluto'nun oğlu olan asıl Tantalos'un mezarının Sipilos'un üzerinde olduğunu, onu da kendi gözleriyle gördüğünü ve görülmeye değer olduğunu, Tantalos'un, Pelops gibi Sipilos'tan kaçmak zorunda kalmamış olduğunu yazar.

Sözlerine devam ederek şöyle der:

«Bu güne bu gün aramızda Tantalos ile Pelops saraylarının izleri vardır. Tantalos dolayısıyla Tantalos Gölü vardır. Hatta, Ana tanrıça tapınağının daha yukarısında göze çarpar bir mezar ve Pelops'un tahtı görülür. Hermos (Gediz) Irmağı geçilince, Temnos'ta Pelops tarafından diktirilen Afrodit heykeli vardır.»

Pausanias, Antoninus Pius zamanının İzmir sikkelerinde Pelops başı kabartmasının basılmış olduğunu ve Tantalos Gölünün üzerinde beyaz kartalların uçtuklarını görmüş olduğunu yazar. Başka bir yerde, Sipilos'un üzerinde İdea kentinin yıkıldığını ve yamaçta oluşan bir yarığın içine devrildiğini, bu yarığın içinden sular kaynayıp bir göl ortaya çıktığını, bu göle Saloe adı verildiğini, kent yıkıntılarının uzun süre göl dibinde görülebildiklerini, fakat bir gün sular coşunca, artık yıkıntıların görünmez olduklarını anlatır.

Aristeides, Pelops ile Tantalos'un Sipilos Dağı üzerinde üç kent kurduklarını ve bu kentlerden üçüncüsünün kendi gününün İzmir'i olduğunu, tanrıların yerlerinin Sipilos'un üzerinde bulunduğunu yazar. .Aristeides, Zeus'un anası Rhea'nın çevresindeki gürültülü rakslarının burada yapıldığını, kahramanlarla tanrıların burada birlikte ziyafetler-

de bulunduklarını, halkın yerli (otokton) olduğunu, ancak, kentin bir göl ya da bataklığın dibine çökerek nimflerin (peri kızlarının) eline geçtiğini de yazar. Aynı tarihçiye göre Pelops, Peloponez'de bir sömürge kurmak üzere Ege Denizini geçti.

Bizans'lı Stephanos, Efes'i işgal eden Amazon'un adının Smyrna olduğunu ve kente bundan dolayı bu adın verildiğini, fakat kentin Tantalos tarafından kurulmazdan ve Smyrna adını almazdan önce Navlokhon diye anılan bir kent olduğunu söyler.

Homeros'tan sonra gelenler, Tantalos'u cezalandırmak için Sipilos'un Zeus tarafından yokedildiğini yazarlar.

Yukarıda verilen bilgilerin tarihsel değeri konusunda ileri geri birçok tartışmalar olmuştur. Bilginlerin ve tarihçilerin İzmir ve Tantalos kentine saldırışları, Tanrılar tanrısı Zeus babanın buralara karşı duyduğu gazabı tatarağası gibi yaya bırakarak, bu dolayları Zeus'tan fazla tahrip etmiştir. Hepsi de, nalıncı keseri gibi tüm ülkeyi kendi taraflarına doğru çekmişlerdir. Biz de bittabi onlardan geri kalmadık. Apollon'a «Alpoğlan»; Artemis'e «Erdoğmuş» gibi marifetler yaptık. Ne yazık ki, bu sorun bir matematik problemi değil ki, matematiksel kesinlikle çözülsün. Duygularıma kapılmamak için yalnız olaylara; duygu ve inançlarıma en aykırı olan yorumlara dayanarak düğümü —bittâbi mehmâemken (olabildiği derece)— çözmeye çalışıyorum. Yine de, adı defalarca geçen Saloe Gölüne, babadan atadan kalma, şu bilinen «Karagöl» diyesim geliyor.

Düşünün bir kez: Sipilos, Tantalis ve İdea kentleri, Sale ve Saloe gölleri, Tantalos Mezarı, Pelops'un Tahtı, Ana Tanrıçanın tapınağı!.. Bunların üzerine salça olarak bir de İzmir katılırsa, salatanın böylesine hangi koca alınlı ve koca burunlu bilginin ağzının suyu akmaz? Sale Gölünü Charles Texier, Bayraklı yamaçlarında (mutlaka yağmurlu bir gündü) bir su birikintisine kondurur. Bir başkası, Ana tanrıçanın kabartmasını taşıyan dik

yamacın dibinde görür. Göl orada mutlaka iki bacağı üzerine dinelerek, o tarihçi tarafından görülmesini bekliyordu. Bir diğeri Tantalos'un mezarını, Pelops'un tahtını ve Ana tanrıçanın tapınağını Manisa'da bulur.

İzmir'in güney, kuzey, doğu ve batısını tanımlamaya çalışan yazının bu bölümü burada biter. Önce de belirttiğim gibi söylencelerin bu bölümde yeri yoktu. Onları ayrıca şimdi vereceğim. Ama, birbirlerinden ayrı gibi görünen hususların birbirlerine ne kadar bağlı olduklarını okuyucularımıza göstermek ve konuyla ilgisiz şeylerden söz edilmekte olduğu etkisinden okuyucularımızı kurtarmak için, yazının planındaki bu sapmayı yapmak zorunda kaldım.

Pelops söylencesinin, yazımızın burasına kadar kullanılmayan yanlarının da, konuyla ne kadar ilgili olduğu aşağıda görülecektir.

(«Demokrat İzmir», 9 Mart 1950)

6

ESKİ SÖYLENCELERİN İÇYÜZÜ

Erkeklerin ve kadınların egemen oldukları toplumlar arasında meydana gelen çatışmalar

Eski (arkaik) Yunanistanlılar —dünyanın her yanında vahşet halinde bulunan insanlar gibi— olayları resimlerle kaydederlerdi. Şiirlerinde bile olayları imgelerle, yani aşırı derecede tanımlayan bir biçimde aktarırlardı. Aradan zaman geçince, şiirlerde ve resimlerdeki tanımların başlangıçta anlatmış olduğu anlamlar unutulur ve onlar o günün merakını giderecek biçimde yorumlanırdı. Şiirsel bir

imgeye «mit» denirdi. Dolayısıyla bir mit, tümden hayâl ürünü bir «Acem düzmecesi» değildir.

Günümüzde resimlerle öyküyü anlatma tarzı ressamlar ve süslemeciler tarafından hâlâ kullanılmaktadır. Sözgelimi Fuar ilanlarında ve Fuar'daki pavyonlarda endüstri ile tarımı kişilendirilerek, elele vermiş olarak görürüz. Bu tür temsil tarzına denk olan yazı ve anlatma tarzı çoktanberi bırakılmış bulunmaktadır. Ne demek istediğimizi daha kesin bir açıklıkla anlatmak için bir örnek verelim:

Bugün bizde partiler arasında bir savaşım vardır. Varsayalım ki; Manisalı Alpoğlu Murat adında bir raportör, «Haberler» adındaki gazetesine, Tepecik'teki bir alanda, üzerinde altı ok resmedilmiş rozetlerini takmış olan Halk Partisi mensuplarının toplandıklarını; Buca'dan gelmiş olan Oğuzoğlu Bay Arif adında birisinin orada bir söylev vermiş olduğunu ve bu söylevde, bazı Demokratların kendilerine demirkırat sıfatını verdiklerine kızarak onlara ateş püskürdüğünü bildirdi. Gazete bu haberi bastı. Bu haberin de imgeli bir üslupla, İsa'dan önce XIV. Yüzyılda yaşamış bir «mit»çi tarafından kaydedildiğini varsayalım. (Her ne kadar gereksizse de, getirdiğimiz örnekten hiçbir kimse ya da partiyi alaya alma anlamının çıkarılmamasını rica ederim.)

Yunanistan uygarlığının gelişmiş bulunduğu bir çağda yaşamış olan bir Higinus ya da Apollodoros gibi bir tarihçi, VI. Yüzyılda kaydedilen simgesel tanımı (mitleri) şöyle anlar ve şöyle yorumlardı:

«Bitek ve sulak Magnesia'nın geniş ovasında başkent tutmuş ve zamanının başta gelen ditrlamboscularından bulunmuş olan Apollon'un oğlu Muradlus, yeşil Meoniya'nın kırmızı üzümleriyle ünlü Meles Çayı kıyılarında geçen büyük bir savaşımı şöyle hikâye eder:

Oğuz ya da Zagerus ya da Zeus oğlu Baylus Arifikus, kalkanlarında altı ok işareti taşıyan savaşçılarını Tepecik'te —ki burası olsa olsa Etna Yanardağıdır— saf saf toplayarak başlarına geç-

mış ve demirden yapılma kır atlarına binmiş olan düşman süvarilerine savlet eylemiştir (saldırmıştır).

Baylus Arifikus'un savaşçılarının taşıdıkları kalkanlardaki altı ok işareti, anılan kahramanın babası Zeus'un, yeryüzü devleriyle savaşırken, o çağda Tepecik diye anılmış olması melhuz olan (düşünülebilen) Etna Yanardağında Hephaistos tarafından Kikloplara dövdürülen binbir oktan, başlıca altı devi yere seren altı ok olsa gerektir. O korkunç savaşımda düşmanın demir kır atları ve süvarileri, kahraman Bayius Arifikus'un tek başına olarak ağzından püskürdüğü ateşlerle erimiş ve herhalde Zeus'un buyruğuyla Tartaros'a, (yani cehenneme) akmış olacaklardır. Çünkü Magnesia'lı ditriamboscu Apollon oğlu Muradius'un yapıtlarında, demir kır atlar hakkında başka bir kayda rastlanmamaktadır.»

Ne var ki; eski zamanlarda da ukalâ dümbelekleri eksik olmadığı için, başka bir tarihçi, Apollodoros ya da Higinus'tan daha bilgili olduğunu kanıtlamak için, mutlaka aşağıdaki gibi başka bir yorum koşardı:

«Her ne kadar Apollodoros gibi bilginlerin derin bilgi ve hikmetleri bilinmekteyse de, bu konuyu incelemekte her nedense yapılmış olan küçük bir ihmalin incelemeci gözlerden kaçması olasılığı yoktur. Bilginlerin en cahilleri de bilirler ki; Apollon ve Zeus söz konusu olunca, yalnız çiçekli Meoniya'nın Magnesia'sı değil, fakat dolambaçlı yataklı Meandros Irmağı Magnesia'sı da dikkate alınmalıdır. Sorun, ditriamboscu Muradius'un yeşil Meonia'lı mı, yoksa çapraşık Meandros'lu mu olduğu noktasında düğümlenir. Muradius'un girift anlatımına bakılacak olursa kendisinin, yılan gibi akan Meandros Irmağı tanrısının özbeöz oğlu olduğu gereğince kanıtlanmış bulunur.

Altı ok işaretini taşıyan kalkanlara gelince, Muradius'un Meandros Magnesia'sından olduğu sabit olunca, okların, Zeus tarafından devlere atılan oklardan değil, fakat cıyak cıyak bağıran güzel Dolaneira, Nessus adlı Kentauros (insan başlı, at

gövdeli yaratık) tarafından kaçırılırken, onu öldürmek için Herakles tarafından atılmış olan altı adet ok olduğu anlaşılır. Bu nokta saptanınca da, demir kır atlıların gövdelerinin yarısı beygir, yarısı insan olan kentaurlar oldukları kanıtlanma aşamasına varmış olur. Apollodoros'un Etna Yanardağı diye kaydettiği Tepecik Dağına gelince, artık olayın geçtiği Meandros Vadisi olduğu anlaşılınca, bu dağ ya Messogis (Samson) dağları ya da kayalık Karya'yı Meandros Vadisinden ayıran Latmos (Beşparmak) dağları olsa gerektir.

Fakat, Zeus oğlu Baylus Arifikus'un ağzından volkanlar patlamış olduğuna bakılırsa, söz konusu dağlar herhalde Latmos dağları olacaktır. Çünkü Apollon'un, her gün güneş arabasını Messogis (Samson) dağları üzerinden değil, fakat daha güneydeki Latmos (Beşparmak) tepeleri üzerinden sürdüğü gerçeği bütün kutsal kayıtlarda yazılı bulunmaktadır.»

(«Demokrat İzmir», 10 Mart 1950)

Not: Balıkçı bu benzetmeyi, biraz değiştirerek, ilk baskısı 1954 yılında yapılmış olan «Anadolu Efsaneleri» adlı kitabının önsözünde (sayfa 9-11) de kullanmıştır. (Ş. Gökovalı.)

7

İZMİR DOLAYLARINDAKİ İLK DİNLER VE DEĞİŞİMLERİ

İsa'nın doğuşundan bin yıl öncesine kadar dişi tanrılar erkek tanrılara üstün sayılırdı

Yukarıda verdiğimiz örneklerden Frigya Kralı Tantalos ve oğlu Pelops hakkında birbirini tutmaz

söylentilerin ve bunların tanrılara ziyafet çekmeleri gibi olanaksız şeylerin nasıl ve nereden çıktıkları anlaşılır. Bu söylentilerdeki karışıklıkların bir başka nedeni de, yüzlerce, hatta binlerce yıl süresince gerçekleşen dinsel ve sosyal değişikliklerdir.

Unutulmamalı ki; İsa'dan bin beş yüz, hatta iki bin yıl önce, erkek gök gürültüsü tanrısına inanan ataerkil toplum mensupları ile, ay tanrıçası, yani Ana tanrıçasına tapınan anaerkil toplumların mensupları arasında dinsel bir savaşım vardı. Zeus ile karısı Hera (Junon) arasındaki karı - koca zırıltıları, III. Yüzyıl Yunanistan'ındaki dırıltıların gülmecemsi tanımından daha derin bir anlam taşımaktadır. Onlar, artık birbiriyle yarışamayan iki sosyal sistemin çarpışmasının angılarından başka bir şey değildir. Daha sonraları erkek gök gürültüsü tanrısı, dişi ay tanrıçasının zararına olarak öylesine büyük bir saygınlık ve güç kazandı ki; önceleri kral ve kahraman sayılmış ve kendilerine derin saygı gösterilmiş olan Salmoneus, Sisyphos ve Tantalos gibi varlıklar, salt Ana tanrıya inanmış insanlar oldukları için cani sayılarak, cehennemde sonsuza dek ceza görmeye mahkûm edilmişlerdir. Ana tanrı ile ilişkili olan bütün mitler kasten ya da kaza ile, kötü yoruma uğramıştır. Sözgelimi Girit'li Pasiphae' nin (o kadın ki, hep nurdur), her yıl Girit'te (bir boğa ile simgelenen) Güneş Tanrısı Minos ile evlenmeleri töreni kasten pornografik olarak temsil edilmiştir. Şöyle:

Pasiphae, sanatçı Daedalos'a tunçtan, içi boş bir inek heykeli yaptırıyor ve o heykelin içine girerek, kutsal ak boğayla âşıkdaşlık ediyor. Bunun sonucu olarak, öküz kafalı ve insan gövdeli bir Minotauros (Tauros: Boğa, Minotauros: Minos'un boğası) doğuyor.

Sözgelimi bir Pelazj kahramanı Ixiyon (belki de ateş fırıldağı ile ateş yakmayı icat eden adamdı, malum a, o zaman kibrit yoktu), Zeus'un karısı Hera'ya göz kaydırma suçu dolayısıyla, cehennemde ateş fırıldağına bağlanmaya mahkûm ediliyor. Çünkü Zeus'un papazları ateş yakmakla ilgili her-

kese düşman kesilirlerdi. Çünkü onlarca, ateşi ancak şimşek tutuşturabilirdi. Şimşek salmak ise, ancak tanrılar tanrısı Zeus'un hakkı idi. Bir insan tarafından, ateşi tutuşturan bir aygıtın icadı, Tanrının işine karışmaktı.

Prometheus da, yapay olarak ateş tutuşturmakla suçlu olduğu için cezaya çarptırılmıştı. Zeus'un bir yetkisi de, yağmur yağdırmaktı. Kral Athamas'ın kardeşi Salmoneus da, boş bir su kabağını sallaması ve içindeki çekirdeklerin takırtısıyla gök gürültüsünü taklit etmesi ve bu yapay gök gürültüsü ile gökleri iştaha getirerek şakır şakır yağmur yağdırması suçu ile cehenneme gönderildi. Malum a, o çağda, horoz öttüğü için mi şafağın söktüğü ya da şafak söktüğü için mi horozun öttüğü pek belli değildi.

Mit ya da efsane denilen söylencelerin içyüzlerinin anlaşılması için buraya kadar verdiğimiz bilgiler yeterli olsa gerektir.

Tanrılar dişi ve erkek idiler. Fakat İsa'nın doğuşundan bin yıl öncesine kadar dişi tanrılar (tanrıçalar) erkek tanrılara üstün sayılırlardı. Dişi tanrıların arasında yeryüzünün tanrıçası Ana tanrıça Kibele başta gelirdi. «Kibele» diyoruz. Onun her yer ve çağa göre bir sürü adları vardı. Sümer'lerdeki adı belli değildir. Firigya'da adı Nana idi. Lidya'da Kibele (Kybele: Kübele), Fenike'de Astoreth, Kıbrıs'ta Kipris, Girit'te Rhea, Batı Anadolu'da Dindimene, Mariannae, Agdistis, Mısır'da İsis.

İsa'dan bin yıl öncesine doğru anaerkil (matriyarkal: Ana egemenliği ilkesi üzerine kurulmuş) toplumlar çökmeye başlayıp da onun yerine ataerkil (patriyarkal: baba egemenliği ilkesi üzerine kurulmuş) toplumlar kurulmaya başlayınca ve bunun sonucu olarak erkek tanrılar üstün mevkie çıkınca, kadın tanrılar (tanrıçalar) tamamıyla kadro dışı edilmediler. Ana tanrıça bölünmeye uğradı ve Persephone, Artemis, Pallas, Athena, Samotea, Anu, Hera, Musa, Hekate, Brimo, Hestia ve başka adlarla anıldı.

Zihinlerde karışıklığa meydan vermemek için Ana tanrıçayı hep Kibele diye anacağız.

Tanrıça'nın doğuşu şöyle anlatılır:

Bir zamanlar yeryüzünün toprakları, gökler ve denizler birbirine karışık imişler. Bu, Kaos (esneyen boşluk; kargaşa) hali imiş. Fakat, nereden geldiği belli olmayan —hiçbir yerden ya da her yerden— tanrısal bir müzik ötmüş ve yerler, denizler ve gökler bir evren yaratmak üzere birbirinden ayrılmışlar. Bu gizemli (esrarengiz) müzik, aynı zamanda, Ürinom'un ruhunun doğduğunu ilan etmiş. Önceleri ve başlangıçta Üçlek tanrıçanın adı bu imiş. Onun simgesi tam ay imiş. O, bütün varlığı kapsarmış ve varlığın ıssızlığında yapayalnız imiş. Bu kimsesizlikte, yani bomboş yeryüzü, bomboş denizler ve geceler ortasında Kibele bir yoksulluk duymuş. Bu garipsiliği dolayısıyla, boş ve soğuk iki avcunu birbirine sürtüştürmüş. Avuçları arasından koca Ofiyon yılanı çıkmış. Ürinom ya da Una, ne olacağını merak edip onunla âşıkdaşlığa girişmiş. Bu korkunç aşkta ikisinin alt-üst olarak şurada burada devrilmelerinin sarsıntılarından dağlar kalkınmış, sular coşarak akarsular oluşmuş, bir sürü tuhaf böcekler, kurtlar, hayvanlar ve denizlerde balıklar peyda olmuş. Ürinom yapmış olduğu işten utanarak yılanı öldürmüş ve onu toprağın altına göndermiş.

Ürinom kendisine karşı da adalet uygulayarak, kendi yüzkarasını —ya da kendi gölgesini— yılanın hortlağı ile birlikte yaşamak üzere yeraltına yollamış. Kendi gölgesine Hekate, yılana da Ölüm adını vermiş. Ölü yılanın dişlerini yeryüzüne ekmiş. Bu dişlerden çobanlar, sığırtmaçlar ve at yetiştiriciler çıkmış. Bunlar toprağı sürmeyi ve savaşmayı bilmezlermiş. Yiygileri süt, bal ve yemişlerden ibaretmiş. Madencilik bilmezlermiş. Taş devri denilen çağ böylece sona ermiş. Yine de Ürinom gökte, denizlerde ve yeryüzünde yaşamaya devam ediyormuş. Yeryüzündeki adı Rhea imiş. Soluğu taze çimenler gibi kokarmış. Gözleri kehribar renginde imiş.

(«Demokrat İzmir», 11 Mart 1950)

SEVGİLİNİN BEŞ PARMAĞINDA YARATILAN BEŞ YENİ TANRI

Bütün Ege bölgesinde az farklarla kabul edilen ve inanılan ilginç bir söylence

Bir kimsesizlik duyduğu için mi ne! Orada güneş buhardan, kendisine âşıkdaşlık edecek bir tanrı yaratmış. Ona Kronos (Zaman) adını vermiş. Fakat Ürinom'un gönlünde analık özlemi doğmuş. Onun için her yıl Girit'te (ya da Kazdağı'nda) Dikte mağarasına gider, orada dünyaya bir güneş - oğlu doğururmuş. Ne var ki; Kronos bunları kıskandığı için, onları, doğdukça öldürürmüş.

Bir gün Ürinom, Kronos'a demiş ki:

— Ey sevgilim, demiş, «sol elini ver. Ondaki beş parmaktan, sana beş tane küçük tanrı yaratacağım! Senin buyruklarını yerine getirirler. Hem yorulmazsın, hem onlarla eğlenirsin!»

Kronos elini verince, Ürinom onlardan beş tanrı yaratmış ve bunlara daktil'den (parmak), beş parmak tanrıları denmiş. Bunlar yaratıldıktan sonra Una, yine her yılki gibi, Dikte mağarasında bir güneş - oğlu yaratmış. Bu çocuğun öldürülmesini istemediğinden Una, beş daktil (parmak) tanrılarına, bir çuvala iki yüzlü taş balta koymalarını ve çuvalı, «Güneş - oğlu'nu denize atıyoruz» diye, Kronos'un önünde dalgalara fırlatmalarını buyurmuş. Onlar da öyle yapmışlar. Kronos da aldanmış. Zeus denilen güneş - oğlu da Dikte mağarasında gizli tutulmuş.

Bütün Ege Bölgesinde az buçuk farklarla kabul edilen anlatım budur.

Şimdi, Girit'te, Samotrakhe (Semadirek) Adasında ve Firigya'daki Pessinus'ta (Sivrihisar yakınında) Kibele ile ilgili anlayış ve onlara ait dinsel törenlere gelelim:

Robert Graves'in uzun araştırmalardan sonra yazdığı romanın bir bölümü, Girit'teki inanışları güzel anlattığı ve eğlendirici olduğu için buraya, kısaltarak aktarıyorum:

Ankeus bir Leleg'dir. Kibele'ye inanmaktadır. Ne var ki; artık tanrılar tanrısı olarak Kibele'ye değil, fakat Zeus'a inananlar çoğalmıştır. Onların kendisine ettikleri işkencelerden kurtulmak için Ankeus, İspanya'nın Balear adalarından Majorka'ya kaçmıştır. Ötesi şöyledir:

«Ankeus, Majorka Adasının kutsal güney kıyılarına çıktı. Oradaki çıplak yerliler, onun üst - başının acayipliğine ve ayağındaki Yunan sandallarına şaşarak onu adanın hekimi başpapaz kadına götürdüler. Drake Mağarasında yaşayan baş kadın papaz, önemli bir bilicilik (kehanet) işiyle uğraştığı için, Ankeus'u on kadar çıplak adamın koruyuculuğunda, yargılanmak üzere, en genç kızı küçük papaza yolladı. Çıplak adamlar Keçi Kabilesindendiler. (Bizdeki aşiret hayatında Kara Keçili, Ak Koyunlu *gibi aşiretler ve eskiden, aynı meslekten olanlardan oluşan küçük topluluklar vardı.) Keçi adamlar Ankeus'a, hiç konuşmadan dağ yolunu tutturdular. Taşlarla çevrilmiş kutsal bir çalılığın önünde durup secdeye varmaları dışında hiç durmadan, koşar adımla ilerliyorlardı. Keçi adamların Ana tanrıçaya gösterdikleri saygı Ankeus'un çok hoşuna gitti.*

Kadın papaz ya da portakallığın Nimfi (perisi), bir portakal ağacının gölgesinde taşlar arasından güldür güldür kaynayıp akan bir suyun kıyısında oturmuş bulunuyordu. Genç Ankeus gözlerini kaldırmıyor, hep önüne, yere bakıyordu. Çünkü Ana ya da Üçlek tanrıça papazlarının güçlü gözlere sahip olduklarını biliyordu. Diledikleri zaman, alimallah, insanın ruhunu suya ve gövdesini taşa çevirebilirlerdi.

Bu rahibelerin bilicilik (kehanet) için kullandıkları yılanların gözlerinde de aynı kuvvet vardı. Yakınlarına gelen kuş, fare ya da tavşanı gözleriyle büyüleyerek taşa çevirebilirlerdi. Ancak, kendisine

bir soru sorulduğu zaman, cevap olarak söz söylemesi gerektiğini de biliyordu. Cevaplarını Pelazj dilinde, hem de çok alçakgönüllü bir tavırla veriyordu.

Kadın papaz ya da Nimf, Keçi adamlara on beş-yirmi adım geriye çekilmesini buyurdu. Onlar da hemen buyruğu yerine getirdiler. Sakin ve sade insanlardı. Bedenlerini birer kumaşla örteceklerine, sakız ağacının sakızıyla karıştırdıkları yaban domuzu yağı sürünüyorlardı. Her birinin yanında keçi derisinden birer torba sarkıyordu. Torbaların içleri, deniz kıyısından toplanmış, yumurta büyüklüğünde çakıl taşlarıyla doluydu. Her birisi de sol koluna bir sapan sarmıştı.»

(Ok icat edilmezden önce, hatta pek vahşî insanlarda, ok icat edildikten çok sonra, silah olarak sapan kullanılırdı. Sapanla ustaca atılan bir taş, insanı başından vurarak hemen öldürebilirdi.)

9

ANA TANRININ GÖZÜNE GİRMEK İÇİN UÇURUMA ATLAYANLAR

Üçlek Ana Tanrının kutsal üçlüsünü oluşturan öğeler: Kızlık (Hilâl), Kadınlık (Dolunay) ve Analık (Eksilen ay)

«Portakallığın kadın papazı uzun boylu, güzel bir kadındı. Belinden aşağıya, Girit tarzında, çan biçiminde bir eteklik iniyordu. Bedeninin üst kısmına kısa kollu bir gömlek giymişti. Gömleğinin önü açıktı. Öyle ki; iki göğsünün olanca şanını gösteriyordu.

Dinsel aşamasını gösteren işaret, beline sardığı ve çengellenmiş bir kuşak ve bir de bir sürü altın parçasından yapılma, mücevher gözlü bir yılandı.

Başına, İncilerle işlenmiş yüksek bir hotoz (başlık) takmıştı. O hotozun üstünde de ayın on beşini simgeleyen, altından yapılma bir daire vardı.

Kendisi dört tane kızın anası idi. Bu dört kız, erkeği öğrenecek çağa, yani kadın olacak yaşa girmemiş bulundukları için, kız olarak, dağda taşta yaban hayvanlarını avlıyorlar ve güç - kuvvet kazanmakla uğraşıyorlardı. Dördü de usta sapan atıcılardı. Erkeklere uğur getirmek için, onlarla birlikte avlanıyorlardı. Bu dört kızın en genci bir gün, kadın papazın görevini devralacaktı. Gerçekten kendisi de, kız kardeşlerinin en genci olarak bir gün, kadın baş papazlığı, yani anasının görevini devralacaktı. Kızlık, kadınlık ve analık, Üçlek tanrıçanın kutsal üçlüsünü oluşturuyordu.

Kızlık, kadınlık ve analık olarak papazların üç aşaması Girit'ten kalma bir görenek ile Üçlek tanrıçanın 1 — Hilâl (ayça ya da genç ay), 2 — Dolunay, 3 — Ayın on beşinden sonra küçülen ya da eksilen ay olmak üzere üç aşamasının karşılığıdır. Kendilerine inanan ada halkı ise uzun ömür sürer; önünde sonunda hareketleri yavaşlayıp dilleri kekelemeye koyulunca, mağaralarındaki arkadaşlarına —çünkü mağaralarda yaşarlardı— veda ederek, kimseyi rahatsız etmeksizin bir uçurumun tepesine gider ve oradan kendilerini başaşağıya, uçurumun dibine atarlardı. Çünkü böyle davrananlar, Üçlek Ana tanrıçanın gözüne gireceğine inanırdı. Onlara görkemli bir cenaze alayı yapılırdı.

Ankeus, Ana tanrının ne kudretli bir tanrıça olduğunu biliyordu. İnsan hayatının dayandığı yemiş ağaçlarına can veren ve bereket bağışlayanın o olduğunu da biliyordu. Geceleri ay ışığında çimenler ve tüm yeşerenler dimdik dinelmiyorlar mıydı? Gündüz ise bayılıp yatmıyorlar mıydı? Evet, güneşin yani Ana tanrıçanın her ilkbaharda doğup da güz sonunda ölen Güneş-oğlu'nun da sıcaklığıyla Ana tanrıçaya yardımı dokunurdu. İşte, Güneş-oğlu'nun ekinlere yardımını artırmak için, kadın papazların oğulları —ki bunlar Güneş-oğlu sayılırlardı—, her yıl tohumların toprağa ekilmesi sırasında Ana tanrı-

çaya kurban olarak parça edilirler ve etleriyle kanları toprağa serpilirdi. Böylece bereketli ürün sağlandığına inanılırdı. Ürün verimi düşüklüğü, her hangi bir nedenle Ana tanrıçanın gücendirilmiş olduğunun belirtisi sayılırdı.

Nimf, sorularına Ankeus'un Pelazj diliyle verdiği cevaplara şaşırdı. Çünkü bu dil, adada konuşulan yerli dile pek benziyordu. Bir taraftan da kadın papaz bu duruma çok memnun oldu. Çünkü, işaretlerle meram anlatmak ve bir değnekle çamurların üzerine resimler çizmek zahmetinden kurtuluyordu. Ankeus'a ilk önce,

— Siz Girit'li misiniz, diye sordu.

Ankeus cevap verdi:

— Hayır kutsal varlık, ben Ege Denizinde Sisam Adası halkından bir denizci Pelazj'ım. Dolayısıyla Girit'lilerin ancak yeğeni sayılabilirim. Fakat bize Yunanistanlılar egemen oldular.

Kadın baş papaz niçin Balear (ya da o günkü adıyla Hespereid) adalarına geldiğini sorunca Ankeus, Ana tanrıya bağlı kaldığını; oysa Sisam Adasına son sıralarda Yunanistan'ın Olimpos Dağından yalancı erkek tanrılar ve yeni icad edilmiş —küfür sayılacak— âyinler getirildiğini, bu sapkınca hareketler dinsel duygularını incittiği için gerçek Ana tanrıça dinine tapılmakta olduğunu duyduğu bu adalara geldiğini söyledi.

Nimf dedi ki:

— Bu sözlerin bana Herakles (Herkül) adında bir adamı anımsatıyor. Yıllarca önce bu adaya gelmişti. O zaman anam baş papaz değil, fakat bu Hespereid portakallığının bir nimfi (perisi) idi. Bu Herakles —nerede olduğunu bilmiyorum—, Miken adlı bir kentin kralı Uristeus tarafından kendisine buyrulan bir sürü güç işleri görmeyi kendine görev edinmişti. Buraya, Ana tanrı adına bir sepet dolusu portakal taşımak üzere geldiğini söyledi.

(Söylencede Hespereid adalarının altın elmalarından sözedilir. Altın elma belli ki, İspanya'nın sıcak iklimli güneyinde her zaman var olagelmiş olan portakaldır.)

Bu Herakles, Aslan Kabilesindendi. Adada Aslan Kabilesinden bir kardeşler ya da kız kardeşler toplulukları olmadığı için, Herakles âdeta göze batıyordu. Bu adam, anamın hoşuna gitti. Ve ona kutsal yemişlerinden bir sepet dolusu armağan ettikten başka, ilkbahar ekiminde, tarlalar üzerinde ona kendisiyle âşıkdaşlık etme onurunu bağışladı. Sen bu Herakles'i tanıyor musun?

Ankeus:

— Evet, tanırım kutsalım, dedi, ama ananızı aldatmış, çünkü Ana tanrı onu hiç sevmez! diye ekledi.

Nimf, Ankeus'un bu cevabından çok hoşlandı ve ona, gözlerini yerden indirmesi iznini verdikten sonra, hangi kardeşliğe mensup olduğunu sordu.

Ankeus, Yunus balığı kardeşliğine mensup olduğunu söyleyince Nimf:

— Aaa! dedi, kızlıktan Nimfliğe (yani kadınlığa) ilk girdiğim gün, tohum ekildikten sonra tarlanın üzerinde dokuz Yunus balığı erkeğiyle âşıkdaşlık ettim. Bunların birincisi, buradaki töre gereğince bir yıl süreyle güneş şampiyonu —ya da savaş kralı —oldu. Adamızdaki Yunus balığı kardeşliği hiç kalabalık değildir. Hem de kısa boylu insanlardır. Ne var ki; mızıkadaki becerikliklerl Fok (Foça) balığı topluluğu kardeşlerinkini bile geçiyor!

Ankeus:

— Haklısınız kutsalım, Yunus balıkları müzikten şiddetle duygulanırlar, dedi.

Nimf, Ankeus'a aldırmayarak sözlerini sürdürdü:

— Ne var ki; gebe kalıp çocuğum olunca, çocuk, hayatta alıkonulacak bir kız değil, bir erkek çocuktu. Ve ertesi yıl parça parça parçalanarak, gerisin geri, gelmiş olduğu toprağa geri verildi. Ne yapalım, onu Ana tanrı vermişti ve yine o aldı. O günden beri bir Yunus balığı erkeğiyle âşıkdaşlıktan çekinirim. Onlarla âşıkdaşlık bana uğursuz geldi. Ailemize mensup hiçbir erkek çocuğun ikinci ekimden daha öte yaşamasına izin verilmez.»

Baştanrı Zeus

(«Demokrat İzmir», 14 Mart 1950)

10

ANA TANRI - BABA TANRI SAVAŞIMI

«Üçlek Tanrı böyle şeylere gelmez,
orası sessizlik ve masumluk adasıdır.»

«Ankeus:

— Kutsal ailenize mensup hiçbir Nimf, erkek çocuğunu, kendisiyle aynı zamanda dünyaya bir kız

çocuğu getiren bir anaya verip de, onun kız çocuğunu öz çocuğu imiş gibi yanına alamadı mı? diye sordu.

Nimf'in kanı yüzüne harladı:

— Böyle bir entrika belki, Sisam dediğin sizin adanızda çevrilir Ankeus, fakat burda bizim adamızda kesinlikle hiçbir kadın Ana tanrıyı aldatmaz! dedi.

Buna karşı Ankeus şöyle konuştu:

— Evet kutsal kadın, kimse Ana tanrıyı aldatmaz. Sizde belki töre böyle değildir. Ama bizde bazan bir kutsal Nimf dünyaya getirdiği bir Güneşoğlu'nu pek candan severse, onun yerine bir koçu ya da bir tekeyi kurban etmez mi? Onu kurban etmezden önce, bittabi koçu ya da tekeyi, çocukmuş gibi kundaklara sarmalı ve ayaklarına sandallar giydirmeli. Bizim adada, böyle yapıldığı takdirde, Ana tanrının bu yapılana göz yumduğu ve ekinlerin bereketine zarar gelmediği kanısı vardır. Ancak bu hareketten bir uğursuzluk çıkar da ürün bereketsiz olursa, ertesi yıl bir çocuk da, kutsal kadın papazlarına, kadın papazların Güneşoğullarından değil ama, fukara çocuklarından seçilir, dedi.

Nimf büsbütün öfkelendi:

— Söyledim ya! Bizim adamızda böyle hileler olmaz! Üçlek Tanrı böyle şakalara gelmez. Adamızın dört başı bayındır olmasına neden budur. Burası sessizlik ve masumluk adasıdır!

Ankeus, Nimf'i çarçabuk haklı buldu. Nimf yatıştı ve Ankeus'a:

— Nasıl oluyor ki, sizinle hısım olduklarını ileri sürdüğün Girit'liler çoktanberi adamıza uğramıyorlar? İyice anımsıyorum, ninemin zamanında gelirlerdi. Bizim dilimiz olmamakla birlikte, kolayca anladığımız bir dilden bize nezaketle konuşurlardı. Senin yeni efendilerin Yunanistanlılar ya da demincek söylediğin gibi, Grekler kimlerdir? Onlar Grek olmakla birlikte, adamıza, tıpkı Giritlilerin kayıkları gibi kayıklarla uğruyorlar ve tıpkı Giritlilerin getirdikleri malları —yani mükemmel tunç silahlar, bileyi taşları, toprak vazolar, zeytinyağı, mücevherler

ve keten bezler— getiriyorlar. Fakat, gemilerinin başlarına Giritliler gibi buğday değil, fakat koçbaşı takıyorlar. Sonra, dilleri de hiç anlaşılmıyor. Hoyratça ve tehdit savuran bir tavırla pazarlık ediyor ve ortada duran rasgele ufak - tefeği, hiç de utanmadan ·şırıyorlar. Bu kadarla da kalmıyorlar: kadınlara sırıtıp sulanıyorlar. Biz onlarla alış verişe hiç iştahlı değiliz. Çoğu kez onları, elleri boş olarak baştan savuyoruz. Sapan taşlarımızla dişlerini kırıyor, daha büyük taşlarla da tunç miğferlerini çökertiyoruz.

Ankeus, Girit'in kuzeyindeki yarımadanın, eskisi gibi Pelazjiya diye değil, fakat bu yeni gelen Grekler dolayısıyla Grekiya diye anıldığını, oranın asıl (otokton) halkının Pelazjlar olduğunu söyledi. Ayrıca, Ana tanrıça, Ofiyon yılanını parça parça ederken, yılanın yere saçılan dişlerinden Pelazj'ların peydahlandıklarını, bu halka ilk önce Knossos ve Faestos'tan Giritlilerin karıştıklarını, sonra Anadolu'dan Henetyalıların ve Kral Pelops'un geldiğini ve Pelops'un kendi adını, Pelazjiya'nın güney kısmına takarak, oranın Peloponessos diye anılmasına neden olduğunu, Peloponessos'luların kalın taş duvarlarla çevrili kentler kurup, beyaz mermerden mezarlar yaptıklarını, sonra birbiri ardınca üç sel halinde Greklerin geldiklerini anlattı. Sonunda:

— Heyhat, kutsal kadın, baştanrı olarak da bir Baba Tanrı (Zeus) getirdiler ve gizliden gizliye Ana tanrıçayı küçümsemeye koyuldular, dedi.

Nimf, yanlış anlayıp anlamadığını düşünerek sordu:

— Baba tanrı dediğin kimdir? Nasıl olur da insanlar bir Baba'ya tapabilirler? Baba dediğin, bir kadının, aklına estikçe zevkini almak için ya da hevesindeyse, ana olmak için kullandığı bir araç değil midir?

Küçümsemeyle güldükten sonra dedi ki:

— Hele ne günlere kaldık bakındı bir. Şimdi duyduklarım, doğrusu, bütün hayatımca kulaklarıma gelen sözlerin en gülüncüdür. Baba ha! Babaların çocuk doğurup emzirdiklerini, toprağa buğday ektiklerini, incir ağaçlarına baba incir (iğlek) taktıkla-

rını, ülke için yasalar çıkardıklarını... sözün kısası, kadınlara özgü olan tüm bu işleri yaptıklarını bir görmeliydim.

Böyle dedi ve topuklarını öfkeyle yere vurdu.

Ankeus, utanarak, gözlerini yine yere eğdi ve ılık, tatlı sesiyle, dünyada birbirine aykırı çeşit çeşit gelenekler olduğunu söyledikten sonra sözlerine devam etti:

— Ey kutsal kadın, siz, Karadeniz kıyısında Mosinoekiya'lıları görseydiniz ne derdiniz? Onlar tahtadan kaleler yapıyorlar ve kestane hamuruyla, yürüyemeyecek derecede şişmanlattıkları oğlanlarının artlarının yarısını sarıya, yarısını da maviye boyadıktan sonra, iki tarafın ortasına kocaman bir açık göz resmi vuruyorlar. Onların ülkesi, Amazonlara komşu. Amazonlar da onlar kadar acayip...

Greklere gelince; onlar şöyle düşünüyorlar:

Madem ki kadınlar analıkları için erkeklere muhtaçtırlar —öyle ya, diyorlar, kadınlar, İberya'nın eşekleri gibi havadan gebe kalamazlar a—, demek ki, erkekler kadınlardan daha önemlidirler.

Nimf:

— Aa, doğrusu buna zır delilik denir. Dişlerimi bir çam ağacı çöpüyle karıştırdım diye, çöp benden daha önemli mi olur? Asıl olan erkek değil, kadındır. Kadın yaratıcıdır; erkekse ancak onun aygıtıdır. Kadın buyurur, buyurduğu erkek de ona uyar. Erkeği seçen ve güzel kokulu varlıklarıyla erkeği alt eden kadın değil midir? Erkeği seçen ve onu, yeni sürülmüş toprağın arığına sırtüstü yatırdıktan sonra, iradesi altına aldığı vahşî bir atın üstündeymiş gibi, zevkini aldıktan sonra erkeği ölgün halde bırakan kadın değil de kimdir? Mağarada hüküm süren kimdir? Kadın değil mi? Ve mağaradaki herhangi bir erkek, tembelliği dolayısıyla onu öfkelendirirse, pılı pırtısını koltuğunun altına vurup, onu, geçimi hangi birliktense, birliğine yollayan kadın mıdır, erkek mi? Sorarım sana! diye haykırdı.

Ankeus üzülmüştü. İçini çekerek şöyle dedi:

— Ey kutsal kadınımız, Pelaziiya'ya yeni gelenlerde işler tam aksine oluyor. Her erkek, çocuğu-

nun anası olmasını dilediği bir kadını seçiyor. Onu, arzusunun şiddetiyle alt ediyor. Ve dilediği zaman, dilediği yerde sırtüstü yatmasını buyuruyor. Onlarda evin asıl efendisi kadın değil, erkektir. Kadın, erkeğin canını sıkarsa, o zaman adam, kadını elleriyle yumruklayıp, ayaklarıyla tekmeliyor. Fakat ey kutsal kadın, kerem et, kızma. Ben Pelazj'ım, Grek' lerden nefret ederim. Bunları, sorularınıza dosdoğru cevap vermenin görevim olduğunu biliyorum da, onun için uzun uzadıya anlatıyorum...»

(«Demokrat İzmir», 15 Mart 1950)

11

SEMADİREK ADASINDAKİ ANA TANRIÇA TÖRENLERİ

İyon'lar atalarını erkeklerden değil, kadınlardan gelmiş sayarlardı.

«Nimf (peri) cevap olarak, Grek'lerin dünyanın en alçak, en namussuz kâfirleri ve sapkınları olduklarını söylemekle yetindi. Sonra, Ankeus'tan, Ana tanrıçanın yardımı olmadan Yunanlıların eğilen buğdayları nasıl geliştirebildiklerini sordu. Ankeus cevap verdi;

— Ey kutsal Nimf, Grekler Pelazjiya'ya ilk geldikleri zaman yalnız et, süt, peynir, bal ve yabanî otlar yiyorlardı. Tarımdan haberleri yoktu. İlk iki kafile, yani İyon'lar ve Aiolis'liler (Eol'yalılar) tunç silahlar taşıyorlardı. Bunlar hemen hak dinini, yani Ana tanrıçayı tanıdılar. Ve siftah olarak, ekmek yiyince onu çok tatlı buldular. Ve Ana tanrıçadan, erkeklerin de buğday ekmeklerini yemek için izin istediler. Tanrıçayı yeni tanıdıkları için, Tanrıça on-

lara bu izni verdi. Kadınların hakkı olan buğday ekiminin erkeklere verilmesinden kadınlar pek hoşlanmadılar. Ama olan oldu. Sonra, demir silahlı Akha' lar geldiler. Herşeyi alt üst ettiler. Kadın birliklerini (önceleri kabile başkanları kadınlardı) kaldırarak, erkek birlikleri kurdular. İyon'lar ve Aiolis'liler atalarını erkeklerden değil, kadınlardan gelmiş sayarlardı. Akha'lar anaları değil, babaları nazarı dikkate almaya başladılar...

Peri:

— Amma da sapkın herifler! Sözgelimi, kızım Kore'yi ben doğurdum. Benden çıktı, ama babasının kim olduğu belli değil. Çünkü kızımın, kutsal tören sırasındaki dokuz erkekten hangisinden geldiği belli değil. Ama benden doğduğu belli. Peki, Girit'lilere ne oldu? Niye onlar artık hiç gelmiyorlar? diye sordu.

Ankeus:

— Grek'ler adaya bir baskın yapıp, Girit filosunu yaktılar. Şimdi artık denizlerde yalnız Grek'ler, Pelazj'lar ve Frigya'lılar geziyor, dedi.»

Semadirek Adasında ana tanrıçayı biraz değişmiş buluyoruz.

Kronos'un (zaman'ın) beş parmağından beş tane küçük tanrı yaratılmış olduğunu gördük. Adada bu beş tanrıya bir altıncısı katılıyor. Bu da Fallos'tur.

Fallos ya da kişileşmiş halinde Priapos, üçlek Ana tanrıçanın âşığıdır. İlk beş küçük tanrı, Kronos'un parmaklarından yaratılma oldukları için, daktil (parmaktan) tanrılar diye anılırlardı.

Bundan dolayı da, Ana tanrıçanın papazlarına —ki artık bunlar kadın değil, ünük (hadım edilmiş) erkeklerdi— daktil deniyordu.

Tanrı olarak Priapos'a en çok Çanakkale dolaylarında tapılırdı. Bu nedenle bu tanrı, aslen Frigya'lı sayılır. Bu tanrının ne gibi değişimler sonucu fallos (erkek üreme organı) biçimine girdiği pek belli değildir.

Sümer'lerde adı Tammuz (Temmuz) idi ve bir delikanlı biçiminde gösterilirdi.

Tammuz Sümer'lerden Sami kavimlerine, yani Asurlulara ve Babillilere geçince Astoreth —yani Ana tanrıçanın delikanlı sevgilisi Adonay— oluyor. Yunanistan halklarında Ana tanrıça, Afrodit'e çevrilince bu sevgili, Adonis oluyor.

Frigya'da bu delikanlının adı Atis diye değiştiriliyor. (Atis, adın Grekleşmiş biçimidir. Belki de Atis, Ata'dır. Ata sözcüğü atavism sözcüğünde yaşayagelmiştir.)

Semadirek Adasında her yıl ilkbahara doğru Ana tanrıça için yapılan dinsel törenin aşamaları o zamanki şairler tarafından anlatılmış olduğu için bilinmektedir. Şöyle ki: törenden bir gün önce herkes oruç tutardı. Tören gününün şafağında, neden yapıldığı günümüzde bilinmeyen sert bir Afrodizyak içki içilirdi. Törenin birinci kısmı erkeklere, ikinci kısmı kadınlara aitti.

Tören sırasında, Ana tanrıça için kutsal sayılan ormanda olup biteni tüm ayrıntılarıyla buraya kaydetmek ayıp olacağından, ancak anlatılabilir gibi olan bölümlerini aktarıyoruz:

İlk önce Kibele'yi simgeleyen bir kadın çıkardı. Bu kadın, Girit modasına göre —yani farbalı çan biçiminde bir fistan, kısa kollu ve göğsü tümüyle açık bir gömlek ile— giyinmiş bulunurdu. Başında, Hitit külahlarına benzeyen sivri bir külah, onun üzerinde de ayın on beşini simgeleyen altın bir daire. Gerdanlık olarak, fildişinden yapılma, elli tane fallos takınırdı.

Bu kadın, boğaların sol boynuzlarından yapılma bir tahta otururdu. Silahlı nöbetçiler, kadın ve çocukların, bu kadının yanına yaklaşmamasını sağlardı. Ergenliğe erişmiş olan erkek çocuklar, çırılçıplak olarak, onun önünde dururlardı. Hiç ses çıkarmazlardı. Ses çıkaranlar hemen öldürülürdü.

Evrenin yaradılışını simgeleyen bir müzik çalardı. Kadın, tahttan kalkar, tahtın önüne bir kürekle toprak yığar ve toprak yığınının üstüne su dökerdi. Oluşan çamurun üstüne çıkarak ve müziğin

temposuna uyarak, yeryüzünün yavaş yavaş uyanışını simgeleyen, yılanımsı ve sarmalımsı hareketlerle dans ederdi. Bu dans yarım ya da bir saat sürdükten sonra Tanrıça —Kibele'yi simgelediğine göre, kadına tanrıça diyoruz—, elini çırpar ve müzik makam değiştirirdi. O zaman Tanrıça, büyük bir yılanı ellerine alarak ve gövdesine sararak, başka bir dans tutturururdu. Törenin bu kısmı, Kibele'nin Ofiyon yılanı ile aşkını simgelerdi. Bu raks sırasında Tanrıça'nın gözleri, gözevlerinden uğramış bir halde, vahşî bir ateşle yanardı. Bu raks epeyce devam ettikten sonra, büyük bir tunç gonga şiddetli üç darbe vurulurdu. Yılan şiddetle fısıldayıp dururken, Tanrıça birdenbire, delice bir kahkaha salardı.

O zaman, işini görmüş olan yılan bir tarafa atılır ve flütler tatlı tatlı ötmeye koyulurdu. Daktil papazları, Tanrıça'ya, göğü simgeleyen beyaz bir kumru, denizi simgeleyen bir yengeç ve toprağı simgeleyen bir tavşan getirirlerdi. Tanrıça bunları sıra ile öldürür, parçalar ve parçaları dört bir tarafa savururdu.

Bu iş bitince Kibele (burada aktaramayacağımız) ilk buyruğunu verirdi. Bunun üzerine aşk töreni başlardı.

Kibele, âşığı Priapos'a bal ikram eder ve onunla dans etmeye koyulurdu. Sonra yine gonga üç kez vurulur; herkes gözlerini kapar ve Tanrıça, tüyler ürpertecek kadar korkunç yaygaralar ve çığlıklar çınlatırdı. Sonra yine flütler çalar, herkes gözlerini açardı. Gözlerini açanlar, Priapos'un ortadan kaybolmuş olduğunu görürlerdi.

Ondan sonra doğum töreni başlardı. Kibele inler, mırıldanır, bağırır ve etekliğinin altından bir kara buzağı çıkarırdı. (Bu kara buzağı, izleyen yüzyıllarda, Greklerin tanrılar tanrısı Zeus olur.) Kibele, buzağının başına ilk önce bir çiçek çelengi koyar; fakat sonra, üzerine saldırarak paralamaya koyulurdu. Bu paralama işinde daktil papazları ona yardım ederlerdi. İşte o zaman herkes, yani orada toplanmış olan kalabalık saldırıya geçerek, bu et

parçalarını kapışıp, derileriyle birlikte yerlerdi. Çünkü, tanrıyı yemek, tanrılaşmak demekti. (İsa da bir sözünde, Havarilere «benim etimden, yiyeceksiniz!» der.)

Kibele, buraya aktaramayacağımız ikinci buyruğunu verince, yıkanma töreni başlardı. (Vaftiz olarak günümüze dek ulaşmıştır.) Bunun üzerine, kutsal sular getirilir ve herkes suyu üstüne, başına serpiştirirdi. Ondan sonra, ölümden sonra dirilme töreni ve taçlanma töreni olurdu. Kibele, genç çocukları dudaklarından öper ve onlara, kendisine nasıl dua edeceklerini öğretirdi.

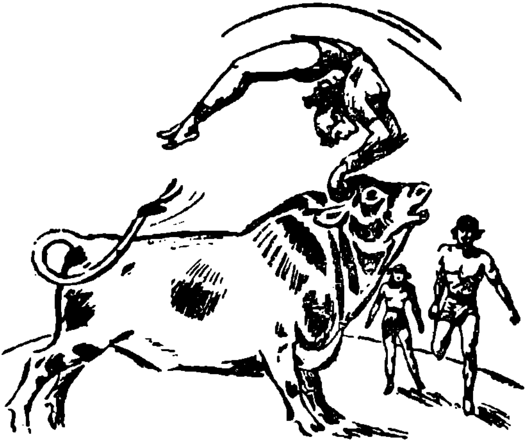
Kibele'nin bundan sonra verdiği buyrukla, törene katılanlar ormandaki mağaralara çekilirlerdi. Burada Kibele'nin vahşî kadın papazlarının saldırısına uğrarlardı. Ertesi gün aynı törenler, kadınlar için tekrarlanırdı.

Bu törenlerin çoğu, şair Orfeus tarafından dile getirilmiştir. Yani, Orfeus sanılan meçhul ve söylencesel (efsanevî), Trakyalı bir şair tarafından...

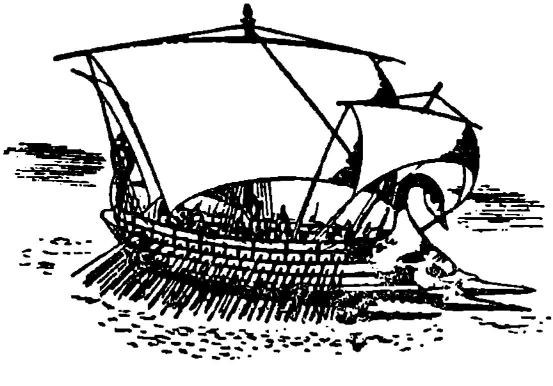
Pessinus kenti, Sivrihisar'dan 12 kilometre uzakta, Sakarya Irmağı kıyısında bir kentti. Duvarlarını ve başka harap kalıntılarını Charles Texier keşfetmişti.

Bu Frigya'lı kent, İsa'dan iki yüzyıl öncesine kadar mevcuttu.

Orası Kibele'nin büyük bir tapınma yeri sayılırdı. Kibele'nin baş papazı, aynı zamanda o yörenin baş papazı idi. Orada pek eski zamanlardan beri Kibele'ye tapılırdı. Son olarak Pergamon (Bergama) kralları tarafından orada büyük bir Kibele Tapınağı yaptırıldı: Sir James Frazer, bu yörede konuşulan dilin, insanoğlunun ilk temel dili (Original Language of Mankind) olduğunu yazar.

Girit'te kutsal beyaz boğayla oynayan Anatanrıça

Bir Girit kadırgası (İsa'dan 200 yıl önce)

(«Demokrat İzmir», 16 Mart 1950)

GÜZELLİK TANRIÇASI AFRODİT DOĞUYOR

Adı «Köpük Yavrusu» anlamına gelen Afrodit, çirkin ve topal Hephaistos'la evlendirildi, fakat sonra..

Yukarı Sakarya'nın Kütahya, Eskişehir ve Afyon arasındaki dağlık arazide, yüksek bir sanatsal yeteneğe sahip pek eski bir uygarlığın yaşadığı söylentilerini, bu yöredeki arkeolojik buluntular desteklemiştir. Bu uygarlığın ucu taa İzmir'e gelir.

Kibele inancı Frigya'da yeni biçime bürünmekte ve Semadirek'teki hoyrat ve vahşî özelliğinden tamamıyla uzak kalmaktadır.

Burada Kibele Nana diye anılır. (Ana sözcüğüne benzerliği dikkate değerdir. Atis'in ata sözüne benzerliğini daha önce belirtmiştik.) Nana'nın oğlu ve aşığı Atis'tir. Atis'i badem içi temsil eder. Nana, kız oğlan kızdır. Bir badem içini (Atis'i) gerdanına basmakla gebe kalır. Badem ağacı ilkbaharda ilk çiçek açan ağaç olduğu ve çiçekleri zarif ve hafif bir leylâkî renkte olduğu için, Atis'i simgelemeye en değer işaret sayılmıştır. Atis her yıl ilkbaharda doğar ve sonbaharda ölürdü. Daha doğrusu, Adonay gibi, bir yaban domuzu tarafından öldürülürdü. İşte bundan dolayı domuz etini yemek tabu, yani uğursuz ve yasak sayılırdı. Bu inanış sonraları tüm Sami kavimlerine yayılmıştır.

Pessinus'ta Nana ya da Kibele diye, büyük bir kara taşa tapılırdı. Bu taşın, gökten düşmüş bir meteorit (göktaşı) olduğu muhakkaktır.

Kartaca ile Roma arasındaki savaşlar sırasında, Roma'daki biliciler, ancak Pessinus'taki Kibele (yani karataş) Roma'ya getirildiği takdirde Kartaca'nın yokedilebileceğini bildirdiler. Bunun üzerine Pessinus'a Roma'lı elçiler yollandı. Karataş oradan kaldırılarak, Roma'daki Palatin Dağındaki Zafer Tapı-

nağına taşındı. (İsa'dan 204 yıl önce.) Bu taş halen oradadır.

Pessinus'ta, mart ayının 22'sinde Nana dinsel törenleri yapılırdı. Bu törenler, yeni yetme erkek çocuklarla yeni kadın olmuş kızların birbirlerini tanıyıp seçmelerinden ibaret idi. Sonradan, Pessinus'taki bu törenlere İyonya'lı bir nelik (mahiyet) verildi. İzmir'de, Tepecik'teki Ana Tanrıça tapınağındaki Kibele törenleri, güçlü olasılıkla İyonya'lı bir nitelik almış olacağı için.

Hierapolis ya da Pamukkale'deki Astarte ve Efes'teki Artemis dinsel törenlerini de kısaca anlatalım:

Martın 23'ünde, yeni doğmuş bir çocuk boy posundaki bir çam ağacı parçası çocuk gibi kundaklanır ve menekşelerle donatılırdı. Bu çocuk, Agdistis'i (Atis'in İyonya'lı dengi) simgelerdi. Borular öttürülerek, çocuk, tanrıçanın önüne konulurdu. Ertesi gün, yani Martın 24'ü «Kan günü» sayılırdı. Başpapaz, kan damarını açar ve kanı tanrıçaya sunardı.

Bu sırada öteki papazlar ya da kutsal dansözler (Koribantlar), çıldırasıya bir dans tuttururlardı. Hepsi de uzun saçlarını salıverirler ve ortada fırıl fırıl dönerlerdi. Birdenbire vahşî bir müzik çalmaya koyulurdu. Orkestra; davul, zurna, zil, flüt ve udlardan oluşurdu. Papazlar ve rakkaseler dönerken, ötelerini berilerini keserler ve her yanı kana boyarlardı.

Tanrıça'nın sağında, solunda hazır keskin bıçaklar bulunurdu. Törenlerde bulunmak için Filistin, Suriye, Anadolu ve Yunanistan'dan sürü sürü gelen hacılar, müziğin etkisi altında kalarak, hazır bıçaklardan birini kapınca, kendilerini kökünden sünnet ederler ve sünnetleri sonucu ellerinde kalan kesilmiş etleri Ana Tanrıça heykeli altındaki toprağa gömerlerdi. Böylece, Ana Tanrıça'nın simgelediği toprak gebe kalmış olurdu. Toprağın gebe kalması sonucu ürün, sözümona bereketli olurdu. Kendisini bu şekilde sünnet eden erkek kutsallaşmış sayıldığı için, Tanrıça'nın papazı olurdu. (Sami'lerdeki

sünnet geleneği buradandır. Nevruz Sultan, Hıdırilyas ve Avrupa'daki May Queen, yani Mayıs Kraliçesinin, tepeden tırnağa kadar çiçeklerle donatılmış bir direğin —Fallos'un günümüzdeki şekli— çevresinde dans etmesi, bu törenlerdeki dansın bir kalıntısıdır. Tahtacılarda, delikanlıların en güzelinin giydirilerek, köyde dilediği eve girmesi, ilkbaharda Atis'in dirilmesini andırır.)

Latin şairi Katullus, Artemis'e erkekliğini kurban etmiş bir gencin, ertesi gün uyanınca duyduğu insancıl kederi unutulmaz dizelerle anlatır.

Günler geçtikçe dinsel kanılar da değişir. Sözgelimi Ortodoks ve Katolik kiliselerinin ayrılması, sonradan ıslahat (iyileştirme) olarak Protestanlığın ortaya çıkması gibi.

Grek'lerde de böyle değişiklikler olduğu ve bundan dolayı birçok tartışmalar, kurultaylar ve kan dökülmeleri olduğu muhakkaktır.

Anadolu'da birçok Olimpos Dağı vardır. Fakat Yunanistanlı sayabileceğimiz tanrıların asıl tahtları, Atina'nın yanındaki Olimpos Dağında olduğu için onlara «Olimpialı tanrılar» adı veriliyor. Olimpialı tanrılar, hemen hemen kesine yakın bir olasılıkla şöyle yaratılmışlardır:

İyon'larla Aeol'ler kadın cinsini erkeklere kıyasla daha kutsal ve yetkili sayıyorlardı. Ve bundan dolayı Ana tanrıçayı, yani üçlek (1 — kız, 2 — kadın ve 3 — ana; dolayısıyla 1 — ayça, 2 — tam ay ve 3 — küçülen ay) baş tanrı sayıyorlardı. Fakat Akhalarca, kadın cinsine kıyasla erkekler daha önemli idi.

13

YUNANİSTAN KÜLTÜRÜNÜN KÖKLERİ VE YAYILMA YOLLARI

Küçük yaşta Afrodit'in aşkını kazanan Tammuzun adı Sümer'lilerden alınmadır

Avrupa'lı tarihçilerin hemen hepsi de Akha'ların Zeus'unu Hindo - Avrupasal sayarlar.

Buğdayın Sanskritçe adı «day» idi. Ve Sanskritçe'deki bu «day» sözcüğünden (Dei, Dio) Zeus ve Theos, yani Tanrı sözcüğünün çıktığını ileri sürerler. Oysa bu gibi konularda derin incelemeleri ile en yetkili insan sayılan Sir J. Frazer'dir. (Asıl tuhafı bu «day» sözü, bizim «buğday» sözcüğümüzde de vardır. Bu sözün kaynağını araştırmak bizim Türkologlara düşer. Buğday sözcüğü Türkçe ise sorun yoktur.) Frazer'e göre ana tanrıça Sümerlidir, Zeus bir Hitit tanrısıdır ve ana tanrıça gibi, İzmir ve Efes yoluyla Yunanistan'a geçmiştir. Bu konuya sonra yeniden döneceğiz. Şimdi gelelim Olimpia tanrılarına:

Akha'lar geldiği zaman ana tanrıça —Kibele ya da Rhea— Zeus'u oğlu olarak kabul etmiş ya da ettirilmişti. Bittabi bu kabul işi de tereyağdan kıl çekercesine değil, fakat enikonu kan dökülerek gerçekleşmişti.

Zeus'un, tanrılaştırılmış bir sürü Pelazj kahramanlarından Poseydon ve Hades gibi kardeşleri de vardı. Akha'lar, Üçlek tanrıçaya inanıcıların çok olduğunu ve bundan dolayı onu büsbütün ortadan kaldıramayacaklarını anladılar. Üçlek tanrıça ve onun üç niteliğinden yararlanarak, onu üçe ayırdılar. İlk parçası Afrodit oldu. (Denizden doğduğu için, adı köpük yavrusu anlamına gelir.) Güzellik tanrıçası sayılmasına karşın, topal ve çirkin Hephaistos'la evlendirildi. Fakat Afrodit'in böyle çirkin bir tanrı ile evlendirilmesi hakaretini az gören baba tanrılar, ona bir de Savaş tanrısı Ares'le zina işlettirdiler ve Olimpos'ta bir skandalın suçlusu kılarak onu gözden düşürdüler.

Ana tanrıçanın ikinci kısmı, yani tam ay, ya da erkek tanımış kadın niteliğini de Hera diye adlandırarak, Zeus'a karı diye verdiler. Geriye, ana tanrıçanın üç niteliğinden bir tanesi kalıyordu. Yani hilâl (ayça) ya da kız niteliği. Bu niteliği de Artemis diye kişilendirip tanrılaştırdılar. Artemis (Grekçe değildir), ana tanrıçanın Pelazj dilinden adı idi.

Bu dinsel yenileştirme sonucu, 14 tanrıdan oluşan bir tanrılar toplamı ortaya çıktı.

Ege uygarlığının kökü ve anası Sümer uygarlığıdır. Fırat ve Dicle'nin arasındaki düz olanlar, Nil vadisine benzer. Bu iki yerin de havası sıcak ve ılıktı. İki yerde de su boldu, dolayısıyla ürün kolaylıkla yetişiyordu.

Mısır uygarlığı, İsa'nın doğumundan üç bin yıl önce başladı. O zamanlara ait bir papirüste, insanız kabız olduğu zaman hintyağı içmesi salık verilir.

Mısır'lılarda yaşama sevincinin hemen hemen belgelenmiş olduğu ileri sürülebilir. Bütün umutlar ve düşünceler, ölüm ve ölümden sonra neler olacağı noktasında toplanır. İşte bu nedenden dolayı Mısır'lılar dünyanın en büyük mezarlarını (yani piramitleri) meydana getirmişlerdir.

İsa'nın doğumundan beş bin (yani günümüzden yedi bin) yıl önce Sümerler Orta Asya'dan Mezopotamya'ya göçettiler. Sümerler genellikle orta boylu, tıknaz insanlardı.

Sümerler, Aramnakaraim (iki ırmak; yani Fırat ile Dicle arası) denilen Mezopotamya'ya geldiklerinde tarımı ve hayvan yetiştirmesini biliyorlardı. Bundan başka, bakırdan alet yapabiliyorlardı. Mezopotamya'da, kendi kendilerine, yünden kumaş dokumasını (daha önceleri giysileri hayvan postundandı), bataklıkları kurutmayı, resim oymayı öğrendiler.

Böylece, İsa'dan beş bin yıl önce Sümer kentleri bir hayat ve kültür merkezi oldu.

Sümerler bronzu bilmiyorlardı. Fakat yapılan arkeolojik kazılarda, altından yapılma miğferler ve madenden yapılma hayvan şekilleri çıkarıldı. Bunlar, onların ne usta madenciler olduklarını ortaya koydu.

Sümerler enikonu ticaret de yapıyorlardı. Çünkü kazılarda, Kuzey Hindistan'dan gelme lapis lazuli taşlarının yanısıra, Mısır'da Sümer yapımı olan birçok eşya bulundu.

Sümerler hesaplamalarını onar ya da on ikişerle değil, fakat altmışarlarla yaparlardı. Bir dairede

altı kez altmış, yani 360 derece (açı) vardı. Bir dakikayı altmış saniye, bir saati altmış dakikadan hesaplama göreneği onlardan kalmadır.

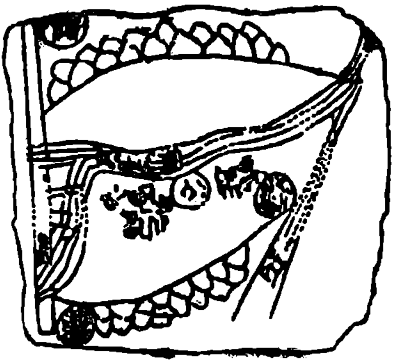
Dünyanın en ilkel insan toplulukları bile, doğa ile kendi yaşamları arasındaki ilişkilerin farkına varırdı. Kış gelince suların donması ve birçok bitkilerin kuruması, vahşî insanı ölümle yüz yüze bırakıyordu.

İlkel insanlar mevsimleri büyü ile etkileyebileceklerini sanırlardı. İşte bundan dolayı yağmurun yağması, güneşin parlayarak yeryüzünü ısıtması, hayvanların üremesi, yemişlerin ermesi için törenler yaparlar ve büyüler okurlardı. İnsanoğlu geliştikçe, yazların ve kışların yaptıkları tören ve okudukları büyüler sonucunda gelip geçmediğini, fakat mevsimlerin ardında, onları harekete geçiren bir başka kudretin bulunduğunu düşündü.

Bitkilerin gelişme ve sönmelerini, hayvanların doğup ölmelerini bazı kutsal varlıkların ya da tanrı ve tanrıçaların, zaman zaman kuvvet kazanmalarına ya da kuvvetten düşmelerine yordular. Onlarca bu tanrı ve tanrıçalar, tıpkı insanlar gibi doğuyor, ölüyor; birbirleriyle evlenip çocuk sahibi oluyorlardı. İnsanoğlunun ilk dinsel teorisi (kuram) böylelikle ortaya çıkmış oldu.

Mezopotamya'da ya da Basra Körfezinin kıyılarında, değişen mevsimler, en çok bitkilerde etkisini gösteriyordu. Mevsimlerin hayvanlar üzerindeki etkisi pek büyük idiyse de, pek göze batmıyordu. Dolayısıyla kışı defedecek ve ilkbaharı getirecek büyü ve ayinlerde asıl bitkiler gözönünde bulundurulurdu.

Ne var ki; Sümerlerin gözünde hayatın iki biçimi —yani hayvansal ve bitkisel— birbirinden ayrılmış bulunmuyordu. Onlar, hayatın bu iki biçimi arasındaki ilginin, gerçekte olduğundan çok daha sıkı olduğuna inanıyorlardı.

İşte, yedi bin yıllık bir sümer haritası. Aslı kil tablet üstünde bulunan harita, şekillerin kolay seçilebilmesi için Halikarnas Balıkçısı tarafından çizilmiştir. Düzlüğün üstündeki ve altındaki torba gibi şekiller dağlardır. Dağların arasında bir ova ve ovanın ortasında bir ırmak görülmektedir. Irmağın iki yakasında bulunan daireler kentlerdir.

(«Demokrat İzmir», 18 Mart 1950)

14

İŞTAR YERYÜZÜNDEN AYRILINCA...

Yeryüzünde aşk hırsı ölür, hayvanlar ve insanlar kendi cinslerini üretmeyi unutur.

Sümerler, dinsel törenlerinde bitkilerin canlanmalarının dramatik temsiline, erkek ve dişi cinslerin bazen dramatik ve simgesel, bazen de doğrudan doğruya, gerçek birleşmelerini ekliyorlardı ki; yemiş ve tahılların oluşlarıyla birlikte hayvanlar ve insanlar da çoğalsınlar.

Onlara göre hayat ve oluş prensibi —ister bitkisel, ister hayvansal olsun—, bölünme kabul etmez bir birlik oluştururdu.

Geçmişte insanların başlıca kaygısı —şimdi de öyle ya—, karnını doyurmak ve dünyaya çocuk getirmekti. İşte, bu iki şeyin, büyüleyici törenlerle elde edilebileceği sanılırdı.

Bu törenlere, dünyanın her yerinden çok Ortadoğu'da ilgi gösterilir ve uyulurdu. Her yıl kış mevsiminde —özellikle bitkisel— hayatın yavaşlaması ve durması; tanrının baharda doğması ve kışın ölmesiyle temsil edilirdi. Bu tanrının adı Mısır'da Osiris, Yunanistan'da Adonis, Frigya'da Atis idi. Fakat her ne kadar bu tanrının adı, yerine göre değişiyorsa da, onun kaynağı Sümer'de idi ve adı Tammuz idi. (Yaz mevsiminin bir ayına Temmuz denilmiş olması buradandır.)

Bu tanrıyı Asurlularla, Babilliler Sümerlerden aldılar. Yunanlılar da onu, İsa'dan yedi yüz yıl önce Suriye'den aldılar.

Bu tanrının asıl adının Tammuz olduğunu yazdık. Sami dilinde «Adon», efendimiz demektir. Samiler, tanrıya saygı olarak ona «Efendimiz» diyorlardı. Grekler bu adı özel ada çevirerek «Adonis» dediler.

Sümerler Orta Asya'dan ayrılırken bu tanrıya tapıyorlardı. Tammuz, Sümerlerin başlıca tanrılarından biri idi. Fakat başlıcası değildi.

Tammuz sözcüğü Sümer dilinde «Derin denizlerin gerçek çocuğu» anlamına geliyor. Bazı Sümer yazılarında, Sümerlerin bu tanrıya söyledikleri ilâhîler bulunmuştur.

Babil'de Tammuz, büyük ana tanrıça İştar'ın sevgilisi olarak görülür. İştar, yeryüzünün bütün olma (oluşma) enerjisini simgeler. Tammuz, sözümona her yıl ölür; şen ve aydınlık dünyadan, karanlık ve kasvetli yeraltı dünyasına giderdi.

Tanrısal âşığı İştar her yıl onu arayıp bulmak için, karanlıklar yurduna, dönüşü olmayan ülkeye giderdi. İştar yeryüzünden ayrılınca, yeryüzünde aşk hırsı ölür; gerek insanlar ve gerekse hayvanlar ken-

di cinslerini üretmeyi unuturlar. Bu yüzden, hayat, tamamıyla sönme tehlikesiyle karşılaşır. Tanrıça ile, cinsel ilişkiler o kadar sıkı bir ilişkiyle düşünülürdü ki; tanrıça yeryüzünde hazır bulunmayınca cinsel ilişkide bulunulması olanaksız sayılırdı. İştar yeraltına gidince büyük tanrı Ea, onu kurtarmak için, aşağı dünyaya haberci gönderirdi.

Yeraltının sert ve acılı tanrıçası Allatu (ya da Ereş Kigal), güzel İştar'ın, hayat suyu ile yıkanmasına ve yeryüzüne dönmesine izin verirdi. İştar da, âşığı Tammuz ile yeryüzüne dönerdi. İşte o zaman bahar olur, hayat uyanır, çiçekler açar, kuşlar öterdi.

Tammuz her yıl Temmuz ayında ölürdü. Tammuz'un taştan ya da testi toprağından yapılma bir benzerine güzel kokular sürülür ve ölü tanrıyı uyandırmak için acımtırak öd ağaçları yakılır, bu tütsüler yüksek buhurdanlardan göklere tellenirken, hazin flütlerin eşliğinde erkekli dişili insan sesleri acı ağıtlar okurlardı.

Okunan ilâhilerin bazı dizeleri şöyledir:

«*O* (yani Tammuz) *gidince,* (İştar) *uzun uzun ağlar.*

— Ah yavrum, der ve uzun uzun ağlar.

— Ah benim büyücüm, ah benim rahibim, der, uzun uzun ağlar.

Kıyısında artık söğüt bitmeyecek ırmak gibi ağlar...»

İnsan bu dizeleri okuyunca, altı, yedi bin yıl önce ötmüş olan flütlerin hazin seslerini duyar gibi olur.

Tammuz'un ya da Adonis'in yasal tragedyası Yunanistan'ın söylencelerinde başka bir kılığa bürünür.

Tammuz daha mini mini bir çocuk iken, Afrodit ona âşık olur. Onu bir kutuya kapayarak, saklaması için aşağı dünyanın tanrıçası Persephone'ye verir. Persephone kutuyu açıp çocuğun güzelliğini görünce, onu Afrodit'e geri vermekten kaçınır. İşte o zaman sevgi ve güzellik tanrıçası Hades'e (Ölüler ülkesine) giderek, ölüm tanrıçasına meydan okur.

Sevgi tanrıçası ile ölüm tanrıçasının çatışması korkunç olur. Zeus ikisinin arasına girer ve Adonis'in altı ay yeryüzünde Afrodit ile, öteki altı ayında da yeraltında Persephone ile kalması yargısını verir.

(«Demokrat İzmir», 19 Mart 1950)

15

İNDO - AVRUPASAL OLANLAR VE OLMAYANLAR DEDİKODUSU

Greklere kıyasla hem geri, hem de Asyasal sayılan İranlıların Greklerden çok daha saf İndo - Avrupasal oldukları yadsınamaz.

Avrupalı tarihçiler nerede bir uygarlık ve kültür görürlerse, var kuvvetleriyle o uygarlık ya da kültürü yaratmış olanların İndo - Avrupasal olduklarını kanıtlamaya koyulurlar. Bilimsel incelemelerdeki ruh haletleri, bizim aşırı Türkçülerden hiç de farklı değildir. Bir «Birleşmiş Milletler»in kurulmasına çalışıldığı bu anda, bundan —haydi insanlığa aykırı demeyelim—, bilime aykırı bir ruh durumu düşünülemez.

Bugün dillerin kavimler ve uluslarla ilişiğinin bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Aynı kavimden, ayrı ayrı dilleri konuşanların bulunduğu bugün kanıtlanmış bir gerçektir.

Bugün tarihe, insanoğlunun yaratmış olduğu bir kültürler dizisi gözüyle bakılmaktadır. Bu kültürlerin hangi kavim ve hangi ulus tarafından yaratılmış bulunduğu konusunun artık hemen hemen hiç önemi kalmamıştır. Ve işte bu görüş, tarih konusunda en ileri ve en bilimsel görüştür.

Çünkü başka türlü bir görüşün önünde sonunda mutlaka bir çıkmaza vardığı ve altından bir çapanoğlu çıktığı artık anlaşılmıştır.

Bir iki örnek verelim:

Avrupa uygarlığının temelini atmış sayılan Greklerin, o uygarlık ve kültürlerini, İndo - Avrupasal oluşlarına bağlamak olanaksızdır. Çünkü onların düşmanı olan ve Avrupasal Greklere kıyasla hem geri, hem de Asyasal sayılan İranlıların, Greklerden çok daha saf İndo Avrupasal olduklarını yadsımaya olanak yoktu.

Bu gerçeği örtbas etmek için binbir dereden su getirilmesi gerekiyordu ki; bu da bir sürü saçma sapanlığa yol açıyordu. Sözgelimi, Asyalı anlamındaki Fransızca «Asiatiqiue» sözcüğü, İndo - Avrupasalların da Asyalı olmasından dolayı uygun bir sıfat sayılmamış ve «Asianiqiue» diye bir başka sıfat uydurulmuş. Bu da yeterli sayılmayınca, «Asiate» diye üçüncü bir sıfat icad edilmiş! Kör kör parmağım gözüne gibisinden olan bu safsatalara ise, İndo - Avrupasalcıların en ateşlilerinin bile kör kalması olası değildi.

Doğunun Çin ve başka uygarlık ve kültürleri Avrupasal sayılmayarak bir tarafa atıldığı takdirde, Avrupa uygarlığının bir öğesi sayılan Hıristiyan inancının Sami kaynağına ve Hellen paganizmine (putataparlığına) zıt oluşuna ne buyurulacaktı? Üstelik Avrupasal sayılan Roma uygarlığı, Hıristiyanlığa düşman kesilmiş ve Hıristiyanlığı kabul etmekle yıkılmıştı.

Grekler, doğru yolu arama konusunda akıl ve yargılama esasını, mimarlıklarında görülen o büyüleyici açıklıklarıyla kurdular, hayatı taze ve yepyeni bir ilgi ile incelediler.

Mısır bilici (kâhin)lerinden biri Hellenlere:

— Siz Hellenler daima çocuksunuz. Hepinizin tek bir kişi gibi kutsal tanıdığı eski hikmetiniz yok, demişti.

Evet, yoktu!

Hellenlerin bilim hürriyeti, hayatı akıl ile geleneğe dayanan bir şey yapmak korkusuyla birleşti.

Onların uygarlığa yaptıkları en büyük hizmet, bu akılsal açıklıklarıydı. Fakat günümüzün uygarlık

ya da durumuna en çok etki etmiş olan üç adam Einstein, Freud ve Karl Marx'tır.

Einstein'in —elektronların hareketlerindeki hürriyet gibi— bazı buluşları, Hellenik Euklides'in ve Pitagoras'ın açıklık ve matematiğinden eser bırakmadı gibi.

Freud ise, insanın akıldan ibaret bir makina olmadığını ortaya koydu.

Eğer Yunanistan'daki Parthenon Tapınağı Greklerin ölçülü ve açık aklını simgeliyorsa, Hint tapınakları, Çin pagodaları ve Milano ya da Chartre kiliseleri de bütün o kalabalık ve örtülü girinti çıkıntılarıyla Freud'un bulduğu insan ruhunu temsil eder.

Marx'ın devlet yaklaşımının ise, Hellenlerin demokrasisi ile ilişkisi yoktur.

Demek ki, bugünkü Avrupa uygarlığı, onu yapan insanların mensup oldukları kavimlere bağlanacak olursa —İsa'yı da hesaba katarak—, bu uygarlığın tamamıyla Sami kaynaklı olduğu yargısına varılmalıdır.

Uygarlığı bir çoğunluğun ürünü saymak gerekirse, örneklerimizin sayısı çoğaltılabilirdi. Fakat bu yazı, böyle bir konunun yeri değildir.

Avrupalı tarihçilerin, Anadolu'ya gelmiş olan çeşitli kavim ve ırkların —eğer imkân olsaydı— hepsini de İndo - Avrupasal saymak konusundaki çabalarıdır ki, bu satırların yazılmasına neden olmuştur.

Contenau bir yapıtında, Hrozny ve başkaları ile kendi incelemelerine dayanarak şunları yazıyor:

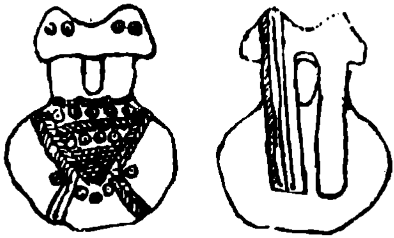
«Hemen hemen muhakkaktır ki; ilk Hellenler Anadolu'da idiler. (Yunanistan, Makedonya, Trakya ve Anadolu'da *nthos* ve *ssos* ile biten yer adları bu noktayı kanıtlamaktadır.) Anadolu'da oturmuş olanlar Pelazj adıyla anılmış olan ilk Anadolululardır. Dolayısıyla, Anadolu'nun nüfuslanması ana hatlarıyla şöyle olmuştur:

İlk önce, İndo-Avrupasal olmayan bir halk gelmiştir.

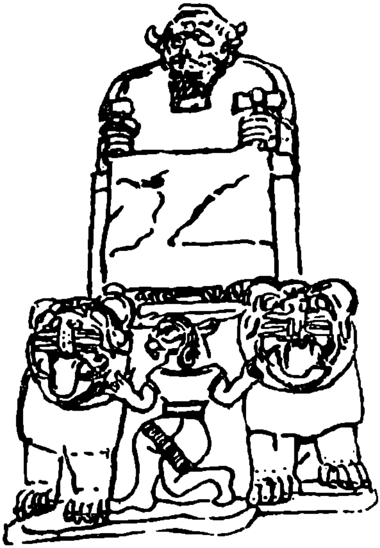
Sonra, İndo - Avrupasallarla akraba olan kavimler gelerek, ilk göçetmiş olanlara karışmıştır.»

Anadolu'da birbirine karışmış olan bu halklara sonradan Selçuklular katıldı ve karıştı. Daha sonra, Osmanlı Türkleri denilen bizler karıştık.

Dolayısıyla, Pelazj'lar ister Asyanik, ister Sami ve ister İndo - Avrupasal olsunlar, bizim atalarımızdır ve bizler onların miraslarına sahip bulunuyoruz. Bu itibarla, Anadolu'da birbiri üstüne yığılmış olan çeşitli uygarlıkların ve kültürlerin hiçbiri bize yabancı değildir. Ve biz hepsinin de, bugün yaşayan evlâtlarıyız.

Anadolu'da bulunan küçük taş putlar (İdoller). Paris'te, Louvre Müzesinde bulunan bu heykelciklerde görülen birbirine yapışık, ikişer gözlü iki başın biri ana tanrıça Kibele'yi, öteki de sevgilisi Aris'i simgelemektedir. Bu idoller, insanoğlunun yaptığı ilk putlardandır.

Karkamış'ta bulunan bu Hitit tanrısı, gökyüzünü simgelemektedir. Sol elindeki çift yüzlü balta (labiris) çok önemlidir.

Savaş giysisi giymiş bir Hitit piyade askeri

(«Demokrat İzmir», 21 Mart 1950)

ANADOLU HALKI VE HİTİTLER

İsa'dan iki bin yıl önce Anadolu'ya egemen olan Hititler orada rastladıkları çeşitli kavimlere nasıl davranmışlardı?

Hititler İzmir'e kadar gelmiş ve dahası, bir söylentiye göre İzmir kentini onlar kurmuş oldukları için, biraz da onların tarihlerinden sözedelim:

İsa'dan dört bin yıl önce —elde bir belge olmadığı için— otokton, yani yerli sayacağımız bir halk vardı. Kent adları aracılığıyla bunların İndo - Avrupasal olmadıkları ve Orta Asya kaynaklı oldukları görüş birliğiyle kabul ediliyor. Sonraki Yunanistanlılar bunlara Pelazj adını veriyorlar.

İsa'dan yaklaşık üç bin yıl önce Anadolu'da Protohititlere (ilk Hititlere) rastlanıyor. Bu halk, kendisine Hatti adını veriyor. Birçokları tarafından İndo - Avrupasal, bazıları tarafından Orta Asyalı sayılan ve sonradan Anadolu'ya yayılacak olan asıl Hititler ile bu Protohititlerin bir ilişkisi yoktur. Protohititlerin yer ve insan adlarından, kendilerinin Orta Asyalı oldukları oybirliğiyle kabul ediliyor.

İsa'dan önce 3. binin başlangıcına doğru (Hrozny'ye ve başkalarına göre), Luwi denilen bir İndo - Avrupasal halk karışmaya başlıyor. Protohititlere ait olmak üzere Boğazköy'de ve başka yerlerde bulunan kalıntılar, bunların Sümerlerle akrabalıklarını saptıyor.

İsa'dan iki bin yıl önce Anadolu'da Hurri ya da Mittanileri buluyoruz. Boğazköy'deki yazıtlar, Hurrilerden kunya form (çivi yazısı) ile sözeder. Çivi yazısında *HUR* sözcüğü aynı zamanda *HAR* diye de okunabildiği için, birçok Avrupalı arkeologlar —el çabukluğu marifet—, «Har» sözcüğünün «Ar» anlamına geldiği ve dolayısıyla Hurrilerin Ari oldukları yargısına varıvermişlerdir.

Sonradan ise, «Hur»un «Har» diye okunamayacağı anlaşılmıştır. «Hur»ların dili, Asyanik denilen Orta Asya'nın Aglutinan dillerindendir.

İsa'dan önce, Hitit Kralı Suppiluliyuma ile Mittani ve Hurri Kralı Matiyawaza arasında imzalanan bir andlaşmada, iki taraf, Mirtrasil, Arunasil, İndar tanrıları üzerine andiçiyorlar. Oysa bunların Mitra, Varuna ve İndra gibi Hint tanrıları oldukları anlaşıldığına göre, yukarıda aktarılan yargının aksine olarak, Hurri ve Mittanilerin İndo-Avrupasal oldukları sonucu çıkarılıyor.

(Bu kadar adla okurumuzu rahatsız etmek zorunda kalışımız, okuyucularımıza bu ırk konusunun ne kadar karışık olduğunu göstermek istememizden ileri geliyor. Yoksa, bu kavimler ister İndo-Avrupasal, ister Asyanik olsunlar, bunların kanları bugün Anadolu halkının damarlarında akmaktadır. Bizim burada çabamız, Anadolu halkının ve Eski İzmir'in neden ve kimlerden oluştuğunu araştırmaktır.)

Protohitit, Mittani ve Hurriler zamanında Anadolu'da bin bir tanrıya tapılıyordu. Boğazköy'deki yazıtlarda «Hattilerin bin bir tanrısı» diye açık bir kayıt vardır. Bu tanrılar bolluğu, bir yere göçen ya da bir yeri istilâ eden kavimlerin o yerde ve oraya komşu yerlerde buldukları tanrılar toplamını, kendi tanrıları olarak kabul etmelerinden ileri geliyordu.

Bu hareketlerinin nedeni, yerli ya da komşu kavimlerin sempatilerini kazanmaktı. Fakat bu tanrıların arasında en başta gelenler, Sümerlerden alınmış olan tanrılardı. Tanrılar kavimden kavime geçerlerken adlarını da değiştirdikleri için, bunları ancak kendilerine yakıştırılan sıfatlardan tanıyabiliyoruz.

O çağda başta gelen tanrılar Teşup ile Hepa idi. Teşup fırtınanın, göklerin, şimşeklerin ve yağmurla bereketin tanrısıydı. Hepa ise, onun dişi dengi idi.

Teşup, Sümerli Tammuz'dur. Ve sonraları Yunanistan'da Zeus olacaktır.

Hepa'ya gelince, Kibele'dir. Daha doğrusu, Kibele ve Girit'teki Rhea inanışını doğuran ana tanrıçadır.

Şimdi, İsa'dan önce iki bin yıllarına gelelim:

Bu dönemde Hititler Anadolu'ya egemen olmaya başlıyorlar. Bunlar, Anadolu'da buldukları çeşitli kavimleri yoketmiyor, fakat hepsini toplayıp hepsiyle karışarak, hepsini bir bütün haline sokmayı başaramıyorlar. Hrozny'nin çözmeyi başardığı bir yazıta göre, İsa'dan 2000 - 1950 yıl önceleri, Kussar Kralı Pithana, Nesa kentini kuşatıyor. Protohititlerde bu kente ait bir kayıt yoktur. Sonraları bu kent unutuluyor ve Hattusas (yani Boğazköy ya da eski Pterya) kenti önem kazanıyor.

Avrupalı arkeologlar, Hititlerin konuştukları dile, Nesa kentinden dolayı «Nesit» adını veriyorlar.

Kapadokya (yani Anadolu'nun kuzey - doğusu) yazıtlarından Pitha'nın oğlu Anitta'nın, Zalpa kentini ve Hattilerin merkezini alarak, egemenliğini Karadeniz'den Akdeniz'e kadar yaydığı anlaşılıyor. Ne var ki; Hattusas kenti ayaklanıyor ve oranın Hatti Kralı Piyusti, Hititlere karşı bir birlik oluşturarak, üzerlerine yürüyor, fakat yeniliyor.

İsa'dan iki bin yıl önce Anadolu'da varolan dört büyük kent - devlet Hititlerin eline geçiyor. Bunların nerede oldukları kesinkes saptanamamıştır. Bu dört devletin Kussar, Nesa, Zalpa ve Hattusas oldukları anlaşılıyor. Birçokları, Kussar'ın, Hasan Dağı'nın kuzeybatısındaki Aksaray ya da Ankara yakınındaki Gâvur Kalesi; bu kalenin güneydoğusundaki Muratlı höyük kalıntılarının Nesa öreni olduğunu ileri sürmektedir. Zalpa'nın neresi olduğu konusunda bir varsayım bile yoktur. Hattusas (ya da Hattusa) ise, kuşkusuz Boğazköy'dür.

İsa'an 1420 yıl önce, yeni Hitit İmparatorluğunun hükümdarı II. Tudhalia, Halep kentini zaptediyor. Ondan sonra II. Hatusil geliyor ve Suriye'de birçok zaferler kazanıyor. Fakat, 1400 tarihinde, Mısırlı III. Amenofis'in çağdaşı III. Tudhalia, Mittaniler tarafından birçok yenilgilere uğratılıyor ve kendi oğlu tarafından öldürülüyor.

İşte o zaman, yani İÖ. 1388 yılına doğru, Hititlerin en büyük imparatoru Suppiluliyuma tahta çıkıyor. (Mattiyawaza ile yapmış olduğu andlaşma dolayısıyla kendisinden sözetmiştik.) Suppiluliyuma, Hurrilerle Mittaniler arasında çıkan anlaşmazlıktan yararlanarak, Hurrilerle birleşiyor.

Malatya'nın doğusunda, Fırat Irmağının sol kıyısında İssuwa ülkesine saldırıyor.

Karkamış, bu çağda daha Mitanlı, Halep ise tamamıyla Hitit oluyor. Suppiluliyuma güneye inerken, Kadeş kentinin ordularını yeniyor ve Mısır devleti sınırlarına dayanıyor.

1378 yılından 1358 yılına kadar Suppiluliyuma, Anadolu'nun ötesinde berisinde başkaldıranları altetmekle uğraşıyor. Bütün bunlar olup biterken, Mısır Kralı IV. Amenofis Mısır'da dinsel yenileştirmelerle uğraşıyordu.

Ülkesinin üçüncü bölümünde Suppiluliyuma, yine Suriye işlerini ele alıyor. Mattiyawaza'yı Mittani tahtına oturttuktan sonra bir oğlunu Karkamış iline kral tayin ediyor. Bir başka oğlunu da Halep'e kral diye yolluyor.

Mısır'da ise, Tutenkamon, Amenofis'in dinini reddettikten sonra, Teb kentine dönüyor. Ona, on sekizinci hanedanın son temsilcisi Ai halef oluyor. Mısır generallerinden Horemheb, Ai'nin dul karısı ile evlenerek tahta çıkmaya hazırlanıyor. Fakat Ai'nin güzel, dul karısı, Mısırlıların gururu ile hiç uyuşmayan bir harekette bulunuyor: Suppiluliyuma'ya bir mektup göndererek, Hitit İmparatorundan, kendisine kocalık etmesi için oğullarından birisini yollamasını rica ediyor.

Bu mektup Suppiluliyuma'ya ulaştığı zaman İmparator, Karkamış'ı kuşatmış bulunuyordu. Güzel dul, mektubunda, «Kocam öldü. Oğlum yok. Seninse birçok oğlun olduğunu herkes söylüyor. Eğer oğullarından birini bana gönderirsen, onu kocam edeceğim. Kölelerimden (kullarımdan) birini koca diye kabul etmekten çekiniyorum.» diyordu.

(«Demokrat İzmir», 23 Mart 1950).

HİTİTLERLE MISIRLILAR ARASINDA ÇARPIŞMA

Atalarımızı oluşturan kabilelerle kabaran ordu üç bin beş yüz savaş arabasından oluşuyordu

Suppiluliyuma, bu hiç beklemediği mektubu alınca işkilleniyor ve bunun bir tuzak olup olmadığını anlamak için Mısır eline bir hafiye gönderiyor.

Tam Karkamış'ı zaptettiği zaman, Mısır Kraliçesinden ikinci bir mektup alıyor. Bunda deniyordu ki:

«Neden seni aldatmaya kalkıştığımdan kuşkulandın? Eğer içtenlikli olmasaydım, içinde bulunduğum durumu duyurmak için bir yabancıya yazar mıydım? Sen bana inanmadın. Kocam öldü, oğlum da yok. Koca diye, kölelerimden biriyle mi evleneyim? Oğullarından birini bana ver. O hem benim kocam olacak ve hem de Mısır'a Kral olarak hükmedecek...»

Suppiluliyuma, Mittani krallarına kızlarını verdiği için, Mittanili Hitit kraliçelerinden sonra, şimdi de Hititli firavunlar soyu başlamış bulunacaktı.

Ne var ki, Suppiluliyuma'nın yolladığı oğlu hiçbir zaman Mısır'a varamadı. Çünkü bu süre içinde, Mısır Kralı olan Horemheb Şehzadesinin doğal ölümle öldüğü bildiriliyor.

Suppiluliyuma, eksik olarak, günümüze kadar ulaşan bir mektubunda, «Oğlumu öldürdünüz!» diyor. Hem oğlu, hem de saltanatta ortağı olan Arnuwanta'yı, kardeşinin öcünü almakla görevlendiriyor. Bundan sonraki Hitit yazıları, Mısırlılardan öcün alınmış olduğunu bildiriyor.

1347 yılında İkinci Mursilus Hitit tahtına çıkıyor. Fakat anası, yani Suppiluliyuma'nın karısı «Tavananna» (Kraliçe) unvanını alıyor.

Bu unvan «Tanrı Anası» anlamına gelir. Bütün

Hitit ana kraliçeleri bu sanı alırlardı. Frigyalılarda Kibele'nin adı olan Nana ile bu sözcüğün arasındaki yakınlığa dikkat edilsin.

Suppiluliyuma zamanında Hititlerin Ahiyawa dedikleri bir kavimle ilişkileri bulunduğu, yazıtlardan anlaşılıyor. Girit'teki Minoen uygarlığının Firavun Üçüncü Amenofis'e (İÖ. 1400) kadar sürdüğü ve ondan sonra doğudan gelen Akhalar tarafından tahrip edildiği bilinmektedir. Akhalar, Yunanistan nüfusunun bir Grek niteliği almasının başlıca nedeni olarak gösterilmektedir. Bunlar, Yunanistan'dan tutunuz da, Kıbrıs Adasına kadar tüm Ege havzasını kaplamışlardı. Aynı Akhalar İsa'dan Önce 13. Yüzyıl içinde Troya'yı zaptettiler.

Rassamra'daki çivi yazılarında İyonyalılardan «Yamanu» diye sözedildiğini Hrozny okumuştur. (Bu ad dolayısıyla Yamanlar Dağının adının incelenmesi gerekir.)

Mitolojik söylentiler İyonyalıları, Akhalar tarafından Mora Yarımadasından kovulmuş ve Anadolu'ya geçerek, oradaki yerli halkla karışmış olarak göstermektedir. Forkes, Boğazköy'deki yazıtlarda, ün salmış Akhaların adlarına rastlamıştır. Bulunan adlardan birkaçı şunlardır: Alaksandros, Attarawas ve Antarawas. Bunlar, yazılışları ile Aleksandros, Atreus ve Andreus'tur. Boğazköy'deki yazıtlar, olup bitenleri enikonu anlatmaktadır. Akhalar kıyılara ve adalara yayılmış görülmektedirler. Suppiluliyuma Akha Krallığından dostça bir dille sözeder. Onların Lapza (Lesbos, yani Midilli) Adasında bulunduklarını kaydeder. Ayrıca, görmez bir Akha prensinin, savaş arabası kullanmayı öğrenmek için Hattusas'ta (Boğazköy'de), sarayda konuk kaldığı belirtilmektedir.

Mursilius'un halefi Muwatallu (Midilli Adasının adının bu Hitit İmparatorundan geldiğini kesin bir dille ileri sürenler vardır) zamanında Akhaların, Hitit dilek ve önerilerini övgülerle kabul ettikleri görülmektedir.

İsa'dan Önce 1320 yılında Mursilius ölünce, Hatti ya da Hitit'lerin tarihi bambaşka bir yöne gi-

rer. Daha önceki yüzyılda Hititlerle Mısırlılar arasında bir soğuk ve gizli savaş niteliği göstermiş olan durum, birdenbire sıcak ve ateşli bir savaş biçimini alır.

1308'de Muwatallu Kadeş'te, Birinci Sei tarafından yenilgiye uğratılır.

Ne var ki; aradan çok geçmeden, Kadeş yine Hititler tarafından geri alınır.

İsa'dan Önce 1298 - 1232 yılları arasında yaşamış olan Mısır Firavunu II. Ramses, Suriye illerini gezmeye çıkar ve Beyrut yakınında, Nehrülkelp'te bir sütun diktirir. Bu sütunda, zamanın Suriye'sinin durumu anlatılmaktadır. Tir, Sidon ve Beyrut, Mısır'a bağlıdır. Eski Biblos kentinden, Fenike'nin ta kuzeyindeki Ugarit kentine kadar olan yerlere ise Hitit'ler egemendir.

O zamanki Hitit İmparatorluğunda bazı göçebe, savaşçı kabile ve kavimler vardı. Bu göçebeler, hiç durmamacasına Çanakkale'den Anadolu'ya geçiyorlardı.

(«Demokrat İzmir», 25 Mart 1950)

18

KADEŞ SAVAŞI

Şiddetli savaştan sonra imzalanan barış andlaşmasında Mısır Kraliçesinin de imzası bulunmakta idi...

Kizuwaana, Arzawa, Karkamış, Naharina (bu sonuncusu, bir zamanlar Hurri Mittanilere ait olup da, sonradan Hititlere geçen yerdir) halklarından başka Pisidyalılar, Likyalılar ve Kilikya'nın batısındaki Gasgaslar hiç rahat durmuyorlardı. Bunların çoğu talanla geçiniyordu. Baş talancılar ise Gasgaslardı.

Hititler, hiç rahat durmayan Gasgasları altettikçe, onlarla bir barış andlaşması yapmaya tenezzül etmiyorlardı bile. Avrupalılar, Anadolu insanının atalarını oluşturan bu çeşit kabile ve kavimlerin İndo-Avrupasal mı, Sami ya da Turanlı mı olduklarını keşfetmek külfetine girmemişe benziyorlar. Bütün bu halklarla kabaran Muwatallu ordusunda üç bin beş yüz savaş arabası bulunuyordu.

İsa'dan Önce 1294 yılı ilkbaharında Ramses, kuvvetlerini toplayarak, bir ay süren bir yürüyüşten sonra Kadeş'e vardı.

Mısır ordusu şu birliklerden oluşuyordu:

Ramses'in, «Şardan» denilen koruyucuları. Bunlar Üçüncü Amenofis zamanından beri Fenike'de bulundurulurlardı. Zenci takımı ve Mısır ordusu. Bu ordu, şu dört bölümden oluşuyordu: 1) Amon, 2) Ra, 3) Ptah ve Suteh birlikleri. Yedek güç olarak da, «Amurru Delikanlıları» denilen birlik vardı.

Hitit ordusu savaş düzeni almış olarak Ramses'i, Kadeş'in gerisinde bekliyordu. Keşif kolları pek zayıf olan Ramses, tuzağa düştü. Hitit ordusundan, yalancıktan kaçan savaşçılar, Ramses'e, Muwatallu'nun taa geride, Halep'te olduğunu ve hemen saldırıya geçtiği takdirde, kentin hemen ona kucaklarını açacağını bildirdiler. Şardanlar ve Amon birliği önde olarak, düzensiz bir durumda ilerlemekte idi. Ramses, geride kalmış, dinleniyordu.

Amon birliğinin ardısıra Ra birliği ilerleyince, çevrelerinde bir kıyamettir koptu. Hitit kuvvetleri, sanki birdenbire yerden peyda oluverdiler. Göklere savrulan toz bulutunun içinden dörtnala fırlayan üç bin beş yüz savaş arabası gürledi. Hititlerin iğri saplı kılıçları şimşekler gibi çaktı ve mızrak ya da harbiler dürtüş işine girişti. Hitit kuvvetleri, Ramses'in otağına vardılar.

Ne var ki; birçok kabileler, parça parça edilen Mısır kuvvetlerini talana koyuldular. Ramses ise yabana atılır bir asker değildi. Bu talanla uğraşılırken, Ramses, mucizeye varan kişisel bir cesaret gösterdi ve çalataban kaçan kuvvetlerini durdurup toplamak zamanını buldu. Aradan çok geçmeden, bir

karşı saldırı başladı. Ova, ölenlerin cesetleriyle örtüldü. Bu savaşa ilişkin bütün hareketler, Mısır'ın Karnak kentindeki ve Luksor'daki Ramses tapınakları duvarlarında, Mısır'dan yana bir yorumla anlatılır. Bir papirüse yazılı olarak, Ramses'in kahramanlıklarını göklere çıkaran epik bir şiir bulunmuştur.

Şu var ki, bu savaş iki taraf için de sonuçsuz kaldı. Hititler Kadeş'i savundular. Savaşın sonunda iki ordu birbirinden ayrıldı. Biri kuzeye, öteki de güneye çekildi. Kadeş savaşını bütün ayrıntılarıyla eleştiren Almanca kitaplar vardır.

Karşılıklı kuvvetler arasındaki düşmanlık, görünüşte durdu. Ne var ki aradan çok geçmeden Ramses, Celiliye'de ayaklanan isyancıları, bizzat yönettiği kuvvetlerle durdurmak zorunda kaldı.

Muwatallu, 1292'de öldü. Tesup Uhri, ondan sonra da Üçüncü Hatusil tahta çıktı. 1272'de Auri'lerden kuşkulanan Hatusil, Mısır'la bir barış andlaşması imzaladı. Bu andlaşma, Suppiluliyuma tarafından, Mattiwaza yani boyunduruk altında sayılan bir ülkeyle değil, birbirinin dengi kuvvetler arasında varılan bir barışa benziyordu.

Karnak'taki duvarlarda, «Hatti'nin sefil mağlubu» diye sözedilen Hitit Kralı, barış andlaşmasında «Benim kardeşim Güneş» sözleriyle anılıyor. Bu andlaşmadan bir süre sonra İkinci Ramses, Hattusil'in kızıyla evleniyor. Mısır kraliçesinin, Hattusas'a yolladığı ve gelin alayının karşılanmasını anlatan mektuplar hep bulunmuştur. Sözgelimi, Ramses, Hitit prensesini şöyle anlatıyor: «Yüzü, boyu posu bir tanrıça kadar güzel. Ne yetkin (mükemmel) insan!»

Hitit'lerdeki bir göreneğe bağlı olarak, bütün andlaşmalarda kraliçenin de imzası vardır. Dolayısıyla, kraliçeler, kocaları ile denk olarak hüküm sürüyorlardı.

Sözgelimi, Mısır'la imzalanan andlaşmada imzası bulunan kraliçe, kocasının ölümü üzerine Tavannana oluyor ve oğlu ile ortaklaşa hüküm sürüyordu. İmparator IV. Arnuvanta da anası kraliçe ile

ortaklaşa hükümdarlık ediyordu. Hitit devletinin çökmesi sırasında idi ki, Hitit kralları, Mısır geleneğini kabul ederek, kız kardeşleriyle evlenmeye başladılar.

İsa'dan 1200 yıl önce Boğazköy belgelikleri (arşivleri), artık hiçbir kentten sözetmeyerek, susuyorlar. Hitit İmparatorluğu bilinmeyen nedenlerden dolayı yıkılmış bulunuyor. Ondan sonrası, bu yıkılışla ilgili olarak ileri sürülen çelişkili varsayımlardan ibarettir.

(«Demokrat İzmir», 29 Mart 1950)

19

HİTİT'LERDE DİN

Topraktan çıkarılan her Hitit yapıtı, onların Ege uygarlığı ile olan bağlarını sıklaştırıyor

Hitit uygarlığında kadının yeri, hemen hemen erkeğinkine denkti.

Bir Hitit kralı, Mitanni'yi ülkesine katmış olan bir Asur kralına şunları yazıyor:

«Evet, silahlarının zaferiyle büyük kral oldun. Ama bana kardeşlikten ve yüce krallıktan sözetme. Biz aynı anadan mı doğduk?»

Hitit ceza yasasına göre, cinayet işleyen kişinin, kendisi dahil dört kişiyi, öldürdüğü kimsenin ailesine vermesi gerekirdi. Para cezalarının da bir tarifesi vardı. Sözgelimi, bir ayak ya da el kırmak için bu kadar, bir kadının çocuğunu düşürmesine neden olma durumunda şu kadar para ödenecek diye. Irza saldırı, insan öldürmekten daha ağır surette cezalandırılıyordu. Hititlerde, komşu ülkelerde olduğu gibi, burun, kulak kesme gibi cezalar yoktu. Hitit yasaları, hafifletici nedenleri de dikkate alıyordu.

Sözgelimi, dağda bir kadının ırzına geçen kişi ölüm cezasına çarptırılıyordu. Çünkü kadın bağırıp çağırsa, sesini kimseye duyuramazdı. Fakat kent içinde ırzına geçilen kadın da, saldırgan kadar cezaya çarptırılıyordu. Çünkü orada kadın bağırarak imdat isteyebilirdi.

Suppiluliyuma, Hayasa hükümdarına yazdığı mektupta şöyle diyordu:

«Sana, kızkardeşimi, eş olarak verdim. Fakat onun kızkardeşleri, senin de kızkardeşlerin, hala ve amca kızların vardır. Bizim bir yasamız vardır: Bir insan, kızkardeşleri, baldızları, hala ve amca kızlarıyla evlenir ya da onlara dokunursa, ölüm cezasına çarptırılır. Bizde böyle şeylere izin verilmez. Hatti'de böyle bir suçu işleyen yaşatılmaz, öldürülür.»

Hurrilerin ve Protohititlerin tanrıları hakkında dediğimiz gibi, Hititlerin de binlerce tanrıları vardır. Fakat bu tanrı bolluğu, görünüştedir. Çoğu kez aynı tanrı, bir sürü adlarla anılır. Bu ad yinelemeleri ve Hititlerin egemenliği altına girmiş kabile ve kavimlerin kendi tanrıları düşülecek olursa, kala kala, yeryüzünün bitki yetiştirme gücünü, bereketini ve hayatı simgeleyen biri dişi, öteki de erkek olmak üzere, topu topu bir çift tanrı kalır. Yaratıcı olan bu çift elbette, zaman geçtikçe, durmamacasına tanrılar doğuragelmiştir. Bu ana baba tanrılarda zerrece Mısır, Asur ve Babil etkisi yoktur. Hititlerin asıl dini tamamıyla Sümerlerden alınmıştır. Babillilerin ve Asurluların dinleri de tümüyle Sümerlerden alınma olduğu için, birçok tanrı, Babilli ya da Asurlu sayılmaktadır.

Buraya, Doktor Contenau'nun yazdıklarını çevireceğim:

«Hititlerle İndo-Avrupasal'ların dinlerinin kıyaslamasını yapalım. (Tuhaf değil midir ki; aynı Contenau, yazdığı kitabın başka yerlerinde Hititlerin İndo-Avrupasal olduklarını ileri sürüyor ve başkalarının bu yoldaki görüşlerini bir bir sıralıyordu.) İndo-Avrupasal'larda ilk planda bulunan kutsal çift, aynı rolü oynamaktadır. Orada da büyük tanrı, Hititlerde ol-

duğu gibi fırtınaların, dağ başlarının ve gök gürültüleri ile, bereket sağlayan yağmurların tanrısıdır. Büyük Ana Tanrıça da bazan yeryüzünün tanrıçası, bazan 'Güneş Tanrıça'dır. Sami uygarlığı, inançları konusunda yazılmış birçok yapıtlar bırakmıştır. Oysa İndo-Avrupasal'ların geçmişi hakkında yalnızca söylenceler ve söylentiler vardır. Fakat bunların belirttikleri uzak geçmişteki benzerlik ve uyumluluklar, kaynak birliğini göstermez mi? Zeus, dağlar tanrısıdır, dağların bulut toplayıcısıdır, yağmurların yağdırısıcıdır. Germen olan Tor ve Hindistan'ın 'İndra'sı da fırtına anasıdır. Grekler de, İskitler de, Germenler de ilkbaharda kutsal âşıkdaşlık ve evlenmeyi kutlamıyorlar mıydı? Asıl çözülmez olan muammanın kilidi, bu inançların özellikle Asyanik olanlara mı, yoksa İndo-Avrupasal olanlara mı ait olduğu noktasındadır. Ne var ki, İndo-Avrupasal'lar ile Asyaniklerin birbirine karışmaları, Asyaniklerle Samilerin karışmaları kadar eskidir. Yine de Asyaniklerle İndo-Avrupasal'ların arasında çok daha sıkı bir benzerlik vardır. Bu ise, Asyaniklerin Pre-İndo-Avrupasal olduklarını gösterir gibi oluyor.»

Bir Hitit ilâhisinde şöyle denmektedir:

«Sen ey Güneş Tanrıçası,
Hastaları toplayan bir tanrıçasın.
Senin adın, adların en saygınıdır.
Sen tanrılar tanrıçasısın.
Senden daha büyük bir tanrı yoktur.
Sen adaletin kraliçesisin.
Sen göklerde ve yeryüzünde hükmünü yürütür-[sün.
Sen ülkelerin sınırlarını çizersin.
Sen yakarıcıların dualarını dinlersin.
Sen insanoğullarını seversin,
Sen onları bağışlarsın.
Sen göklerin ve yerlerin ışığısın.
Sen her yerin babası ve anasısın...»

(«Demokrat İzmir», 31 Mart 1950)

HİTİT VE GREK YAPITLARI ARASINDA BİR KIYASLAMA

Birçok benzerlikler karşısında varılan bir yargı: «Hititlerle Greklerin birlikte yaşadıkları duygusu uyanıyor.»

Başlıca Hitit söylencelerinde, İştar'ın cehenneme giderek, sevgilisini araması öyküsü (değişik adlarla) yinelenir durur.

Yalnız, sevgilisini arayan, Büyük Ana'nın kendisi değil, gök gürültüsü tanrıçasıdır.

Ne var ki; Hitit söylencesinde, gök gürültüsü tanrıçası ne kadar sağı, solu arasa da, sevgilisini bulamaz.

Onu aramak için yollanan kartal da, boşu boşuna uçmuş olur. İşte o zaman Büyük Ana, bir arıyı çağırır:

— Git, sevgilimi bul, onu sok ve uyandır da bana getir! diye buyurur.

Arı da öyle hareket eder. Sevgili gelir. Ve yeryüzüne bolluk ve bereket döner. Arılar ilkbaharda çıktığı için bu söylence enikonu sevimlidir. Hititler usta arıcılardı.

Karkamış'ın Asurlular tarafından zaptı ile birlikte, Hititler tarihten silinir. «Tarih Babası» Halikarnassoslu (Bodrumlu) Herodotos'un dünya gezisi sırasında rastladığı insanlar, bu uzak geçmişi hemen hemen unutmuş bulunuyorlardı. Fakat, Hititlerin uygarlığa hizmetleri unutulacak şeylerden değildir.

Hititler en fazla Sümerlerden esinlenmiş bulunuyorlardı. Belki de bu durum, kaynaklarının aynı olmasından ileri geliyordu. Hititler Anadolu'ya geldikleri zaman, oradaki yerli halkın —özellikle toprak kaplar yapma konusunda— etkisi altında kaldılar. Bu yerli halk, başlangıçta Yunanistan'a yerleş-

miş olan halkın aynısıydı. Hitit kültürü ile daha önceki Ege kültürü arasındaki benzerlik, göze çarpacak derecede belirgindir. Mimarlıkta, Zincirli'de bulunan kereste paturalı* pencere çerçevesinin aynısı Troya'da ve Mora'daki Tirins kentinde de bulunmuştur.

Temeli (kaidesi) taştan ahşap sütunlar Miken'de, Tirins'te ve Girit'te Knossos ve Faestos saraylarında bulunmuştur.

Knossos sarayının planı, bazı Hitit saraylarına pek benzemektedir. Karkamış'taki aslan heykelinin altındaki saç perçemini Girit ve Miken'deki aslan heykellerinde de görüyoruz.

Zincirli'deki kanatlı boğa ve Sfenks heykellerindeki perçemler, Miken ve İyonya heykellerinde rasgelinenlerden farklı değildir. Hitit tanrılarının iki ağızlı baltasının, Ege dinlerindeki yeri herkesçe bilinir.

Toprak kap kacağa gelince; Karkamış'taki Hitit şarap bardaklarıyla Miken'de bulunanlar arasında fark yoktur. Fakat toprak kap kacak konusunda asıl, Avrupa tarafında bulunan benzerlikler pek şaşkınlık vericidir.

Hitit keramiğini (toprak kap kacağını) incelemiş olan Charbonneaux, bunlarla, İsa'dan üç bin yıl önceki dönemde Trakya'daki Teselya yapımları arasındaki benzerliğe şaşa kalmıştır.

Pottier adında bir araştırmacı, «Toprak kap kacaklar karşılaştırılınca insanın, Hititlerle Greklerin bir zamanlar birlikte yaşamış oldukları yargısına varası geliyor» diyor.

Araştırmalar yapılmaya başlandığından beri topraktan çıkarılan her Hitit yapıtı, onların Ege uygarlığı ile bağlarının güçlülüğünü ortaya koyuyor. Sütunların hayvan heykellerinin sırtlarına yükletilmesi gibi bir Hitit buluşuna Grek mimarlığında da rasge-

---

* Patura: Kenarlarındaki lambaları birbirine bindirilmiş iki kaplama tahtasının bitiştiği yerdeki yarığı göstermemek için, lambanın üstüne gelen tahtanın kenarına rende ile açılan kordon.

Efeslilerin «Ulu» Artemis'i

(«Demokrat İzmir», 1 Nisan 1950)

linmektedir. Bu tarzı, İspanya'daki Elhamra Sarayında da buluyoruz.

Efesos'taki Artemis Tapınağında görülen kabartmalı sütunlar (bunlar Britanya Müzesindedir), tümüyle bir Hitit buluşudur. Hitit sütun diplerindeki 24 yola, İyonya sütunlarında aynıyla rasgelinmektedir.

Zincirli'de görülen Hitit miğferinin eşlerini, Grek savaşçıları (Oplitleri) giymekte idiler. Atina Akropolisinde rastlanan buzağı taşıyıcılar heykellerinin aynıları Zincirli ve Karkamış'ta bulunmaktadır.

Anadolu'nun birçok yerinde kabartmalarına rasgelinen kahraman Gılgameş'in düşmanlarıyla savaşı söylencesi, Yunanistan'da Herakles söylencesi oluyor.

(«Demokrat İzmir», 1 Nisan 1950)

21

ASTARTE TAPINAĞINA DAİR*

Trajik bir aşk ve ölüm öyküsü için, bu yerden daha güzel bir sahne düşünülemezmiş...

Suriye'de, eski Byblus kentinde Siniras adlı bir kral vardı. Cebelibinan'da bir Afrodit ya da Sami dilindeki adıyla Astarte tapınağı yaptırmıştı. Onun söylencesel adaşı Baal, sevgilisi de Balath oluyor.

---

* Dizinin bu yazısı (Demokrat İzmir, 2 Nisan 1950), özellikle ilk iki paragrafı satır karışıklıklarıyla yayımlanmıştır. Umarım derleyip toparlamaya çalışırken ciddi yanlışlık yapmamışımdır. (Ş. Gökovalı)

Balath, yeryüzü ve toprak anadır. Baal erkektir ve toprağın gebe kalmasını sağlayan su ile simgelenir. Bu bakımdan, bütün bitkiler ve hayvanlar, Baal ile Balath'ın çocuklarıdır.

Bu tapınağın kalıntıları Baalbek ile Byblus kentlerinin orta yerinde bulundu. Astarte tapınağı, tanrıçaya pek ayıp bir biçimde tapınıldığı için, İmparator Konstantin tarafından yıktırıldı. Frazer'e göre, tapınağın bulunduğu yerde hâlâ dev ceviz ağaçları büyüyormuş.

Baş döndürücü yükseklikte uçurumların ve doruklarin çepçevre oluşturduğu, geniş bir anfitiyatronun ortasındaki bir mağaradan kaynayıp çıkan heybetli sular, set set inen bir yarığın üzerinden gürleyen çağlayanlar halinde akıyormuş. Aşağıda büyüyen ağaç ve bitkiler, gün ışığının geçmesine izin vermeyecek sıklıkta imiş. Devrilen serin ve duru sularda, temiz dağ havasında, bitkilerin canlı yeşilinde, insanın içini açan bir büyü varmış. Astarte tapınağı, mağaranın karşısındaki sette ve tanrıçanın, panoramaya hâkim olmasını sağlayacak bir yükseklikte imiş. Çağlayanların kar beyaz köpüklerinin ve gürültülerinin üzerinden mağaranın esneyen ağzı ve çevrede yükselen ahenin (pek sağlam) uçurumlar görülüyormuş. Bu uçurumlar o kadar yüksek imişler ki, kıyılarındaki çalılıklarda otlayan büyük dağ keçileri, aşağıdan, küçücük birer karınca gibi görünüyorlarmış. Denize doğru bakılınca görünüm daha da görkemliymiş. Özellikle batan güneş, vadileri altın gibi bir ışıkla örtünce ve kızıllaşan göğe karşı yüce dağlar dev kuleleri gibi kararınca...

Söylenceye göre, cenneti andıran bu vadide imiş ki Astarte (Afrodit, Venüs), Adonis ile âşıkdaşlık edermiş ve Adonis, burada yaban domuzu tarafından öldürülmüş. Trajik bir aşk ve ölüm öyküsü için bu yerden daha güzel bir sahne düşünülemezmiş.

Sonradan göreceğimiz üzere, Hitit tapınakları hep bu görünümü veren yerlerde bulunduğuna göre, eski İzmir'de Ana tanrıçanın tapınağının neden Tepecik'te, bir çeşit Afrodit olan Artemis (Dia-

na) hamamlarına yakın olduğu anlaşılıyor. Çünkü bir mağaradan (sözde Homeros şiirlerini o mağarada yazmıştı) çıkan Meles Çayı bir zamanlar büyük fışıltılarla hızlı hızlı akan bir su imiş. Murada eremeyen kadın ve kızların, son zamanlara kadar neden Diana hamamlarına gittikleri de böylece anlaşılmış oluyor.

Çok eski zamanlarda Kıbrıs, Fenikeliler tarafından iskân edilmişti. Adanın Olimpos (şimdiki Trodos) dağı, yılın iki, üç ayı dışında bütün yıl karla örtülü kalır ve Pafos kentini kuzeyin soğuk rüzgârlarından korur. İsa'dan dört, beş yüzyıl öncesi ada, birtakım küçük krallıklara bölünmüş bulunuyordu. Bunların bir tanesi Pafos Krallığı idi. (Pafos'un şimdiki adı Kukliya'dır.) Bu kent eski tarihte Afrodit tapkısıyla ün salmıştı. Buradaki tapınağın kabartma resimleri vardır.

Miken krallarının iki mezarında, bu resimlerin aynısı olan altın iki put bulunmuştur. Miken'in Mora Yarımadasında olduğu ve söylenceye göre yarımadanın ilk önce, İzmirli Pelops soyu tarafından iskân edilmiş bulunduğu unutulmamalıdır.

Pafos'ta, dahası tüm Kıbrıs'ta bütün kadın ve kızlar, evlenmeden önce Afrodit tapınağında dinsel fahişelik yapmak zorundaydılar. Frazer'e göre bu hareket tarzı bir şehvet gösterisi ve orgie (bayramı) değil, batı Asya'nın Ana tanrıçasına karşı, yerine getirilmesi kaçınılmaz olan dinsel bir görev sayılırdı. Her ne kadar, bu tanrıçanın adı yerine göre değişiyor idiyse de, tapkı biçimi hemen hemen aynı idi.

Sözgelimi Babil'de, ister fakir olsun ister zengin, her kadın, hayatında bir kez Melitta, yani Astarte tapınağında kendini yabancılara vermek zorundaydı. Bu dinsel fahişelikten kadının elde ettiği para tapınağa verilirdi. Tapınağın önü, bu kutsal göreneği yerine getirmek amacıyla gelmiş olan kadın kalabalığıyla kaynaşırdı. Yıllarca tapınak kapılarında, sevap işlemeyi bekleyen çirkin kadın ve kızların olduğundan sözedilir. Bazı kavimlerde her kızın, evlenmeden önce yedi gün yedi gece kutsal

Grek Artemis'i

(«Demokrat İzmir», 2 Nisan 1950)

fuhuş yapması zorunluydu. Suriye'de, Byblus'ta, Adonis'in ölümü için yas töreni olarak herkesin başını tıraş etmesi gerekirdi. Başlarını tıraş etmeyen ya da saçlarını tanrıçaya kurban etmeyen kız ve kadınlar, yas günlerinin belirli birinde dinsel fahişelik yapmak zorundaydılar. Saç kesme geleneği, önceleri her kadın ve kızın mutlaka dinsel fahişelik yapması göreneğinin hafifletilmiş ve uygarlaştırılmış bir biçimi olsa gerektir.

Aydın'daki Tralles öreninde bulunan iki yazıtta, dinsel fuhuşun, İsa'nın doğumundan iki yüz yıl sonrasına kadar yapılmakta olduğu yazılıdır. Bu yazıtlardan birinde, Aureliya Emiliya adında bir kadının kutsal fahişelikle ibadet etmiş olduğu ve kendisinden önce nine ve anasının da aynı görevleri yerine getirmiş oldukları, övünülerek anlatılmaktadır.

Bu kadınların dinsel görevleri tamamlanınca, hiçbir erkek onlarla evlenmekte çekimser davranmıyordu.

Karadeniz kıyısındaki Pontos'ta her iki yılda bir yapılan dinsel şenliklerde, kutsal ödevlerini yerine getirmek amacıyla gelen kalabalıklarla kent dolar taşardı.

(«Demokrat İzmir», 2 Nisan 1950)

22

İZMİR KENTİ ADINI NEREDEN ALDI?

«Siniras» hangi anlama gelir?

Frazer, dinsel fahişelik konusunu anlatırken şunları yazar:

«Bu soruna ilişkin bütün belgeleri inceleyecek olursak, Batı Asya'da, doğanın bütün doğurucu güç-

lerini simgeleyen bir büyük tanrıçanın bulunduğunu kabul etmek gerekir. Bu tanrıçanın bir ya da birçok sevgilisi vardı. Bunların hepsi kutsal olmakla birlikte, ölümlü idiler. Ana tanrıça her yıl bunlarla ilişkide bulunurdu ve bu ilişki, hayvanların ve bitkilerin üremesiyle ilgiliydi. Tanrıçanın simgesel ilişkisi, insanların gerçek cinsel ilişkileriyle desteklenirdi ki; insan, hayvan ve bitkilerin bereketleri artsın. Böyle bir tanrıçanın varsayılması, daha evlilik kurumunun bilinmediği döneme aittir. Halkta ahlâk duygusu uyanmaya başlayınca, kadının kendisini vermesi göreneği yerini, saçlarını vermesi göreneğine bırakmıştır.

Öteyandan tanrıçaya karşı dinsel saygıdan geri kalınmaması için, Tanrıçaya, dinsel fahişelik yapan —yani ölünceye kadar bu görevi gören— kadın papazlar tayin edilmiştir. Bu kadın papazlara herkes tarafından saygı gösterilir ve herkes onlara hayran kalırdı. Bugün bazı kadınlar, kendi cinselliklerinin doğal işlevlerinden ve insanla en candan ilişkilerden vazgeçerek, rahibe olarak kendilerini Tanrı'nın eşi sayarlar ve manastırlara hapsolurlar. İnsanların deliliği bu gibi ifrat ve tefrit yollarıyla kendini gösterir.»

Pafos'ta dinsel fahişelik kurumu, Kral Siniras tarafından kuruldu. Kralın kızları, Adonis'in kızkardeşleri sayılır ve onlar da dinsel fahişeliğe zorunlu tutulurdu.

Bu da gösterir ki, Pafos'un prensesleri de, en fakir kadınlar gibi, dinsel görevlerini yerine getirmek zorundaydılar.

Siniras (Kiniras) soyunun söylencesel (efsanevî) tarihi eski tarihte ve bu arada İzmir'de hüküm sürmüş ve karanlık kalmış bazı noktaları —sönük bir ışıkla da olsa— aydınlatır.

Sandakus adında biri Kilikya'ya giderek, oranın bir kralının kızıyla evlenmiş ve Siniras adını verdiği bir oğlu olmuş. Bu çocuk büyüyünce, birçok göçmenlerin başına geçerek Kıbrıs adasına gelmiş. Orada Kıbrıs kralının kızıyla evlenmiş ve Pafos kentini kurmuş. Bu söylence, Kilikya ve Anadolu'da taç ve tahtın bir zamanlar kız çocuktan kız çocuğa geç-

tiği çok eski bir çağın anılarından doğmuş olsa gerek. (Bundan önce, Amazonlardan ve daha sonra anaerkil toplumlardan ve dahası, Hititlerde kral ölünce bile kabile karısının Tavannana diye kraliçeliğini sürdürdüğünden sözetmiştik.)

Demek ki, kraliçe bir erkekle evlenince, erkek yabancı bile olsa kral oluyordu. Krallar çoğunlukla başpapaz oldukları için, Siniras aynı zamanda Pafos'ta Afrodit'in başpapazı olmuş ve ondan sonra da başpapazlık onun soyuna geçmiş.

Bunlar başpapazlıklarında büyük saygı görmüşler ve dillere destan olacak kadar dünyalık toplamışlar. Talih, insanın yüzüne, boyuna gülüp durmadığı için, aradan birkaç yüzyıl geçince, her nedense bunlar başpapazlıktan da, mal mülkten de olmuşlar.

Büyük İskender Anadolu'yu işgal ile uğraşırken, kendisine o zamanki Pafos kralının zulmünden yakınmışlar. Büyük İskender de, o kralın tahtından defedilmesini ve onun yerine eski Siniras soyundan birisinin tahta geçirilmesini buyurmuş. Bu emri yerine getirmek için Kıbrıs'a gelenler, Siniras soyundan bir tek kişi bulmuşlar. O da, çarşıda manavlık ederek ekmeğini çıkarıyormuş. Adamcağızı yaka paça saraya götürmüşler ve hemen tahta oturtup başına taç geçirmişler. Bu adamın soyundan gelenler de yine yüzyıllarca saygınlık görüp zengin olmuşlardır.

İlk Siniras'la ilgili söylentinin büyük önemi vardır. Çünkü, İzmir kentinin adıyla ilişkilidir. Bu başpapaz krallar, Adonis'in babası sayılırdı. Söylendiğine göre ilk Siniras sözümona, Adonis'i kendi kızı Mirrha (ya da Nirra) ile cinsel ilişkide bulunarak dünyaya getirmişti. Sözde bu ilişki, Buğday tanrıçasının bayramında gerçekleşmişmiş. O şenliklerde, beyaz giysiler giyinen kadınlar, ilk olgunlaşan başaklardan çelenkler yaparlar ve tanrıçaya sunarlarmış. (Bu görenek, yeni buğdaylar olgunlaşınca onları örüp kapı ve duvarlara asmak biçiminde sürüp gitmektedir.) Bu kadınların, dokuz gün sü-

reyle erkeklerle ilişkide bulunmaları kesinlikle yasakmış.

Kızlarıyla ilişkide bulunan krallarla ilgili birçok söylenceler vardır. Bunlar tümüyle asılsız oldukları ya da korkunç bir şehvet aşırılığından ileri gelmiş bulunmaları pek akla yakın olmasa gerektir.

Taç ve tahtın ancak kadınlara miras kaldığı yerlerde kral ancak, karısının kocası olmak dolayısıyla devleti yönetebiliyordu. İşte bundan dolayı, prenslerin, kraliçe olarak kız kardeşleriyle evlendiklerine tarihte sık sık raslanır. Eğer erkek kardeş, kendi kız kardeşiyle evlenmeyecek olursa taç ve tahtın, o kızla evlenecek olan bir yabancıya geçmesi tehlikesi vardı. Belki de o zamanlar hüküm sürmüş olan bu görenek, bazı durumlarda erkekleri kendi kızlarıyla evlenmek zorunda bırakmıştır. Tutalım ki, kraliçe ölünce, kralın tahtta kalabilmesi, ancak kızıyla evlenmesine bağlı kalmıştır.

Siniras'ın ölümüne gelince söylentiler pek fena çatallaşır. Bazılarına göre, ilişkide bulunduğu kızın kendi kızı olduğunu anlayınca intihar etmiştir. Bazılarına göre, müzikteki üstünlüğü dolayısıyla Apollon'a meydan okumuştur. Apollon'la müzik yarışmasına girerek yenilmiş ve bunun üzerine, Frigyalı Marsiyas gibi Apollon tarafından öldürülmüştür. Şair Anakreon'a göre ise, yüz altmış yaşına kadar yaşamıştır. Kendisinin, Zaro ağadan yirmi yıl daha fazla yaşamış olmasından çok, bir rakibi tarafından öldürülmüş olması olasıdır. Eski tarihte yaşamış olan insanların yaşları pek esnek olur. Tarihçinin hava ve hevesine göre azaltılıp çoğaltılır.

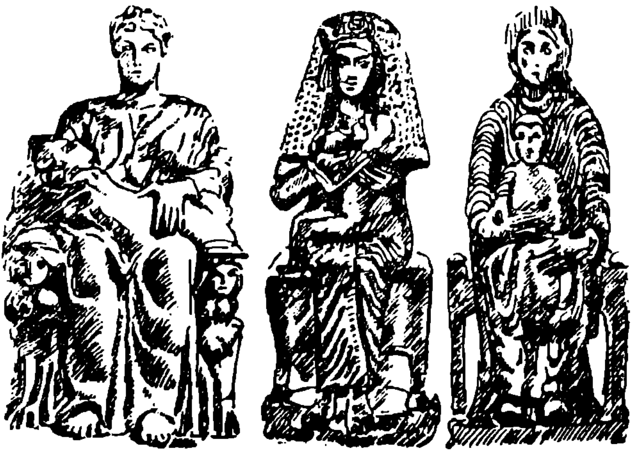
Tantalos söylenceleri dolayısıyla ve başka nedenlere dayanarak, Siniras'la ilgili söylenceler konusunda diyebiliriz ki; Siniras öldükten sonra, ona saygı duyanlar intihar etmiş olduğunu, Siniras'ın ruhanî kudretine inanmayanlar ise onun Apollon tarafından yenilerek öldürüldüğünü ve bizim şair Nedim'e benzeyen Anakreon gibi, şairler ise onun yüz altmış yıl yaşadıktan sonra doğal ölümle öldüğünü söylemişlerdir.

Bundan önce Hitit yasalarından sözederken,

onlarda yakın akrabalar arasında bile, sözgelimi amca ve hala çocukları arasında bile evlenmenin yasak olduğunu göstermiştik.

Yunanistanlı tanrıların nerelerden geldiklerini birer birer göstermek uzun olacak. Bunlardan dolayı, yalnızca en önemlilerini ele alacağız:

Tarsus'ta, sonraları «Tarsus Baal»ı diye anılagelmiş olan taştan oyulmuş bir tanrı vardır. Bu tanrı, bir elinde üzüm salkımları, öteki elinde de uzun saplı buğday başakları tutmaktadır. Belli ki bu tanrı, üzümleri dolayısıyla sonraları Yunanistan'ın Şarap ve Eğlence Tanrısı Diyonisos (Latincesi Baküs), buğday başakları dolayısıyla da —Ana tanrıça niteliğini kendisinde toplayıp— cinsiyet değiştirecek ve Demeter (Latincesi Serez) olacaktır.

Soldan birinci resim, İsa'dan 400 yıl önce yapılmış, ana tanrıçayı çocuğuyla gösteren bir heykel, ikinci resim, İsa'dan 500 yıl önce Mısır tanrıçası İsis ile oğlu Horus, üçüncü resim ise, İsa'dan 1250 yıl sonra yontulmuş Meryem Ana ile oğlu İsa'yı gösteren bir heykeldir.

Bir Hitit savaş arabası. Hititler, tarihte ilk olarak, atla çekilen savaş arabaları kullandılar. Sümerler, eşekle çekilenleri kullanmışlardı. Resmin sağındaki ve solundaki demir aletlerden biri savaş baltası, öteki ilk kılıçlardır. Hititler tarihte ilk olarak demir kullandılar. Bu resim, bir geyik avını canlandırmaktadır.

(«Demokrat İzmir», 3 Nisan 1950)

23

YARATILIŞ'IN ERİŞTİRİCİ VE YETİŞTİRİCİ KUVVETİ ÖNÜNDE...

Hititlerin yaman birer dağ insanı olduklarını gösteren kanıtlar

Tarsus'taki bu tanrının, birkaç Grek tanrısının atası olduğu, İvriz'deki bir başka kabartmadan anlaşılıyor. İvriz, kuş uçuşu ile Tarsus'a seksen kilometre kadar uzaklıkta ise de, bu yerlerin birinden ötekine hayvan sırtında ulaşılması beş gün kadar sürüyor. Çünkü iki yerin arasında Toros sıradağları bir duvar gibi yükseliyor. Yol, ünlü Gülek Boğazından geçiyor. Gezide, Alp dağlarında bile sey-

rek rastlanılan güzellikte şanlı dağ görüntüleri arasından geçiliyor. İnsan, Hititlerin ne yaman dağ insanları olduklarını anlıyor.

Zeus'ların kaynağının bittabi buraları olacağını insan hemen anlıyor. Her tarafta dağlar, bulutları ta aşağılarda bırakarak, göklerle omuz öpüşüyor. Doruklar göz kamaştırıcı karlarla çakarken, etekleri zift gibi kara çamlıklarla örtülü bulunuyor. Ne var ki; derelerin tüyler ürpertici tepetakla atlayışları bu ormanları her yanda paramparça ediyor. Bu daracık derelerin kenarları kırmızı ve turuncu uçurumlardan ibaret.

Tarsus ovasının o ağır ve boğucu havasından sonra, dağların bu can ve hareketlilik verici havası gerçekten pek hoş oluyor. İnsan Gülek Boğazından geçtikten ve yüksek Anadolu yaylasına çıktıktan sonra —her nedense— Asya'dan çıktığını ve Avrupa'nın başlangıcına vardığını duyuyor.

İvriz köyü, eski adı Sibistra olan Ereğli'den on kilometre kadar uzaklıkta, Torosların kuzey eteklerine tutunmuş, hoş bir yerdir. Ereğli'den İvriz'e buğday tarlaları, bağlar, kavaklıklar, söğütler ve ısırıcı kokulu çamlıklar arasından gidiliyor. Yolun sağında ve solunda insan, ceviz ağaçlarının en azman ve kocamanlarına rasgeliyor. Bülbüllerin sesleri buralardan hiç eksilmiyor gibi. İvriz köyü bağlar ve bahçeliklerden oluşmuş bir yuvaya konmuş gibi. Bu yuva, az önce tanımladığım kırmızı ve kurşunî kayalarla kapanmış bir dere kıyısında, bu kayaların ya da uçurumların üzerinden, kristal kadar duru, fakat gökler kadar mavi bir ırmak patlamasını andıran bir boşanışla havaya fırlıyor, yükseklere doğru yayılan ayçaları (haleleri) anımsatan gökkuşakları sallandırdıktan sonra, yatağındaki, dağ parçalarını andıran kayaların üzerinden apak köpürüyor, gürlüyor ve deli divanece bir allak bullak oluşla, yallah denize doğru yuvarlanıyor. Fakat bunu yapmazdan biraz önce, ince bir kol salmayı da hiç unutmuyor. İşte, bu kolun bir yanından havaya, güngörmüş yalçın bir kaya kalkıyor. Bu kayanın yüzü, onun üzerine oyulmuş olan kabartmalara

düzgün bir yüzey olsun diye, insan eliyle düzleştirilmiş bulunuyor. Orada biri tanrı, öteki bu tanrıya tapan bir insanı gösteren dev gibi iki suret görülür. Tanrı dört, beş metre boyundadır. Başında Hititlerin sivri külahı vardır. Külahta birçok boynuz görünür. Beli kuşakla sarılıdır. Dizine dek varmayan bir giysi giymektedir. Bacakları ve kolları çıplaktır. Bileklerinde bilezikler vardır. Ayaklarına, uçları sivri ve kalkık çizmeler giymiştir. Sağ elinde üzüm salkımlarıyla yüklü asma dalı taşımaktadır. Sol elinde ise, uzun saçakları yere varan bir demet başak tutmaktadır.

Bu tanrının önünde duran tapanı iki buçuk, üç metre boyundadır. Daha küçük olan bu suret, bir kral ya da bir papaz, büyük olasılıkla da bu sıfatların ikisini de kendinde toplayan birini simgelemektedir. Tanrının giysilerinin yalınlığına kıyasla, küçük suret şatafatlı giyinmiştir. Başında sivri değil, fakat tepesi yassı bir serpuş vardır. Boğazından ayak uçlarına kadar akan uzun etekli giysilere bürünmüştür. Omuzuna, yani bu giysilerin üzerine, göğüste yuvarlak bir kolayla iliştirilen, harmaniyemsi bir şal atmıştır. Gerdanına da boncuklardan yapılma ağır bir gerdanlık takınmıştır. Bu figürün de bileğinde, tanrınınki gibi bilezikler vardır. Bunun da ayağı çizmelidir. İki suretin de burunları, şahin ve atmaca burunlarını andırır. İkisinin de saçları ve sakalları gür ve kıvırcıktır.

Bu kabartmanın bulunduğu yer, daha önce tanımladığımız, Cebelibinan'daki Astarte tapınağının bulunduğu yere benzer. İki yerde de hızla fışkıran cömert bir su, suladığı vadideki bitkileri çıldırtırcasına besler.

İnsan hiçbir yerde, burada olduğu kadar, Yaratılış'ın eriştirici ve yetiştirici kuvvetine tanık olmaz. O temiz dağ havası, köpürürcesine gelişen bitkileri, o duru suyu ile belki de burası, bir zamanlar, eski bir prensin ya da bir yüksek papazın yaşadığı yerdi. O papaz ya da kral da, —tanrıya bu kabartmayı yaptırarak—, duyduğu şükranı dile getirmeye kalkışmıştı.

Burada kabartması görülen hükümdar ya da yüksek papaz belki de asıl Ereğli'de (eski Sibistra' da) oturuyordu.

Bir zamanlar pek bayındır bir kent olan bu yerde şimdi yamru yumru yapılar uyuklayıp sendelemektedir.

Burada asırlık koca ceviz ağaçlarına, rüzgârlı havada sallanan dallarının uçlarıyla gökleri süpürmeye uğraşan çınar ağaçlarına, meşelere ve söğüt ağaçlarına diyecek yok. Burası da bir kuşlar cennetidir. Sakalar, ispinozlar ve bülbüller, durup dinlenmek nedir bilmeden cıvıldaşırlar. Tepeleri tuğlu tarla kuşları ile ağaçkakanlar daldan dala şimdi görünür, şimdi kaybolurlar. Kırlangıçların binlercesi mavilerde çığlık şeritleri dolandırırlar. Fakat bunların —yani ırmak ve akarların— biraz ötesinde yoksulluk ve viranlık başlar. Yazın, ötesi berisi leş gibi kokup köpüren su birikintileriyle noktalanmış, çatlak dudaklı bir çoraklık; kışın geniş bir durgun su tabakası ve bataklık... Baharın, güneş yakmaya başlayınca, sivrisineklerin yas koparıcı uğultusuyla buğulanan zehirli bir sıtmalık. Batıya doğru ağaçsız ve çimensiz, kurak, kır ve ıssız Likaoniya çölü ki, göz yayılımınca iç darlığı yayar ve sonunda, mavi uzaklıklarda erir gider.

Kuzeye doğru ise, ıssız volkanik dağlar görünür. Güneşli havada onların üzerinden, bulut gölgeleri, kadife kadar yumuşak bir mavilikte geçer. Çevredeki yoksulluğa kıyasla bu cennet köşeciklerinin, eski insanlarca gerçekten tanrı bahçeleri sayılmış olmalarına hiç şaşmamalı.

Not: Son araştırmalar, Balıkçı'nın anlattığı İvriz kabartmasının, İÖ. VIII. Yüzyılın ikinci yarısında yapıldığını ve Bereket tanrısına armağan sunan Kral Warpalawas'ı gösterdiğini ortaya koymuştur. (Ş. Gökovalı)

İvriz kabartması. (Bereket tanrısına bağlılık sunan Kral Warpalawas. İÖ. II. yüzyılın ikinci yarısı, Neo-Hitit stili.)

Karkamış kabartması. Bu kabartmada yaban hayvanları yakalayan Gılgameş'in yerini Grek söylencelerinde Herakles (Herkül) alacaktır.

(«Demokrat İzmir», 5 Nisan 1950)

«OĞUZ» SÖZCÜĞÜ DİLİMİZE HANGİ DİLDEN VE NASIL GİRMİŞTİR?

Sözcükler ve tanrı adları arasındaki dikkat çekici benzerliklerden ortaya çıkarılan gerçek

İvriz kabartmasındaki tanrının geliştirici nitelikleri arasında, serpuşunun (şapkasının) üzerindeki boğa boynuzları hiç yabana atılmamalı. Pek eski zamanlarda, sığır sıpa ve koyun kuzu yetiştiricilere göre boğa, doğurtucu kudretin bir simgesiydi. Bizdeki Oğuz sözcüğü «öküz»den gelir. Çünkü, cüsse ve kuvvetiyle öküz, ululuğu simgeliyordu. Dahası, batı dillerindeki «augustus» sıfatının ve uzunlukla sıcaklığı dolayısıyla «Ağustos» ayının kökeninin de «öküz» olduğu görüşünü savunanlar vardır.

Araplar deve sözcüğünden (cemel'den) güzellik çıkartarak, güzelliği develiğe benzettiler! İlkel insanların, büyüklük ve görkemi yalnızca, şimdi adları geçen zavallı hayvanlar kadar hayvan olan aslan, kaplan ve benzerlerinden çıkarmadıklarına şaşmamalı. Fırat kıyısındaki büyük Hitit kenti Karkamış'ta, yüksek ve boynuzlu bir külah giymiş olan ve bir papazı ya da bir tanrıyı simgeleyen bir kabartma bulunmuştur.

Kapadokya'nın kuzeybatısında bulunan heykeller, Hititlerin boğaya taptıklarını ve onlara koçlar **kurban ettiklerini gösteriyor.**

Grekler de, Şarap ve Eğlence Tanrısı Diyonizos'u boğa biçiminde düşünmüşlerdir.

Sonra, Toros (Tauros) dağlarının adının «boğa» demek olduğunu ve Minoen devrinde Girit'te boğaya tapıldığını, Zeus'un Girit'te doğup, oranın İda dağının Dikte mağarasında büyütüldüğünü, dahası, Avrupa'ya adını veren Eoropa'yı kaçırmak için boğa kılığına girdiğini hiç unutmamalıdır.

Yunanistan Herakles'inin (Herkül) kaynağı da Toros dağlarıdır. Hatta şimdiki Ereğli (eski Sibistra) kenti, Bizans çağından biraz önce Heraklea adını almıştı. İvriz kabartmasının yanındaki yazıtlar bu gerçeği doğrulamaktadır.

Yazılar, Hititçe denilen hiyeroglifle yazılmıştır. Tarsus ve İvriz'deki kabartmalarda görülen büyük figürlerin birer Hitit tanrısı olduğu da ayrıca bir gerçektir. O Hititler ki; Anadolu'yu yüzyıllarca iskân ettiler, nüfuzlarını Fırat Irmağından Ege kıyısında İzmir'e ve belki de çok daha ötelere yaymışlardı.

Asya'nın, o «dünyanın tavanı» denilen yüksek yaylalarından gelen bu dağ ve yayla halkı, kışları tamtakır buz ve yazları som ateş olan iklimlerden geçerek, birbiri ardınca bir sürü dağ geçitlerini aşmışlar ve Kilikya ile Suriye'de oturakalmışlardı.

İvriz'deki* tanrının adının Sandan olduğu artık okunmuştur. Demek ki Sandan; Kapadokya'da tapkı gören Asyalı bir bitki yetiştirme (bereket) tanrısı idi. Herakles'in sıfatlarından birisi Sandes idi. Anadolu'da bu adda dağlar ve kentler vardı.

Sandas törenlerinde, kutsal ateşin yakılması için odunlardan bir yığın yapılırdı. Bu odunlara ateş verilir ve tanrının küçük bir sureti bu ateş üzerinde yakılırdı. Herakles söylencesinde bu tanrının yanmasının kaynağı budur. Tarsus sikkelerinde koni biçiminde bir odun yığını ve bunun da üzerinde, uçan bir kartal görünmektedir. Sözde, kartal, tanrının ruhunu göklere çıkarır.

Roma imparatorları ölüp de, onların yerine bir oğul geçtiği zaman, ölen imparator adına konik bir odun yığını hazırlanır. Onun üzerinde imparatorun

---

* «Eski İzmir» dizisinin başında da belirttiğim gibi, bu **yirmi dördüncü yazı İzmir Millî Kütüphane'**deki Demokrat İzmir koleksiyonunda —gazetelerde tarih atlaması olmadığı halde— yoktur. Yaşar Aksoy'dan sağladığım gazete kesiğinde bu paragraf kısmen yırtıktı. Karineyle tamamlamaya çalıştım. (Ş. Gökovalı)

bir sureti yakılır ve bu sırada da havaya bir kartal salıverilirdi.

Eskiden ateşte, arındırıcı bir özellik olduğuna inanılıyordu. Bu suretle tanrılaştırılan imparatorun ruhu, kartal tarafından göklere çıkarılmış olurdu.

Tarsus'un başka sikkelerindeki Sandan ya da Herakles tipleri şöyle resmedilirdi: Bazen tanrı, bir

Timurlenk'in İzmir'e giren filleri

aslanın üzerinde durur. Aslan kimi kez kanatlı, kimi kez boynuzludur. Tanrı, başına, ucu sivri bir serpuş ya da mitr giyer. Papanın tören için giydiği mitr de aynen böyledir.

Tanrı bazen topuğuna varan, bazen de ancak dizlerine varan bir giysi giyer. Kimi kez sırtında, kimi kez yanında, yani kalçasının üzerinde bir kılıç ve bir sadak (ok muhafazası) bulunur. Sağ eli kalkıktır ve bu elinde ya bir çiçek ya da başak demeti taşır. Sol elinde iki ağızlı bir balta (yani labiris) tutar.

Boğazköy'deki ünlü Hitit kabartmalarında, tamamıyla Sandan tipinde bir tanrıya rastlanmaktadır. Boğazköy, kurşunî taşlardan ibaret dağlarla çevrilmiştir. Vahşi bir yayla vadisinin ağzında bulunan bu yerin şimdi görülen yapıları, bir dağ yamacını işgal etmektedir.

Vadiden akan bir su, köyün eteğini kıyılayarak yoluna devamla, on saatlik bir uzaklıkta Kızılırmak'a kavuşur. Köyün üst taraflarında Hitit İmparatorluğunun başkenti Hatusas'ın (eski Pteriya)

İskit süvarileri

(«Demokrat İzmir», 6 Nisan 1950)

duvarları görülmektedir. Duvarların ayakta duran kısımları ötede beride dört, beş metre yüksekliği bulmaktadır. Bu duvarlar beş metre kadar genişliktedir. Duvarların iç ve dış tarafları, birbirlerine kilitlenmiş büyük taş parçalarındandır. Bunların arasına daha küçük taşlar yığılmıştır. Duvarlar tıpkı Mora yarımadasındaki Miken kentinin duvarları gibidir.

25

ESKİ TARİHTE HATUSAS GİBİ BİR KENT BUGÜNKÜ LONDRA VE PARİS'E DENK SAYILIR

Teşüp'ü, İzmir ve Efes yolu ile Yunanistan'a gittikten sonra bile, başına Frigya'nın sivri külahını giymiş olarak görmekteyiz...

Mora yarımadasındaki Miken kentinin Aslanlar Kapısı, sanki Hatusas (Boğazköy) kalesindeki Aslanlı Kapı'nın bir kopyasıdır. (Tantalos'un oğlu Pelops'un İzmir'den Mora'ya göçettiği ve bu yarımadaya adını verdiği söylencesini bu itibarla hatırlatmak yararlıdır.)

Kentin doğu kapısının iç tarafında bir Hitit savaşçısının ya da daha doğrusu bir Amazonun kabartması vardır. Kent duvarlarının oluşturduğu dairenin ortasında, her tarafa hâkim yüksek bir setin üstünde, pek büyük taşlardan yapılmış bir tapınak ya da bir saray vardır.

Sekiz kilometre uzunluğunda surlarla çevrili olan bu büyük kent, eski Hatusas ya da Pteriya idi. Eski tarihte bu boy postaki bir kentin, günümüzün Paris'ine ve Londra'sına denk sayılması gerekir. Çünkü o zamanlar en kalabalık kentlerin nüfusu bile elli, altmış bini geçmezdi. Lidya Kralı Kroessos

(Krezüs) bu kenti, İranlılara, yani Kyros'a (Kurus'a) karşı savaşırken elegeçirmişti. Frigyalılar Anadolu'ya gelmezden önce bu kent, büyük Hitit İmparatorluğunun başkenti idi.

Boğazköy'den, sarp ve yokuş bir dağ, tapınağa çıkar. Bu tapınak, sağlı sollu yirmi, yirmi beş metre uzunluğunda, üstünkörü yontulmuş olan sarp kayadan iki duvar, bir de bu iki duvarın arasında yürününce öne düşen kısım ise altı, yedi metre enindedir.

Üç yanı dik uçurum ya da kayadan ibaret olan bu dairenin tavanı yoktur. İki uzun duvarın ya da sarp kayanın sağındaki bir delikten küçük bir odaya girilir. Burası galiba, tapınağın sırlar odası idi. Herhalde burada, en güvenilir müritlere (öğrenicilere) en mahrem sırlar öğretilirdi.

Tapınak pek romantiktir. Sağlı sollu uzun duvarların üzerinde iki kafilenin kabartması görülür. Bu iki alay, karşıki dar duvarda birbiriyle karşılaşır. Sol duvardaki kafileyi oluşturanların çoğu erkektir. Hitit tarzında, yani sivri külah, uçları sivri ve kalkık ayakkabı ve dizlere varmayan kuşaklı birer giysi giymişlerdir. Sağ taraftaki uzun duvardaki kafilede yer alanlar da kadınlardır. Tepeleri yassı ve yukarıdan aşağıya dilimli serpuşlar ve ayaklarına düşen uzun giysiler giymişlerdir. Ayakkabıları erkeklerinkiler gibidir. Kısa duvarda, yani iki alayın karşılaştığı yerdeki insan kabartmaları daha büyüktür. Onların duruşu ve ellerinde taşıdıkları donaklar, kim olduklarını gösterir.

Erkek kafilesinin başında bir tanrı görürüz. Bu tanrının ayakları, başlarını eğmiş daha küçük insanların başları üstüne basar. Sağ elinde bir âsâ ya da topuz, uzatmış bulunduğu sol elinde ise, üç dişli zıpkına benzeyen bir alet taşır. Bu zıpkının ucunda, birbirini oval biçimde haçımsı kesen iki çizgi vardır. Bu tanrının arkasında, yine ona benzeyen ve daha küçük bir tanrı gelir. Bu da, sağ elinde bir kılıç ve omzuna dayadığı bir topuz taşır. Bunun ayakları, insanların başları üzerinde değil, iki dağ tepesinin üstünde durur.

Kadınlar kafilesinin başında ve büyük (erkek) tanrının karşısında bir tanrıça görürüz. Bu tanrıça, bir dişi aslanın ya da bir parsın üzerinde durmaktadır. Giysileri öteki kadınların giysilerinden çok farklı değildir. Saçları uzun bir örgüyle sırtından aşağı sallanmaktadır. Uzattığı sağ elinde taşımakta olduğu bir alâmeti (belirtiyi, nişanı), erkek tanrının elindeki alâmete dokundurmaktadır. Tanrıçanın taşıdığı alâmetin anlamı çözülememiştir. İki yapraklı bir dalı andırmaktadır. Ortasında da tanrının taşımakta olduğu haçlı oval işaret görünmektedir. Kadın ve erkek iki tanrının yanında —yani tanrılar önde, onlar arkada— uzanmış iki boğa başı görünmektedir. Bunların gövdeleri tanrıların arkasına düştüğü için görünmez. Tanrıçanın ardından sakalsız bir tanrı, bir delikanlı gelmektedir. O da bir dişi aslan ya da parsın üzerinde durmaktadır. Bu tanrının yanında, eğik saplı bir Hitit kılıcı sarkar. Sol elinde iki yüzlü balta (labiris) taşımaktadır. Sağ elinde, üzerinde bir kukla, onun da üzerinde, önceden andığımızı andıran oval figürlü bir âsâ tutmaktadır.

Delikanlı tanrının arkasından iki tanrıça daha gelmektedir. Bunlar aslan üzerine değil, fakat kanatları açık iki başlı bir kartalın üzerinde durmaktadır.

Küçük hücrenin, yani tapınak hariminin (yabancıların girmesi yasak olan kutsal odanın) kapısının iki yanında, insan gövdeli, köpek başlı, öteki yanında da insan gövdeli ve aslan başlı iki nöbetçi kabartması görülür. Bu harimin de duvarlarında kabartmalar vardır. Bu duvarda on iki Hitit, ellerinde eğmeçli (kavisli) Hitit kılıçları taşıyan bir kafile, karşıki duvarda dev gibi bir tanrı vardır. Gövdesi dört aslandan ibarettir. İkisinin başları yukarıda, alt taraftaki ikisinin de başları aşağıdadır. Bu tanrı da, öteki tanrılar gibi yüksek Hitit sivri külahı giymiştir. Yüzü sakalsızdır ve gençtir.

Yunanlı Hoplitlerle İranlı harbici ve ok atıcıların savaşımı. Hoplitler baştan aşağıya ağır zırhlar kuşanmışlardır. İranlıların uzun giysileri, hızlı hareket etmelerine engel oluyordu.

Pers (İran) İmparatoru Xerxes (Serhas, Keyhüsrev), yanmakta olan gemilerini, mermer bir taht üzerinden seyrediyor.

(«Demokrat İzmir», 9 Nisan 1950)

26

İZMİR'DEN İÇ ANADOLU'YA DOĞRU UZANAN İLK YOL

İsa'dan iki, üç yüzyıl önce İzmir'in en güzel binası hangisiydi?

Bu tanrının sağında kaya duvarına oyulmuş dört köşeli bir çerçevede, elinde labiris taşımakta

olan delikanlı tanrıya rastlarız. Sol koluyla, küçük bir sureti korurcasına sararak yanına çekmektedir. Yanına çektiği bu suret de bir papazdır. Papaz, sağ elinde, tepesi kıvrık bir âsâ taşımaktadır. (Bu bastonun aynısını sonraları Romen bilicileri, yani augur'ları ve daha sonra katolik kilisesi başkanı Papa taşırdı ve taşıyor.) Bu çerçevenin üst köşesinde garip bir kutsal işaret vardır. Bu, kanatlı bir dairedir. (O zamanlar henüz İyonik mimarlık yoktu.) Burada sözkonusu olan papazın sureti, Boğazköy'ün kuzeydoğusundaki Üyük'te iki kez yinelenmektedir.

Bu kafileler, tanrılar ve alâmetler nedir? Kadın alayının başında yürüyen, sonradan İzmir'de Kibele olacak ve daha sonra Artemis, Hera, Afrodit ve Atena diye bölünmeye uğrayacak Ana tanrıçadır. Onun karşıladığı tanrı ise, Dağbaşları Tanrısı Teşüp'tür. Yani, Ana tanrıçanın kocasıdır. Elindeki zıpkın gibi görünen alâmet ise, Zeus'un simgesi olan şimşeğin ilkel biçimde oyulmuşudur. Zincirli'deki kabartmalarda bu tanrı aynı biçimde giyinmiş, fakat şimşekler, artık şimşek olduğundan kuşkulanılmayacak bir açıklıkla resmedilmiştir.

Malatya'da bulunan Teşüp heykelinde ise tanrı, doğrudan doğruya bir boğa üzerinde durmaktadır.

Hitit'lerin Gök Gürültüsü ve Şimşek tanrısını, İsa'dan 1290 yıl önce Hatusil ile II. Ramses arasında yapılan barış andlaşmasının, Boğazköy'de kayalara ve Mısır'da Teb'deki tapınağa oyulmuş metinlerinden biliyoruz. Mısır kopyalarından öğreniyoruz ki; metne basılmış olan Hitit İmparatorunun mühürü; İmparatoru Şimşek Tanrısı, İmparatoriçeyi de Güneş Tanrıçası Arenna tarafından bağırlarına basılmış olarak göstermektedir.

Teşüp, İzmir ve Efes yoluyla Yunanistan'a gittikten sonra bile, başında Frigya'nın sivri külahını giymiş olarak görmekteyiz. Bu tanrı, elinde labirisi tutmaktadır. Bu tanrının boğa ile ilişkisi, belki ilkel insanların, gök gürültüsünde, boğanın böğürmesine benzeyen bir ses bulmuş olmalarındandır.

Boğazköy'de, tanrıçanın başına giydiği üstü yassı ve aşağıdan yukarıya dilimli külahı ise, sonradan Kibele'nin başındaki kule olmuştur.

Fakat Boğazköy'de, Ana tanrıçanın arkasında yürüyen ve elinde labiris taşıyan delikanlı tanrı kimdir? Asıl tuhafı, hepsi de kadınlardan oluşan kafile içindeki tek erkek odur. İşte onun da Ana tanrıçanın hem sevgilisi, hem oğlu Atis (daha sonraları Adonis) olduğu anlaşılmıştır.

Bugün Hindistan'da hâlâ hayvanlara tapılmaktadır. Boğazköy'deki tanrıların ayakları altında görülen aslan, çift kafalı kartal vs, muhakkak ki ilk önceleri tanrı olarak tanınıyorlardı. Fakat Anadolu'da, İsa'dan beş bin yıl önce insan, kendi insansal onurunu anlayarak, benliğini hayvanlardan ayırmaya ve kendine daha çok, hayvana daha az saygı duymaya başlamıştı. Bu çağdan çok sonraları bile Mısır'da insan gövdeli, fakat hayvan başlı tanrılar yapılıyordu.

Mısır'daki durum, hayvanlardan antromorfik (insan biçimli) tanrılara geçilmesinde geri bir aşama gösterir. Tanrıların hayvanlıktan çıkarılarak insanlaştırıldıkları yer asıl, Anadolu'dur.

Tarihte İzmir, ilk önce Hitit siyasal ve kültürel nüfuzu altında görülür. İzmir, Foça ve Efesos'u Boğazköy'e (yani Hatusas'a) bağlayan ana yolun izleri tamamıyla silinmiş değildir. Bu yolun, Suppiluliyuma zamanında inşa edilmiş olduğu görüşü ileri sürülmektedir. Bu yol Boğazköy'den çıkıyor, batıya doğru uzuyor. Çeşmeköprü'den Kızılırmak'ı geçiyor. Eski Frigya'yı aşıyor ve Hermos'a (Gediz'e) yoldaşlık ederek, Lidya başkenti Sardis'e uğruyor. Ege kıyılarına yaklaşırken üç kola ayrılıyor, bu kollardan biri İzmir'de Ege Denizine ulaşıyor. Bu yolun bazı yerlerde izleri vardır. Bazı noktalarda bulunan Hitit ve Frigya anıtları, bu yolun geçtiği yerleri göstermektedir.

Sipilos Dağının kuzeydoğu yamacındaki bir Hitit kabartmasının, yapılış tarz ve usulü bakımından, Suppiluliyuma ya da oğlu Mursilus zamanında oyulmuş olduğu anlaşılıyor. (İsa'dan önce XIII. Yüzyılda.)

Bu kabartma, Manisa'nın dört kilometre kadar doğusundadır. Yalçın kaya, derince oyulmuştur. Bu oyuğun ortasında yedi - sekiz metre boyunda bir kadın kabartması vardır. Kadın oturur durumdadır. Yüzü önüne, kuzeye bakar. Başı hafifçe öne eğilmiştir. Başında Hititlerin sivri külahı vardır. İki eli göğsünün üzerine kavuşturulmuştur. Başın sağ tarafında üç dört bin yılın tahribiyle, okunamayacak kadar silinmiş durumda Hititlerin yarı hiyeroglif yazıları vardır. İşte bu kabartmadaki, Hititlerin Ana tanrıçasıdır, yani Kibele'dir.

Kibele'nin İzmir'deki adı «Sipilene ana», yani «Sipilos'lu ana» idi. Gerek İzmirlilerin ve gerekse Manisalıların, andlaşmalarında onun üzerine andiçmeleri gerekiyordu. Bazı eski İzmir sikkelerinin üzerinde «Tanrılar Anası Sipilene» ibaresi okunur. Ancak Kibele'nin «Tanrılar Anası» diye anılması sonraları gelenek olmuştur. Sikkelerden önceki yazıtlarda kendisi yalnızca «Ana» diye anılmıştır. Yazıtlardan birinde, «Tanrıların Smyrna'lı (İzmirli) anası» denmektedir. İzmir'in, tarihçe tanınmış ilk koruyucusu Kibele ya da Ana idi. Bundan dolayıdır ki; sonraları, birçok kişi adlarının önünde «Ana» anlamına gelen «Matr» hecesine rastlanılmaktadır.

Onun Tepecik'te olduğu söylenen tapınağının adına da «Matroon» deniyordu. Bu tapınağın yanında, yalnız o yere özgü, yılda iki kez üzüm veren bir asma varmış. Homeros, bu asmanın üzümünden yapılan şarabı, yani Pramniyalı şarabı bir şiirinde över.

İsa'dan iki, üç yüzyıl önce İzmir'in en güzel yapısının Matroon olduğu birçok yapıtta birçok kez kaydedilmiş bulunuyor.

(«Demokrat İzmir», 11 Nisan 1950)

İZMİR'İN ADI

Bir söylentiye göre İzmir ile Efesos Amazonlar tarafından kurulmuştur. Bu söylenti doğru ise, İzmir'in Hititler tarafından kurulduğunu kabul etmek gerekir.

1866 tarihinde, Buca'nın kuzeydoğusundaki yapay bir mağaranın içinde, kayaya oyulmuş dev gibi bir kadın kabartması bulunmuştur. Bu koca kabartmanın çevresi oyularak kabartma çıkarılmış ve İngiltere'deki British Museum'a (Britanya Müzesine) taşınmıştır. Bu, pek kaba saba oyulmuş bir surettir. Elmacık kemikleri çıkık, alnı arkaya doğru eğimli. Kulaklarının ikisinin önünden iki perçemi sarkmaktadır. Bu heykelin yapılış tarzı Hitit ve ondan sonraki tarzların hiçbirine uymamaktadır. Dolayısıyla bu heykelin, Hitit döneminden önce İzmir'in otokton (yerli) halkı tarafından oyulmuş olduğu sanılmaktadır.

İzmir'in bazı sikkelerinde Ana tanrıça, Demeter ile karıştırılmaktadır.

Efesos'un sonraki Artemis'inin de «Ana» tanrıçanın başka bir şekli olduğu anlaşılmaktadır. İzmir'le Manisa arasında, İsa'dan üç yüzyıl önce yapılan bir andlaşmanın Meandros Magnesia'sında (kalıntıları Ortaklar - Söke arasında bulunan Menderes Manisa'sında) korunmakta olduğu yazılmaktadır. İzmir'le Efes arasında Ana tanrıçanın bir adı da «Boğalar Anası»dır. Boğanın Hitit ve Girit inanışlarında tuttuğu mevki dikkate alınacak olursa, Ana tanrıçanın bu sıfatı önem kazanır.

Tarihçi Diyodorus, Ana tanrıçanın, aslında Amazonların tanrısı olduğunu kaydeder.

Varolan birçok belirtiler, Kibele tapkısının Hititler tarafından başlatılmayıp, onlar tarafından, Ba-

tı Anadolu'nun otokton (yerli) halkından alınmış olduğunu gösteriyor.

İzmir surlarının en büyük kulesinin adı da Ana tanrıçanın kulesi diye anılıyordu. Kibele'nin taç olarak başında niçin bir kule taşıdığını bu olgu gösterir.

Bazı tarihçiler, Hititler ile Amazon denilen söylencesel kadın savaşçılar arasında büyük bir ilişki görüyorlar. Çünkü Hititlerin ana tanrıçasının kadın papazları, tepelerinden tırnaklarına kadar silâhlı olarak savaşlara katılırlardı. Bir tarafta Hititlerin askerî zaferleri, diğer taraftan da bu silâhlı dişi papazların varolmuş olması belki, Yunanlılarda Amazon söylencesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bir söylentiye göre İzmir ile Efesos, Amazonlar tarafından kurulmuştur. Bu söylenti doğru ise, İzmir'in Hititler tarafından kurulmuş olduğunu kabul etmek gerekir.

«Tarih Babası» Herodotos Anadolu'da gezdiği zaman, hiçbir yerde Hititlerden sözedildiğini duymadı. Demek ki, Herodotos zamanındaki (İÖ V. YY.) Egeli halk, Hititleri tamamıyla unutmuş bulunuyordu.

Amazonların silâhlı Hitit kadın papazlarından ibaret bulunduğu görüşünü savunan tarihçiler vardır. Bunlar, söylencelere göre Amazonların başkentinin Pontos'ta, Thermedon ırmağı kıyısındaki Temiskra kenti olduğunu, oysa buranın aynı zamanda Hitit kuvvetinin göbeğini oluşturduğunu söyler. Yine bu yazarlar, Amazonların Batı Anadolu'nun ortasına, yani İzmir ve Efesos'a gelmiş olduklarını, oysa Anadolu'nun bu yöresinde Hitit yapıtlarına rasgelinmiş bulunduğunu, Hitit kabartma ve heykellerinde sık sık rasgelinen iki yüzlü baltanın (yani labirisin), Amazonları gösteren Grek kabartmalarında genellikle Amazonlara ait bir silah olarak gösterildiğini belirtirler.

(«Demokrat İzmir», 12 Nisan 1950)

«İZMİR», «SMİRNA», «MİRİNA» VE «SAMORNA» SÖZCÜKLERİNİN ASLI?

Bugün içinde yaşadığımız kentin adına ilişkin çeşitli söylenceler

Yine bu tarihçiler, Grek kabartma ve heykellerinde Amazonların genellikle serpuş yerine tepelerine birer kule takmış olarak gösterilmiş olmalarına, oysa Hititlerin Ana tanrıçasının, Hitit kabartmalarında tepesine bir taç giymiş durumda gösterildiğine (bu arada, İzmir surlarının büyük bir kulesinin, Ana tanrıçanın kulesi diye anıldığını yazmıştık), Anadolu'daki kadınların askerî durumlarıyla sosyal, siyasal ve dinsel üstünlüklerine, papazlığın genellikle kadınlara ait bulunduğuna, soyun babadan değil, fakat anadan gelmiş sayıldığına işaret etmektedirler.

İleri sürülen bu görüşün doğru olması olasılığı kuvvetlidir. İsa'nın doğumundan dört yüzyıl önce yazılmış yapıtlarda İzmir, Efesos, Pitane, Grineum, Mirina ve Kyme kentlerinin Amazonlar tarafından kurulmuş oldukları yazılmaktadır. Her ne kadar bu yapıtlar İÖ. IV yüzyılda yazılmış bulunuyorlarsa da, bu kanının IV. yüzyıldan çok daha önce herkesçe kabul edilmiş olduğu muhakkaktır. Hatta, Atis Dağının İzmir'e yakın bir yerde bulunduğunu Aristeides yazıyor.

İnsan şöyle bir gözlerini kapayıp, üç, dört bin yıl öncesini düşleyince, hayal gözünün önüne kurak bir ilkbahar günü geliyor. İzmir Koyunda köy hayatı yaşayan, Halkapınar taraflarındaki sulak yerlerde cılız ürünler yetiştiren ve deniz kıyısında çipura (çipuranın eski adı Hirosofrida idi, bu ad altın kaşlı balık anlamına gelirdi) avlayan seyrek bir otokton (yerli) halkı görmekteyiz. İşte o gün, birdenbire Nif Çayı çevresinde (bugünkü Belkahve'de), yerden toz

bulutlarının kalkmakta olduğunu görüyoruz. Tozları kaldıran rüzgâr değil, fakat dörtnala sürülen iri cüsseli savaş küheylanlarının, yerleri gökler gibi gürleten binlerce nallarıdır. Tozları hızla bugünkü Hacılarkırı'na ve oradan da Pınarbaşı'na doğru uçmaktadır.

Kavaklıdere taraflarında göveren buğdaylara sevinçle ya da gövermeyen ürünlere yaslı gözlerle bakan yerli halk, rüzgârsız havada toz bulutunu görüp de gök gürültüsünü duyunca, tanrıların herhangi bir nedenle öfkelenmiş olabileceğini sanarak, gözleri korku ile yuvalarından uğramış bir durumda yerlere kapanıyorlar.

Toz bulutu yaklaşınca, yeleleri alev alev uçan savaş atlarının üzerinde, sert adaleli (kaslı) kadın savaşçıları ayırdetmeye başlıyorlar.

Hepsinin başlarında, kuleye benzeyen serpuşlar vardı. Ellerindeki iki yüzlü baltaları havada, ölüm felfeleği gibi fırıldatarak döndürüyorlardı.

Fakat, yerlere kapanmış olan insanların başlarını yarmaya tenezzül etmediler. Atlarını durdurdular. İşte o zaman, yerlere kapanmış olan insanlar, korkak ve çekingen, ayağa kalkarak, gidip Amazonların ayaklarını öptüler. Amazonlar ise, bu insanlara pek aldırış etmiyorlardı. Çünkü, önlerinde Akdeniz, maviliğinin bütün şanıyla yayılıyordu.

Birbirlerine:

— Ne güzel yer! İşte, buralarda yurt kuralım! demişlerdir.

Ve, tarihçilerin varsayımları eğer doğruysa, İzmir kenti de böylece başlamıştır...

Bu Amazonlar, tarihçilere göre, Hititlerin savaşçı kondayları* idiler.

Bunların, «İzmir» adlı kodamanı, yeni kurulan kente —ki olsa olsa Bayraklı tarafında olacak—,

---

* Eski Türkçede konday, papaz demektir. Man edatı büyütücüdür. Şişiğin en şişmişine şişman, karanın en karasına karaman dendiği gibi, büyük papaza kondayman denirdi. 'Köy kodamanı' olarak, dilimizde bugün bile vardır.

kendi adını koymuştur. Bü ad ise, sonraları Rumca «Smirna» olmuştur.

Bu adın kaynağı, bu adla ilgili çeşitli söylenceler ve etimoloji kararsızlıkları dolayısıyla bilinmez kalmıştır.

Bir söylentiye göre bu ad, hem İzmir'i, hem de Efesos'u kurmuş olan bir Amazon'un adıdır.

Fakat bu, her ne kadar, doğruluğu olası bulunan bir varsayım ise de, önceleri, Hititlerden sözettiğimiz zaman anlattığımız üzere, Hititler, binlerce tanrıya inanmakla övünüyorlardı.

Hititlerin tanrılarının bu kadar kalabalıklaşması, Hititlerin altettikleri her kavmin tanrılarını (o tanrıları kızdırmamak, belki de altettikleri kavimleri kendilerine ısındırmak amacıyla) kabullenerek, onları kendi panteonlarına (tanrılar birliğine) sokmalarından ileri geliyordu.

Acaba Hititler mi bu tanrıları İzmir'e getirdiler, yoksa onlar bu tanrıları İzmir ve Anadolu'da bulup da mı kabul ettiler?

Bu tanrılara, Hititlerden çok daha önce Sümerlilerce tapıldığını ve tanrılarının Baal ve Balath, Astoreth ya da Astarte diye Sami Asurlulara ve Babillilere geçtiklerini biliyoruz.

Buca yakınlarında bulunup da Britanya Müzesine götürülmüş olan Ana tanrıçanın Hititlerden daha önceki bir çağa ait olması, dikkatlerden uzak tutulmaması gereken bir gerçekliktir.

(«Demokrat İzmir», 13 Nisan 1950)

29

«İZMİR» ADININ KRAL MURSİL İLE İLGİSİ

Kentin adı ile ilgili öteki söylence ve varsayımlar

İzmir'in adı ile ilgili olarak yukarıda aktardığımız varsayıma değinen Cadoux, bu ad konusunda

ileri sürülen çeşitli görüşleri şöylece özetlemektedir:

«Bazı söylenceler ise, Smirna adını hiçbir yerle değil, fakat Anadolulu Adonis ile ilgili göstermektedir. Smirna ya da Mirra, Belos'un oğlu Asur Kralı Teiyas'ın kızının adıdır. Daha önce yazdığımız gibi Mirra aynı zamanda, Kıbrıs Kralı Kniras'ın kızının adıdır. Babası ile cinsel ilişkide bulunduğu için, Adonis'in anası olur. Bu ayıbı işledikten sonra, babasının öfkesinden kaçarak, bir Mir ağacına çevrilir.»

(Dante Alighieri, «Cehennem»inde Mirra'yı şehvet suçluları arasına değil, fakat sahtekârlar arasına koyar. Çünkü, babasını seven bu kız sözde, geceleyin kılık değiştirerek ve babasını, yabancı bir kadınla ilişkide bulunduğunu sandırarak onunla âşıkdaşlık etmiştir.

Dante'ye göre, sevgisi her ne kadar olağandışı olsa da, bir ölçüde hoş görülebilir. Fakat babasını aldatarak işlediği sahtecilik bağışlanamaz. Onun için de sahtekârlar arasında ceza görür.)

«Etimoloji bakımından Smirna sözcüğü, Mirina sözcüğünün aynıdır. Mirina ise ya Çandarlı Körfezinde, Aliağa çiftliğinin az kuzeyindeki Mirina kentini kurmuş olan Amazon'un ya da Troya ovasında (Çanakkale'nin güneyinde, Hisarlık'taki ören çevresindeki ova), mezarı büyücecek bir höyükle onurlandırılan Dardanos'un karısı Mirina'dır. (Höyük, toprak yığılarak insan eliyle yapılan piramitler. Bunlar, Sardis yakınlarında halen görülmekte olduğu gibi, Lidya'lılar tarafından da yapılmakta idi). Bazılarınca sözkonusu höyük Dardanos için değil, orda yatan bir Amazon için yapılmıştır. Bir başka olasılığa göre bu ad, Troas'ın karısı, Limnoslu Mirina'dan gelmektedir.

Smirna ya da daha eski biçimleriyle Samorna, Samoniya ya da Samoriniya, Efesos'un tümüne ya da güneydoğusuna verilen ad idi.

Sipilos Dağındaki kabartmanın yontulduğu tarihin Hitit krallarından Mursil dönemine rastladığı sanılmaktadır. Bazıları da bu olay ve ada dikkati çekmektedir. Anılan Kral Mursil'den önce, başka bir

Hitit kralı da aynı adı taşımıştı. Bu ad 'Mirsilas', 'Mirsos' olarak, Lidya'lı kahraman Pelops masalında geçmektedir.»

(Pelops'un, Peloponessos diye kendi adını verdiği Mora'da Kral Oenemaos ile şar, yani dört atla çekilen araba yarışına çıktığı zaman, seyis Mursilus' un bir oyunu sayesinde yarışı kazandığını ve Hitit yazılarında, Akha prenslerinin şar kullanmayı öğrenmek üzere Boğazköy'e, yani Hatusas'a gitmiş olduklarının kayıtlı bulunduğunu daha önce yazmıştık. Ege Denizinin bir kısmının eski adı da Mirtoon idi. Dolayısıyla, Mursil adı ile İzmir kentinin adı arasında bir çeşit ilişkinin bulunduğunu düşünmek akla yatkındır. Birçok araştırmacı, kentin adının Grek dilinden değil, Anadolu kaynaklı olduğu noktasında ısrar etmektedir.)

«Kentin adı ile, Arabistan'da yetişen Mir diye anılan ağacın tütsü olarak kullanılan zamkı arasında, eğer var ise, ne gibi bir ilişkinin bulunduğu, çözülmez bir sır olarak kalacaktır.

Bu Smirna sözcüğünden sözederken, bunun başka biçimde, yani Zmirna olarak yazılmış olmasına da değinelim:

Kentin adının, böyle yazılışı, İsa'dan önce üçüncü yüzyılda, İsa'dan sonra beşinci yüzyıla kadar devam etti. İÖ 220 yılından İS 120 yılına kadar genellikle 'Z' harfi kullanılmıştır. Bu devirden önceki ve sonraki dönemlerde sikkelerin üzerinde genellikle 'S' harfi görülmektedir. Bu sikkeler dikkate alınacak olursa, 141 kez 'S' ve 64 kez 'Z' harfinin kullanılmış olduğu görülür.»

İzmir'in adı konusunda C. J. Cadoux'un topladığı bilgi özet olarak bundan ibarettir.

Çeşitli görüşler öne süren tarih kitaplarının ve ansiklopedilerin verdiği bilgiler de kentin adını daha fazla aydınlatmamaktadır. Kesin olan bir şey varsa o da, kent adının Grekçe değil, otokton bir halkın dilinden geldiğidir.

Cadoux, İzmir hakkındaki incelemesinde daha sonra şu bilgileri verir:

«Hitit Kralı Mursil (İÖ 1345-1320), başka bir ba-

kımdan da bizi ilgilendirmektedir. Her geçen gün pekişen güvenle, Avrupa Hellas'ının, Ari Akha'larının aynıları oldukları yargısına varılan Hititlerce Akijawa diye anılan, usta bir denizci halk ile Mursil, diplomatik ilişkide bulundu.

Tunç kullanan ve büyük bir olasılıkla sarı saçlı olan bu halk, İsa'dan Önce 1600 yılları dolaylarında Yunanistan'a kuzeyden girdi. Minoen uygarlığını benimsedikten ve İÖ 1400 yılına doğru Girit'te Knossos'u tahrip ettikten sonra, merkezi Miken'de bulunan ve Yunanistan'ın büyük bir bölümünü kapsayan bir devlet kurdu.

Akhalar, özellikle Peloponessos'ta bulunanlar, Anadolu'nun batı yöresine ve yer yer de daha doğusuna akınlar ve ticaret seferleri yaptılar. Troya, Lesbos, Kolofon, Miletos, Rodos ve Pamfilya'da ticarî bakımdan tutundular. Bu yayılışları, onların, egemen Hitit Krallığı ile enikonu mutlu ilişkiler kurmalarına neden oldu.»

Burada Cadoux'yu biraz bırakalım.

Bir noktanın incelenmesinde genellikle kılı kırk yaran Cadoux'nun, Akha'ların Ari olmalarına gelince, «büyük bir olasılıkla sarı saçlı olan bu halk» demesi dikkati çekiyor.

(«Demokrat İzmir», 15 Nisan 1950)

30

EGE KIYILARINDA ÇIKAN İSYANLAR

İmparator Tudhaliya dönemindeki ayaklanmaya İzmir de katılmıştı...

Orta ve Kuzey Avrupa ile Kuzey Avrupa'nın bütün halklarının saçları sarı idi. Neden, sütbesüt Ari

olan İranlılardan sözederken onlarla akrabalığı kabul etmiyorlar? Hem de, Miken uygarlığı ve o uygarlığı yaratanların, Tantalos söylencesi dolayısıyla anlaşıldığı üzre, Akhalar değil, fakat İzmir'den göçedenler oldukları hemen hemen muhakkaktır.

Neyse, yine devam edelim:

Mursil'in oğlu ve halefi olan Muwatallu'nun (İsa'dan Önce 1320 - 1288) —ki adı, Lesbos Adasındaki Midilli (Mitilene) kentini anımsatır— saltanatı zamanı, büyümekte olan Mısır kuvvetleriyle savaşımla geçer.

İsa'dan önce 1288 yılında, Suriye'de İkinci Ramses ile savaşında, Kral'ın ordusuna katılan bağlaşıkları (müttefikleri) arasında Likyalıların, Misyalıların, Dardaniyalıların ve İlyalıların adlarına rasgelinir. Bunların hepsi, Anadolu'nun uzak batı kıyılarından gelmişlerdi.

Muwatallu'dan önce, Hattusil kral oldu. Onun oğlu IV. Tudhaliya tahta çıktığı zaman, Hitit kuvveti çökmekte idi. Bu imparatorun saltanatı döneminde Batı Anadolu'nun güney kıyılarındaki halklar ayaklandılar. Hitit dilindeki yazıtlarda, Assuwa taraflarındaki ayaklanmadan sözedilir. Bu Assuwa, Hititçe, «Asya» demek olsa gerek. Assuwa denilen yöre, daha sonraları Misya, Aeolis (Eolya), İyonya diye anılırdı. Demek ki ayaklanmaya, İzmir de katılmıştı.

Tudhaliya bizzat Batı Anadolu'ya gelip, Kuzey Karya'da ayaklanan orduları yendikten sonra, elebaşılarının oluşturduğu tutsakları ve ganimetleriyle Hatusas'a döndü.

İzmir'in yaklaşık 30 kilometre kuzeydoğusunda, Karabel Geçidindeki kabartmalar belki bu yüzden oyulmuştur.

Karabel, Nif Dağı ile Mahmut Dağı arasında, dar ve çalılık bir geçittir. «Tarih Babası» Bodrumlu Herodotos bu kabartmalardan, «Firavun Sesostris'in sureti» diye sözeder. Belki de bunları, yani kabartma ile Sipilos eteklerindeki Ana tanrıça kabartmalarını kendisi görmemiş, fakat bunlar hakkındaki söylentileri duymuştur.

Pek tuhaftır ki; Herodotos ve Pausanias gibi ondan sonraki tarihçiler, uzaktan uzağa da olsa, Hititlerden sözetmezler.

Demek ki; onların zamanında Hititler tamamıyla unutulmuşlardı.

Kabartmanın, Hitit Savaş tanrısı Tarkun ya da Teşüp olabileceği de sanılmaktadır. Bu kabartmanın, Cadoux'nun görüşündeki gibi Tudhaliya zamanında değil, fakat ondan çok daha önce yapılmış olması pek mümkündür.

Sözgelimi, Kyros (Kuros) tarafından yenilgiye uğratılan Lidya Kralı Kroisos'tan çok önce Lidya'da krallık etmiş olan bir Heraklid soyu vardır. Bu soy, kaynağını, Greklerin Herakles (Herkül) diye andığı Kilikyalı bir tanrıya götürüyordu. Lidyalı Herakles'in adı Sandan idi. Kilikyalı Herakles'in belirteçleri çift ağızlı balta ve aslan idi. Bu işaretlerin ikisine de, Heraklid soyuyla ilişkili olarak, Sardis'te rasgelinir.

Söylencesel kraliçe Omfale zamanından, Heraklid soyunun son kralı bunak Kandavles'e kadar Lidya kralları törenler sırasında çift yüzlü baltayı taşırlardı. Sözümona, iki ağızlı baltayı Omfale'ye bizzat Herakles vermişti.

Kandavles'ten sonra Lidya kralı olan Giges, bu çift yüzlü baltayı taşımadı, onu Karya'daki Zeus'a armağan etti. İşte bundan dolayı, Karyalı Zeus, elinde çift yüzlü balta taşır ve bu labiristen ötürü «Zeus Labrandeus» sanıyla anılırdı.

Buraya kadar anlattıklarımızın Karya'ya ait olan bölümünü Plutharkos'tan aktardık. Fakat, Greklerin «Zeus» diye andıkları Anadolu'nun yerli tanrısı Tarkhun, Kandavles'ten çok öncelerden beri çift baltayı taşırdı.

Çift ağızlı balta, Asya'nın gök gürültüsü ve şimşek tanrısının belirtisi idi. O eski zamanda kralların, halkın refahını sağlamak için, göğü gürletip, yağmur yağdırmak göreviyle yükümlüydüler.

Lidya krallarının görevleri arasında gök gürletip yağmur yağdırmanın bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Ama, Lidyalı Kral Meles zamanında, İzmir ve dolaylarında büyük bir kıtlık başgösterdiği için,

Kralın üç yıl süreyle Mısır'a sürgün edildiğini iki kere ikinin dört ettiğini bildiğimiz gibi biliyoruz.

Galiba, o eski zamanda enikonu demokrasi varmış. Yağmur yağmadı mıydı, Tanrı'nın oğlu saydıkları kralın kolundan,

— Niye yağmur yağdırmıyorsun be herif? diye tuttular mıydı, hemen defediyorlarmış.

Her neyse... Kral Meles, Heraklid soyundandı. Sardis Akropolisini, düşman tarafından ele geçirilemez bir duruma getirmek için, —oğlu olduğunu ileri sürdüğü— bir aslanın ölüsünü, surlarda gezdirmiştir. Yalnız, uçurumun, insan tarafından tırmanılması olanaksız sayıldığı bir nokta üzerinden hayvanı sürüklemeye gerek duymamışmış. İşte, yıllarca sonra Persler (İranlılar) Sardis'e oradan girmişler.

Bu söylence çok önemlidir. Çünkü, Heraklid'lerin, Aslan tanrısı Herakles'ten geldiklerine inandıklarını gösterir. Aslan cesedinin Akropolis çevresinde dolaştırılması, kaleyi Aslan tanrısının koruyuculuğu altına koymak demektir. Aslanın kral oğlu olduğunun ileri sürülmesi de, kralların kendilerinin aslan olduklarını sanmalarından ileri gelir.

Dolayısıyla, Karabel'deki kabartmayı, Tudhaliya'nın bir seferiyle ilişkili görmek, eski zamanın her hareketinde akla uygun bir neden aramaya çalışılmasından kaynaklanıyor olabilir.

Aslında, Karabel'deki kabartma tek değildi. Kabartmanın yanından akan suyun batı yakasında, büyük bir kaya parçasının üzerinde bir başka kabartma daha varmış. Fakat o kaybolmuş bulunuyor. Çünkü, son zamanlarda yol açılırken varyozla kırılmış ve parçaları ile yol döşenmişmiş.*

---

* C. J. Cadoux'nun «Ancient Smyrna'sının yayımlandığı 1938'den 26, Balıkçı'nın bu dizi yazısının yayımlanmasından 15 yıl kadar sonra, 1964 yılında katıldığım tercüman-rehberlik (turist rehberliği) kursu gezilerinden birinde Karabel'e uğradık. (Kabartmaların yerini belirlemek için, İzmir eski Valisi Kâzım (Dirik) Paşa'nın, duvar olarak ördürdüğü çinili ve yazıtlı zafer takı ha-

Belki de, şimdi bilinemeyen herhangi bir neden dolayısıyla, bu kabartmalarla o yörenin karşılaştırılmasına engel olunmak için kabartmalar oraya kazınmıştır.

(«Demokrat İzmir», 16 Nisan 1950)

31

ESKİ İZMİR'DEN KALAN ÖNEMLİ İŞARETLER

Yazımızın burasında, en eski İzmir'in kalıntılarının bir listesini vermeyi uygun görüyoruz:

1) Buca'da bulunup British Museum'a götürülmüş olan ve Hitit devrinden önceye ait olduğu ileri sürülen Ana tanrıça kabartması.

2) Kuzeydeki Hitit Ana tanrıça kabartması, Pausanias bu kabartmanın, Koddinos kayası üzerinde bulunduğunu yazar. Ona göre bu kabartma, Tantalos'un oğlu Broteas tarafından oydurulmuştur.

3) Bu kabartmanın güneydoğusunda ve Yarıkkaya denilen devasâ yarığın doğusunda, tırmanılması pek güç olan sarp bir tepenin üzerinde, kü-

---

len ayaktadır). Vadinin doğu yamacındaki kabartmayı inceledik. Aynı gezide, karşı (batı) yamaçtan, çökme sonucu düşmüş kabartmayı, yere kapanmış olarak gördük. Aynı kabartmalı taşı, daha sonra birçok kez gördüm. Kemalpaşa-Torbalı yolu birkaç yıl önce genişletilip asfaltlandı. Bundan sonra, çeşitli arama ve sormalarımıza karşın, yere kapanmış yüzünde kabartma bulunan kayayı bulamadık. Demem şu ki; sözkonusu, kabartmalı göçük kaya, Cadoux'nun kitabını, Balıkçı'nın da bu diziyi yazdığı yıllarda yerindeydi. Ancak, onu görebilmek için, bilen birinin yol göstericiliği gerekiyordu. (Ş. Gökovalı)

çük bir Akropolis vardır. Bunun yanındaki tepede birtakım kaya oyukları vardır. Bunlar, deniz yüzeyinden yaklaşık 350 metre yükseklikte, birçok taraça ya da set üzerinde bulunan ev temelleri, sarnıçlar, mezarlardır. Burada, bir köşesinden öteki köşesine yarılmış küpe benzeyen bir çukur vardır. Bu nokta, birçokları tarafından Pelops'un tahtı olarak tesbit edilmiştir. Pausanias'ın «Plasten Ana'nın tapınağının üzerinde, bir dağın tepesinde Pelops'un tahtı» diye anlattığı yer, olsa olsa burasıdır. Oradaki kalıntılar, belki de Tantalos kentine aittir.

4) Ana tanrıça kabartmasının iki kilometre kadar doğusunda, Sipilos dağının eteğinde ve bu yazıda anlatılan yarığın ötesinde, kayada oyulmuş iki hücreli bir mezar vardır. İçi kaba saba, fakat dışı özenle düzeltilmiştir. Bazılarınca bu, Pausanias'ın «Tantalos mezarı» diye andığı mezardır*.

Güneydoğu yönünde biraz daha ötede, dağ yamacında, Sertkaya denen yerde, ovadan beş altı metre yüksekte büyük bir mağara vardır. Onun tabanına su olukları oyulmuştur. Uzun, set gibi yüksek bir yeri de vardır. Bu mağaranın ağzında, bir insan, bir hayvan kabartması vardır.

Bazılarınca, bu yapının taş devri kalıntılarından olduğu, fakat Tantalos söylencesi ve Ana tanrıça tapkısıyla ilişkili olduğu ileri sürülür.

5) Yamanlar Dağının ortasında, Adatepe'de (denizden görülebilir), duvar kalıntıları ve oyulmuş kayalar vardır. Bunlar tepeyi sarar. Kuzeyden güneye otuz metre çapında bir duvar çemberi, uzunca tepeyi kuşatmaktadır. Bu tepenin iki tarafında iki dik yar vardır. Güneydeki yarın tepesi düzeltilmiş, üzerine merdiven basamakları oyulmuştur.

Bu yarın kuzeydoğu köşesinde, özenle oyulmuş bir oda vardır. Tavansızdır. Kuzeydeki yarda bir düzlük vardır. Düzlüğün güneydoğu tarafında düz ve kalın bir duvar mevcuttur. Bu kalıntıların, tümüyle

---

* Sözkonusu mezar şimdilerde «Aziz Şaralambos»un mezarı diye anılmaktadır. (Ş. Gökovalı)

Ana Tanrıça tapınağı olduğu görüşünü savunanlar vardır. Bu takdirde, Pelops'un tahtı, kuzeydeki tepelerden birisinde olmalıdır. Başkaları ise bu duvar kalıntılarının ya Pelops tahtı ya da eski bir akropolis olduğu görüşündedir.

6) Adatepe'nin beş kilometre kadar güneydoğusunda, yüksek bir tepede dört köşeli bir yapının yıkıları vardır. Burası bir kale ya da akropolis idi. Duvarlar, kayaların sarp olmadığı aralıklarda inşa edilmiş bulunuyor. Bu kalenin dış kapısının üstü dar, altı geniştir. Kapının üstüne, iki küsur metre uzunluğunda koca bir taş konulmuştur. Bu yapının içinde kuzeye ve güneye yönelik iki bölme vardır. Burada birçok toprak kap kacak parçaları bulunmuştur. Bu yapıların Eolya'lılar tarafından yapıldığı genellikle kabul ediliyordu. Fakat duvarlar, Mora Yarımadasındaki Miken kenti ve Boğazköy'deki Hitit başkenti Hatusas surlarına benzemektedir. Yazı dizimizin başlarında, bu çeşit duvarları Kiklop tarzında diye nitelemiştik. Zaten bu yapıların yanındaki mezarlar da Miken stilindedir. Dolayısıyla, bu Akropolis'in Eolya'lılardan daha önce yapıldığı kesin gibidir.

Burası hakkında en yerinde görüşlerde bulunan kişi, Vali Kâzım Paşa ile birlikte kazılarda bulunmuş olan Profesör Miltner'dir.

Bu Akropolis'in yaklaşık bir kilometre kadar güneybatısında, Akropolis'ten çok daha alçakta olmakla birlikte, yine de çevreye hâkim, kırmızı traşit taşından bir tepenin üzeri düzeltilmiş bulunuyor. Bu düzlükte iki metre kadar eninde, bir metre doksan santimetre genişliğinde ve bir metre derinlikte, dört köşe bir oyuk vardır. Bu oyuğun kuzeyinde duvarlarla çevrilmiş ve iki sete ayrılmış bir alan vardır.

Bu yapı, Pausanias ve başkaları tarafından anlatılan kalıntıların hiçbirine uymamaktadır. Bu yapının neye yaradığı konusunda da birçok varsayımlar ortaya atılmıştır. Burasına Felswarte ve Vedet ya da Gözcü tepesi dendi. Bazıları bunun bir mezar, bazıları da kurban kesim yeri olduğunu san-

dılar. Buranın en son ayrıntılı tanımını yine Miltner yapmıştır.

7) Akropolis'in güney ve güneydoğusunda, Akropolis ile ova arasındaki yamaçlardan birinde yuvarlak bir mezarın kalıntısı vardır. Bu mezarın altı yuvarlak (silindir), üst kısmı ise, koni, yani ağzı aşağıya doğru döndürülmüş şekerci külahı gibidir. Mezarın alt kısmının çapı yirmi beş, yirmi altı metre kadardır. Şimdiki kalıntıda bu yuvarlak kısmın yüksekliği iki metre kadardır. Fakat aslında çok daha yüksekti. Bu dairenin ortasına yakın, dört köşeli, kapalı bir hücresi vardı. Bu hücrenin tavanının yüksekliği iki buçuk metreyi biraz aşkındır.

Tavan kemerimsidir, yani alttaki taşların üzerine, onların kenarlarını aşan daha uzun taşlar konarak tavan tamamlanmıştı. Bu taşların iç yüzleri işlenerek düzeltilmiştir.

Çok köşeli dış duvar ile iç hücrenin dışına, merkeze doğru giden yarım kuturlar büyük taşlarla örülmüş, bu yarım dairelerin araları daha küçük taşlarla doldurulmuştu. Charles Texier bu mezarı çok över ve «Yüzyılların etkilerine bundan daha iyi dayanacak bir yapı düşünmek imkânsızdır» dedikten sonra ekler:

«Ben orada çalışırken koninin dış kısmının pek çok yeri iyi korunmuş durumdaydı. Gayet dikkatli olarak yapılmış inşayı anlamak için yapıyı kısmen yıktırdım ve yerden yukarı, temel kısmını açtırdım.

Sözettiğim bütün duvarlar aynı büyüklükte ve çimentosuz olduğu halde iyice birleşmiş ufak taşlarla doluydu. Koni ya da üstü alta getirilmiş şekerci külahı biçimli bölümün tepesi 27 metre 60 santimetre yüksekliğindedir.

Bu yapıt, Önasya'da bulunan eserlerin elbette ki en çok hayranlık çekici olanlarından biridir. Bu önemi ancak, Herodotos'un Mısır piramitleriyle kıyasladığı gömütlere verebiliriz.»

Texier'nin bu sözlerini buraya aktarmamızın nedeni, bu mezarı son olarak onun görmüş olması-

dır. Çünkü, mezarı 1834 tarihinde Texier yıktırmıştır.

Bu mezarın ta tepesinde bir fallosu (yani erkek üreme organı) simgeleyen bir taş vardı. İşte bu mezar, günümüzde «Tantalos'un mezarı» diye bilinmektedir. Bu mezardan bugüne kalanlar, iç hücre, mezarın alt yuvarlak kısmının bir bölümü ve bir de taş yığınlarıdır. Bu mezar, Texier'nin «Asie Mineur» (Küçük Asya) adlı kitabındaki resminden ve bugünkü kalıntılarından anlaşıldığı kadar, Hitit üslubu göstermektedir.

Üslup, Mora Yarımadasındaki arı kovanlı Miken mezarlarının aynısıdır. Aynı zamanda, Etrüsk eserlerine büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu mezarın boyu posu dikkate alındıktan sonra, Tantalos mezarı olarak anılmasına şaşılamaz.

(Mikenlilerin İzmir'e gelmiş oldukları hiçbir şekilde kabul edilemez. Zaten Tantalos'un oğlu Pelops'un, söylencede Mora'ya geçip, adını, Peloponessos diye yarımadaya vermiş olması ve başka birçok belirtiler, Miken uygarlığını kuranların Anadolu'dan ve özellikle İzmir'den gitmiş olduklarını gösteriyor. Kibele'nin, kocası Saturnus'un (Kronos'un) beş parmağından beş tane daktil tanrısı yarattığını, fakat ondan sonra kendisinin gebe kalması için Fallos diye altıncı bir tanrıyı, yani erkeklik organını yarattığını, Kibele'ye papazlık edecek erkeklerin papaz olabilmeleri için, özellikle Pesinus'ta, yani Sivrihisar'da, mutlaka erkeklik organlarını kesip Ana tanrıçaya armağan olarak sunmak zorunda olduklarını ve bu, kesilerek Kibele'ye sunulan parçanın kutsal sayıldığını, Yakındoğu'da sünnet geleneğinin kökeninin bu olduğunu yazmıştık.)

Tantalos mezarının tepesinde büyük bir fallosun ve bu yakınlardaki başka mezarlarda da falloslann bulunması, Tantalos zamanında İzmir dolayları halkının matriyarkal (anaerkil) bir toplum olduğunu gösterir. Dolayısıyla, tanrılar tanrısı, «baba» değil, «ana», yani Kibele idi. Tanrılar tanrısına fallos değil —Napoli yakınındaki Pompei ve Her-

külaneum örenleri duvar resimlerinde ve kapı üstlerinde görüldüğü gibi—, fallos yerine, erkeklik organının bir parçası sunulurdu.

(«Demokrat İzmir», 19 Nisan 1950)

32

İZMİR'LE İLGİLİ BAŞKA SÖYLENCELER

Edremit Körfezi kıyılarında 20 - 30 geminin atıldığı macera

Mezar başlarındaki fallosIar, Ana tanrıça Kibele'ye sunulardır.

Tantalos'un, önceleri Zeus'un oğlu sayıldığını ve saygıdeğer bir hükümdar olduğunu daha önce belirtmiştik. Kırk, elli yıl önceki Osmanlı sultanlarının «Zıllullah-i fi-l-âlem» (Tanrı'nın gölgesi) sayıldıkları göz önünde tutulacak olursa, üç, dört bin yıl önceki hükümdarların doğrudan doğruya Tanrı ya da Tanrı çocuğu sayılmalarına şaşmamalıdır.

Aslına bakılacak olursa, Yakındoğu'daki bu inanç dolayısıyla Hz. İsa, Tanrı'nın oğlu sayılmıştır. Ayrıca, Kibele'nin üçlekliği kesindi. Yani 1) Ana, 2) Baba, 3) Oğul. Baba yerini kutsal fallos alırdı. Yani bu takdirde fallos, ruh-ül kudüs (kutsal ruh) sayılırdı.

Matriyarkal (anaerkil) toplum sistemi, patriyarkal (pederşahi, ataerkil) sistem tarafından altedilince, anaerkil toplumun mensubu olarak, Kibele'ye inanan Tantalos, bir zındık, kâfir ve firavun sayıldı. Ve tanrılara verdiği bir ziyafette, Zeus ve öteki ataerkil tanrıların manevî kişiliklerine hakaret etmek suçuyla, cehenneme atıldı.

İzmir dolayları ve Miken uygarlığı ile yakın-

dan ilgili olduğu için bu konuyu, yazının baş taraflarında ayrıntılı olarak ele almıştık.

Tantalos mezarının Etrüsk üslubundan olmasına gelince: Homeros'ta ve daha sonra şair Vergilius'un yapıtı Eneid'te, sözedilen Troya savaşından sonra Troya'dan göçetmiş olan insanlar, İtalya'nın Floransa ve Latium kısmında bir uygarlık yaratmışlardır.

Troya kentini ilk kez kurmuş olan, Tros'un oğlu Ankises'e, Aşk ve Güzellik Tanrıçası Afrodit âşık olmuş ve ona Ainaias adlı bir çocuk doğurmuş. Fakat Zeus kızıp, adamı şimşeklemiş. —Malum a, Ankises, Ana tanrıçaya taptığı için Zeus öfkelenir.— Troya kenti zaptedildikten sonra Ankises İtalya'ya gider.

Homeros'un, Grekleri tutar görünmesine karşın, Troya savaşında, yalnız baş kahraman Akhilleus'u Ainaias'a üstün sayar. Ainaias, savaşta, düşmana hiç sırtını göstermez, savaşın en ateşli anında, tam Troyalılar yenileceği sırada, ön safta bulunan Ainaias'ı kâh anası Afrodit, kâh Apollon gelip zar zor göklere çıkarak kurtarır.

Troya kenti zaptedildiği gün, Ainaias, arkadaşlarıyla, Edremit Körfezinin kuzeyindeki İda (ya da şimdiki adıyla Kocakatran) dağına çekilir. Karısını kurtarmak için Troya'ya döneceği zaman, karısının hayaleti görünür ve kendisinin Kibele tarafından kaldırıldığını bildirir. Dikkat edilecek nokta, İlyada'da ve Vergilius'un Eneid'inde, gökten inip de «Deus aks» makina tarzında ölümlülere yardım edenler, hep Greklerin Olimpik tanrılarıdır. Kibele, pek seyrek olarak, ancak Troyalıları kurtarmak için işe karışır.

Ainaias, Edremit Körfezi kıyısında yirmi, otuz kadar tekne yaptırır. Onlarla Trakya kıyılarını kıyılayarak Yunanistan'a, oradan Afrika'ya ve birçok maceralardan sonra, Roma'dan geçen Tiber ırmağı ağzına gelir ve orada Kibele, kayıklarını periye çevirir. Ainaias orada, ilk Latin kenti olan Latinium'u kurar. Sonra, unutulmamalı ki; Troya savaşlarında Grek kahramanlarının başında gelenler arasında

Telemon'un oğulları Ajaks ile Teukeros vardı. Akhilleus ölünce Ajaks, onun silâhlarını almak üzere —o silâhlar Tanrı Hefaistos ya da Vulkan tarafından yapılmışlardı— Odysseus'la kavga eder. Fakat, Odysseus'un kurnazlığı ile başa çıkamayarak silâhları kaptırır. Buna o kadar üzülür ki, kendi hayatına kıyar. Tümülüsü, yani Frigya tarzındaki yığma toprak mezarı Çanakkale Boğazının güney kıyısında, Kumkale ile Erenköy arasındadır.

Ölümü, Sofokles'in ölümsüz yazılarıyla dramatize edilmiştir. Ajaks'ın kardeşi Teukeros ise Kıbrıs'a gider. Homeros, Teukeros'un, Grek ordusunun en usta ok atıcısı olduğunu yazar.

Şimdi de biraz, modern mitolog (söylence bilgini) J. G. Frazer'in ne dediğine bakalım:

«Bütün dağlık batı Kilikya'sının, sonraları Greklerce Zeus diye sayılıp kabul edilen, yerli bir tanrıyı kişiliğinde simgeleyen papaz krallar tarafından yönetildiğini biliyoruz. Bu kralların çoğunun adı ya Ajaks ya da Teukeros idi. Bu adlar, Kilikya' lı adların Grekçeye çevrilmiş biçimleri idi.

Teukeros sözcüğü, Kilikya krallarında sık sık raslanan Trak, Trok, Turku ve Troko adlarının Grek söyleyişine uydurulmasından ileri gelmişe benziyor. Unutulmamalıdır ki; Korikos mağarasında —Kilikya'da— Zeus'un papazlarının adları arasında sık sık Tarkuvaris, Tarkumbiyos, Tarkimos, Trokoarbasis ve Trukumbigremis gibi adların arasında Grekçe Teukuros adı görülür. Hitit tanrısı Teşüp'ün bir adının da Torkom olduğu unutulmamalıdır. Zeus soyundan gelme olduklarını —Korikos mağarasında baş papazın adı Zas idi— ileri süren Teukrid soyu Kıbrıs Adasında, Salamis'te hüküm sürerdi.»

(«Demokrat İzmir», 20 Nisan 1950)

33

KEMALPAŞA ÇEVRESİNDE MİKEN TARZI KALINTILAR

Bu ad benzerliklerinden kesin bir yargıya varmak yetkisine sahip değilim. Fakat Anadolu'nun bir tüm kabul edilerek, çeşitli noktalardaki buluşların karşılaştırılması ile birçok gerçeklerin ortaya çıkması ve muammaların çözülmesi pek olasıdır.

Bu mezar, ister Pausanias'ın Tantalos mezarı diye andığı mezar olsun, ister olmasın, tartışma götürmeyecek bir yönü varsa o da üslûbudur. Bu üslûp, bu havaliye ait söylencelerle birlikte göz önüne alınacak olursa —tamamiyle değilse bile— kısmen, Miken kültürünün İzmir çıkışlı olduğu anlaşılır. Ayrıca:

1) Tantalos mezarının yanında ve dağın batı yamacında, kayadan oyulmuş bir çukur görülür. Burası da bir mezardır. Yamacın daha aşağısında ve Tantalos mezarının güneydoğusunda bir nekropolis (ölüler kenti, mezarlık) vardır. Burada kırk kadar büyük kabir bulunmaktadır. Hepsi de Tantalos mezarı gibi özenle işlenmiş olmamakla birlikte, aynı üslûpta ve konik biçimdedir. Ortalarında bir ve bazen de iki hücre vardır. Bunların da tepelerinde büyük taş falloslar vardır.

Bu nekropolisin doğusunda duvar kalıntıları vardır. Güneydoğu yönündeki yamaçlarda duvar ve başka yapı yıkıları görülür. Bazı araştırmacılar bunları bir kent kalıntısı saymışlardır.

Ortada o kadar çok taş yığıntıları var ki; insan onlarla, düşüncede, bir değil, iki kent bile kurabilir.

2) Tantalos mezarının beş kilometre kadar doğusunda, Bornova'nın kuzeybatısındaki tepelerde Kastraki diye anılmış olan bir kale kalıntısı mevcuttur. Yüz metre çapındadır ve yedi kulesi bulunmaktadır.

3) Pagos (Kadifekale) Tepesinin 19 kilometre güneydoğusunda, İzmir Körfezinin güneyindeki Kızıl Dağın kuzeyinde, deniz düzeyinden 450 metre kadar yükseklikte, eski bir akropolisin kalıntıları mevcuttur. Tepedeki yaylanın kıyısı duvarla çevrilmiştir. Ortasında bir sarnıç vardır. Burası Adatepe' deki kalıntıya benzer.

4) Nif Çayı vadisinde, Belkahve yakınında bir tepede, kalın duvarlı bir kale daha bulunur. Bu nokta hem batıya, hem de doğuya egemendir. Denizden ya da karadan gelecek bir düşman, kolaylıkla görülebilir. Burada bir süre önce toprak eşya kırıkları bulunmuştur.

5) Nif Dağında, Kemalpaşa'nın batısında bir kale daha mevcuttur. Duvarları, eski İzmir Akropolisindekilerden daha büyük taşlarla yapılmıştır.

6) Kemalpaşa'nın 10 - 12 kilometre güneydoğusunda, Akkaya denilen kalker bir tepenin üstünde, yaklaşık altı metre boyunda, üç metre eninde ve iki metre derinliğinde bir çukur ve onun da yanında, hemen hemen kare biçiminde olan bir çukur daha mevcuttur.

Güney yamaçta, kayaya oyulmuş merdiven basamakları, kuzey tarafında da Paflagonya üslûbunda bir mezar vardır.

Bu tepeden biraz daha alçak tepede yuvarlak bir çukur vadır. Bunun çevresi duvarla örülmüştür. Daha aşağıda iki tümülüs mezar görülür. Duvarın üzerindeki yazılar İsa'dan üç, dört yüzyıl önceye aittir. Fakat, yapının kendisi muhakkak ki çok daha eskidir.

7) Karabel'deki ünlü Hitit kabartmalarını zaten anlatmıştık.

Bu kalıntılara kesin olarak bir tarih saptamak imkânsızdır. Sipilos Dağındaki Ana tanrıça ile Karabel'deki savaşçı, kuşku yok ki Hitit yapıtlarıdır.

Tantalos'un mezarı ile onun daha yukarısındaki Akropolis ise Miken tarz ve üslûbundadır.

Bu son iki kalıntının Lidya, Maeonya, Protogrek ya da Grek olduğu görüşünü savunanlar vardır.

Hemen hemen oybirliğiyle kabul edildiğine göre

bunlar Troya savaşından, yani İsa'nın doğumundan en az on iki yüzyıl önceki bir döneme aittir. Bittabi birçok Avrupalı arkeolog ve tarihçiler, İzmir'in Miken tarzındaki kalıntılarının, Miken kültürü etkisi altında yapılmış olduğu görüşünü ileri sürerler.

Bu görüş, Miken uygarlığı konusunda varolan tüm Grek söylenceleri tarafından yalanlanmaktadır. Bu ören ve kalıntılarda bulunacak toprak kap kacak ve başka buluntular, bu muammayı bir gün kesin olarak çözecektir.

İzmir'in adı konusunda akla yakın gelen bir varsayımımızı burada kaydedeceğiz:

Profesör Gilbert Murray bir kitabında, Grek inanışlarının doğuşundan başlayarak, Grek tanrılarının geçirdiği aşamaları ve Grek felsefelerini inceler. Grekler Olimposlu tanrıları oluşturmazdan önce en büyük tanrı diye, yılana tapıyorlardı. Yılanlar topraktaki bir delikten çıktığı için, ölmüş insanların ruhlarını temsil ettikleri sanılırdı.

(«Demokrat İzmir», 22 Nisan 1950)

34

GİRİT'TEKİ KADIN PAPAZLARIN YILANLARLA YAPTIKLARI DİNSEL TÖRENLER

Greklerin ilk dinsel şenlik ve törenlerinden birinin adı «Piti» idi. (Grek dilinde Piton, Pidi, Ofidi yılan demektir) Bu şenlikler, Olimpiyatlar gibi, dört yılda bir spor yarışmalarıyla kutlanırdı.

Apollon'un Delfoy'daki tapınağının adı Pitiya idi. Zaten Apollon'un bir adı Pitiyus idi. Delfoy'daki bilici (kâhin) ise mutlaka kadın olurdu. Ve ona Pitonis denirdi.

Apollon'un İzmir ve İzmir batısı dolaylarına ait, Smintius adlı bir Leleg tanrısının Grekleşmiş bir

biçimi olduğu herkesçe kabul edilmiş bir gerçektir.

Kadın bilici, kehanette bulunurken, Apollon'un öldürmüş olduğu Ofiyon yılanının derisiyle örtülü bir sehpa üzerinde otururdu.

Burada dikkat edilecek noktalar: Kibele'nin ilk önce Ofiyon yılanı ile âşıkdaşlık etmiş olduğu söylencesi, Girit'teki kadın papazların yılanlarla dinsel törenler yaptıkları, Delfoy'daki bilicinin mutlaka kadın olduğu, anaerkil toplum ataerkil topluma dönüşünce Kibele ile birlikte oynaşı Ofiyon yılanının gözden düştüğü. Ayrıca, her ne kadar kaynağı Ege ise de, Greklerin Olimpik tanrıları arasına giren Apollon'un, eski bir dinin kanısınca kutsal, fakat yeni dine göre menfur olan Ofiyon yılanını öldürmesi ve derisini yüzüp, tapınağının papazının oturağına örtü yapması.

Delfoy'daki tapınak ya da bilicilik yerinde, yerin dibine doğru giden bir delik vardı. Oradan zehirli gazlar çıkardı.

Pitonis, yani bilici kadın bu gazı soludukça aklı başından gider ve saçmalamaya başlardı.

O saçmalardan erkek papazlar anlamlar çıkarırlardı. Pitonis bilicilikten sonra hasta olur, bazen de ölürdü. Pitonis'in aklı başından gldince, onun içine Apollon'un ruhunun girip, onun ağzından konuşmakta olduğu sanılırdı. Hatta şimdi bile birçok delinin, kutsal bir anlayış ve hikmete sahip olduğu sanılır.

Topraktaki delikten Apollon'un ruhunun gelmekte olduğu yanlış inancı, yerdeki delikten çıktığı için yılanların, ölülerin ruhlarını taşımakta olduğu yolundaki ilk Grek inancından kaynaklanır.

Şimdi Silifke ve Karaman ellerine gidelim. Orada Korikos mağarası vardır. Onun hakkında C. Texier, «Pomponius Mela'nın pek parlak şekilde anlattığı Koriken mağarası, Langlois tarafından, Şeytandere adındaki vadide bulunmuştur» der.

Doğal güzellik ve söylencesel an ve sanla süslenmiş olan bu yere gitmek için deniz kıyısındaki, çoktan ölmüş Kilikyalı Korikos kentinden yola düzü-

lünür. Denizden bakılınca kent, çok bayındır ve kalabalık bir yer gibi görünür. Önde masmavi bir deniz, sonra apak kent, daha arkada da yüksek dağ yamaçlarının koyu çam ormanları.

İnsan kendi kendine:

— Ne güzel! der.

Fakat yanaşıp da kente çıkılınca, ıssızlık, çıplaklık ve viranlık insanın içini hüzünle burkar.

İşte bu kıyıdan iki kilometre kadar yokuş yukarıya gidilince, insan, donmuş, taş kesilmiş dalgalardan ibaret bir kayalar denizine girer. Düşe kalka gidilirken birdenbire önünüzde devâsâ bir çukur ve çöküntü esner. Bu mağaranın kenarları altmışar, yetmişer metre yüksekliğinde uçurumlarla çevrilidir. Fakat bu çukurun dibi cennettir.

Mersinler, narlar, haruplar ve başka birçok yemişli ve yemişsiz ağaçlar, mağaranın dibinden akan bir suyla beslenir. Suyun akışı gök gürültüsü gibi homurdanır.

Eskiden burası hiç tekin sayılmazmış. Suyun o derin ve davudî iniltisinin, tanrılar eliyle çalınan kös ve kudüm gibi çalgılardan gelmekte olduğu sanılırmış. Burada işte, yerli Zas adıyla Zeus'a tapılırdı.

Fakat bu mağaranın 80 metre kadar doğusunda, bin kez daha heybetli bir başka mağarada, Zeus maskesi altında gizlenen otokton (yerli) tanrıdan çok daha korkunç bir varlık oturuyordu. Korikos mağarası bir cennetse, bu ikinci mağara hakkıyla, lâyığıyla bir cehennem sayılabilir.*

Pomponius Mela:

— İşte, Tifon denilen dev burada otururdu. Bu mağaraya giren hayvan yaşamazdı, diyor.

Demek ki; mağaranın dibinde de zehirli —sözgelimi karbonik asit gibi— gazlar vardı. Grek tragedya yazıcısı Aeskhilos, bir oyununda Prometheus'u konuşturarak:

---

* Balıkçı bu anlatımında, İçel'deki «Cennet» ve «Cehennem» ya da obruk mağaralarından sözetmektedir. (Ş. Gökovalı)

— O Toprakana'dan —yani Kibele'den— doğan Tifon ki, Kilikya mağaralarında yaşayan 100 başlı bir devdi, dedirtir.

Bu dev, taşkın gururuyla, şom çenelerinin arasından yıkıcılık fışkırarak ve Gorgon gözlerinden şimşekler yıldırarak tanrılara karşı ayaklanır. Fakat, taa göklerden inen heybetli bir şimşek çakar, yüreğini paramparça eder.

Ondan sonra Tifon, yanmış ve kül olmuş bir durumda, Etna Yanardağının ağırlığı altına serilir. Ama, söylenceye göre bir gün gelecektir ki; Tifon, ağzından, ateşten bir dolu püskürerek ve bir alev ırmağı akıtarak kalkacak ve zengin Sicilya ovalarını yakacaktır.

Devin, şair Pindaros tarafından yapılan tanımı, eskilerin, Tifon'u etkin (faal) bir yanardağın somut bir temsilcisi saydıklarını anlatır.

Korikos mağaraları (Cennet ve Cehennem) volkanik oluşumlu değillerdir. Fakat eskiler onları öyle sayıyorlardı.

(«Demokrat İzmir», 23 Nisan 1950)

35

İZMİR'İ «YILANLAR KENTİ» DİYE NİTELEYEN DÜŞÜNCE

Tifon, Kibele tarafından Kilikya'da dünyaya getirilen bir dev idi. Gövdesinin üst tarafı insan, alt tarafı da yılandı.

Devlerin tanrılara karşı savaşında Zeus'u en çok sıkıştıran o idi. Zeus'un elinden, iğri kılıcını alır. Çünkü tuhaf değil mi, Zeus; İvriz ve Boğazköy Hitit tanrıları gibi iğri Hitit kılıcı taşırdı.

Bu kılıçla Tifon, Zeus'un pazularını kesip saklar. Fakat Hermes, bu pazuları çalıp Zeus'a geri

verir. Böylece gövdesi tamamlanan Zeus, Tifon'u şimşekleye şimşekleye ve bir yerden öteki yere kovalaya kovalaya sonunda Etna Yanardağında alteder.

Tanrılara karşı savaşta, Kibele'nin, yani Ana toprağın oğlu Anteus da bir türlü yenilemez. Tanrılarla güreşirken Anteus, kuvveti kesildikçe Ana toprağı eller ve ondan yeni kuvvet alır. Anteus'u yenebilmek için, onun toprakla temasını kesmek gerekir.

Frazer, Korikos mağaralarında ya da onların çevresinde soyu tükenmiş devâsâ hayvan taşılları (fosilleri) bulunduğunu ve belki de bu taşıllar dolayısıyla yarı yılan bir dev düşünüldüğünü yazar.

Apollon ve Pityo hakkında biraz önce yazdıklarımız bu varsayımlarla birleştirilince ve tarihte, karşılıklı kıyılarda oturanların —sözgelimi Roma ile Kartaca; Yunanistan ile İran gibi—, mutlaka birbirlerine diş bilemiş oldukları dikkate alınınca, Yunanistan'dan çok daha önce, Ana tanrı dolayısıyla İzmir ve dolaylarının bir yılanlar kenti sayılmış olması beklenir. Yılanın Grekçe Pidi, Piton, Ofidi diye adlandırıldığını yazmıştık. Fakat orta ve kuzey Asya kaynaklı birçok dillerde yılana Smirniya ya da Zmirniya denir. Günümüzde bile, Ege kıyılarımıza özgü bir çeşit yılan balığına Sminer denmektedir.

Öte yandan, İzmir ve dolaylarında büyük taşıllar bulunmuştur. İzmir Arkeoloji Müzesinde hemen hemen bir metre küp aşık kemiği ve birkaç metre uzunluğunda bir kaburga kemiği vardır.

Burada, bir varsayımdan başka bir şey ortaya koymuş olmuyoruz.

İzmir çevresindeki kalıntıları saydık. Sipilos Dağındaki Ana tanrıça kabartması ile Karabel'deki tanrı ya da savaşçı kabartmaları kuşkusuz Hitit yapıtlarıdır. Ana tanrıça kabartmasının Karabel kabartmalarından çok daha eski olduğu gerçektir. Tantalos'un mezarı ve Akropolis ise Miken üslûbundadır. Ana tanrıça ve Karabel kabartmalarından ve Akropolis'ten başka kalıntılar Troya savaşından önceki tarihlere (İÖ. 1150) aittir. İzmir'e Aeol'lerin ge-

lişi İÖ. 1050 yıllarında olduğuna göre, bu kalıntılar aynı zamanda, Aeol'lerin gelmesinden öncedir. Demek ki, Yunanistan uygarlığından çok önce İzmir'de kuvvetli ve enikonu geniş bir devlet vardı.

Hitit Devleti İ.Ö. 13. yüzyılın sonuna doğru kuvvetten düştü.

Yazımızın burasında, Hitit Kralı Arnuanta (İsa'dan Önce 1230 - 1210 yılları) zamanında Mısır'a karşı yapılan bir saldırıya değinmek gerekir. Bu saldırıya Libyalılar, Akhalar, Likyalılar ve Tirsenyalılar katıldılar.

Akha'lardan zaten sözetmiştik. Likyalılar ise Anadolu'nun güneybatısındaki halk idiler. Fakat Tirsen'ler İtalya'ya göçetmiş olan Etrüsk'lerdir. Onlar hakkında Herodotos'un verdiği bilgilere göre, Kral Manes'in oğlu Kral Atis zamanında Libya'da büyük bir kıtlık olmuş. Bunun üzerine Atis, ulusunu iki kümeye ayırmış ve hangi grubun, oğlu Tirsenos'un komutasında göçedeceğini anlamak için ad çektirmiş. Herodotos aynen şöyle anlatıyor:*

«Böylece, ülkeden çıkmak üzere ayrılmış olanlar İzmir'e indiler, orada gemiler edindiler, işlerine yarayacak şeyleri yüklediler, bir yurt ve yaşama çaresi peşinde kıyı kıyı dolanıp, sonunda Umbriya'ya yanaştıkları güne kadar denizlerde gezdiler; orada kentler kurdular ve torunları bugün de orada oturmaktadırlar. Lidyalı adını değiştirdiler, kendilerini yola çıkaran kral oğlunun adını aldılar; yeni adları olan Tirsen'ler sözünü onun adına göre üretmişlerdir.»

Herodotos'un bu anlatışındaki ayrıntı düş ürünü olabilir. Fakat, Tyrsen'lerin, yani Etrüsk'lerin, Anadolu'dan göçmüş halklardan oldukları kesindir. Zaten o çağın Anadolu kültürü ile Etrüsk kültürü arasındaki —benzerlik diyemiyeceğim, fakat— tıpatıp aynılık, bu olayı kanıtlamaktadır.

---

* Herodotos, Herodotos Tarihi, I. Kitap (Klio), 94.

A ve C, Etrüsk'lerden esinlenmiş bir Grek yapıtından iki Müz (Mousa) başı. B ve D, Donatello'nun, Rönesans dönemine ait iki başı. A ve C'de, Yakındoğu'nun badem gözlerine dikkat ediniz.

Bir Etrüsk savaşçısı (İÖ. V. yüzyıldan kalma bir Etrüsk yapıtından.)

(«Demokrat İzmir», 29 Nisan 1950)

36

ETRÜSK'LER İTALYA'YA İZMİR'DEN GEÇMİŞLER

Hitit imparatorları 4. Tudhaliya ve Aruanta zamanında Akha krallarından Attarisiyas, Rodos Adası ile Anadolu'nun Karya, yani güneybatı bölümünü istila ve Kıbrıs'ı talan eder. Birçokları bu Attarisiyas'ın, Miken Kralı ve İlyada'da adı geçen Agamemnon'un babası olduğu yargısına varmıştır.

Atreus'un en büyük çağdaşı, Yunanistan'da Attika Kralı Theseus idi. Yunanistan uygarlığının geliştiği sıralarda bu adamın İzmir kentini kurmuş olduğu söylenir. Bu söylenti, Theseus'un Amazonları yenmiş olmasından kaynaklanır. Günümüzde bu olasılık reddedilmiş bulunuyor.

İzmir'le ilgili varsayımların bazıları da Homeros'un İlyada'sına dayanır. Bu destanda Hititler, Troya'nın bağlaşıkları (müttefikleri) Ket'ler diye anılır. Bunlar, Homeros çağından sonra, Kaikos Irmağı kıyılarında yaşayan Theutraniya halkı diye anılırlardı.

Kaikos, Çandarlı Körfezine akan Bakırçay'dır. İsa'dan 1200 yıl önce Hititler, Kapadokya'daki merkezlerini Suriye'ye taşıdılar. Fakat, Hitit halkının çoğu, eski yerinde kaldı. Ket'ler, Hititlerin, Anadolu'nun en doğusunda kalan halkı idi. Bilindiği gibi, Bakırçay'ın ağzındaki kıyı kentleri Amazonlar tarafından kurulmuştu.

Adları Tantalos ile ilişkili olan Frigyalılar, Orta Anadolu'nun batı bölümünü işgal ediyorlardı. Homerik bir «Afrodit ilâhî»sinde, bunların dillerinin Troya ve Akha dillerine yabancı olduğu anlatılır.

Ne var ki; birçok Avrupalı tarihçi, bunları İndo-Avrupasal saymaktadır. İster böyle, ister şöyle olsunlar, bu yörede oturanların çoğunun kanında Frigyalı kanı olduğu muhakkaktır.

İlyada'da Leleg'lerden sözedilir. Bunlar, Kilikyalılarla birlikte Pelazj, yani Troya'nın güney kıyıları hal-

kından sayılmaktadır. Bunlar, Tanrı Smintheus'a taparlardı. (Bu tanrı, İzmir yolu ile Yunanistan'a taşınarak, ünlü Apollon oldu. Apollon adını aldığı zaman bile, Sminthiya Tanrısı diye anılır.)

Homeros döneminden sonraki tarihçiler, Leleg' leri Karya'lılarla birlikte kümelendirirler. Bu kümeleyişin nedeni bilinmemektedir. Herodotos zamanındaki tarihçiler, İyonlar Anadolu'ya göçetmezden önce Karyalıların Mylassa (Milâs), Mius, Mikaie ve Efesos'u; Leleg'lerin de, Efesos'un kuzeyinde İzmir ve Foça ile Sisam ve Sakız adalarını işgal etmekte olduklarını bildirirler. İlyada, Karyalılardan, «Barbar bir dil konuşurlar» diye sözeder. Birçok Avrupalı, bu deyişten, Karyalıların İndo-Avrupasal olmadığı anlamını çıkarıyorlar. Yine, Karyalılar tarafından Leleglere köle işlemi yapıldığından da, Leleglerin İndo-Avrupasal olduğu yargısına varıyorlar. Fakat önceden de söylediğimiz gibi, bunlar ister İndo-Avrupasal, ister başka şey olsunlar, şimdiki Anadolu halkına karışmış bulunuyor. Böylece, konumuzun içine, bizden olarak giriyorlar.

Coğrafyacı Strabon, İzmir'in, Aeol'ler tarafından işgal edilmeden önce, Efesos'tan gelen İyonlar tarafından işgal edilmiş olduğunu ve İyonlar İzmir'e gelince, orada Lelegleri bulduklarını yazıyor. Leleglerin, Yunanistan'ın da bir çok yerlerini yurt tutmuş olduklarına ilişkin birçok söylenceler vardır.

Demek ki; Leleg sözcüğü, Pelazj sözcüğü gibi, Greklerce, kendilerinden olan ilkel halkları adlandırmak için kullanılıyordu.

Homeros, bir başka kuvvetli kavimden de sözediyor.

Bunlar, Gediz (Hermos) Vadisinde, Tmolos Dağı (Bozdağ) ile Marmara Gölünden İzmir'e kadar dayanan yerlerde yaşıyordu. Bunlara Homeros «Meoniya'lı», yaşadıkları yere de «Güzel Meoniya» diyor. Bunlar çok savaşçı ve zengin bir halk idiler. Bağlaşıkları, bunları, savaşmaya ikna edebilmek için, kendilerine çok değerli armağanlar vermek zorundaydılar. Piyade olarak değil, fakat savaş arabalarıyla savaşırlarmış. Krallarının savaş arabalarının

atları, fildişi yanaklıklarla süslü bulunurmuş. Kadınlar bu fildişlerini kırmızıya boyarmış. Homerik bir ilâhîde Meoniya «Apollon'un ülkesi» diye anılmaktadır. Buraların Apollon ülkesi sayılması, herhalde Kocakatran Dağlı Tanrı Smintheus dolayısıyla olacak.

Meonyalılar, sonradan gelen Lidyalıların işgal ettiği dolayların bir bölümünü işgal etmiş olduklarından, Herodotos bunları Lidyalılarla karıştırır.

Belki bunlar Lidyalı Tirsen'ler, yani Etrüsk'ler idiler. Çünkü Etrüskler İtalya'ya, İzmir'den gitmişlerdi. Şunu unutmamalı ki; İlyada'nın tümünün Homeros tarafından yazıldığı kuşkuludur.

37

TROYA İLE İZMİR ARASINDA SIKI BİR İLİŞKİ VARMIŞ

Etrüsk'lerin İtalya'ya giderken, kültürlerini de birlikte götürdükleri anlaşılıyor

Vergilius'un dizeleri, onun zamanında Etrüskler hakkında hâkim olmuş kanıları gösterir. İmparator Domitianus (Domisyan) zamanında yaşamış olan Süpliçiya adlı bir ozan, o dönemin imparatorları tarafından bütün düşünür ve yazıncıların (ediplerin) hor görülerek sürgün edilmelerinden yakınan şiirler yazmıştı. Bunlardan birinde aynen «Lydus dum Smyrna» sözcüklerini kullanarak, İzmir'den gelmiş olan dokuz Müz'ün (Mousa'nın) kovulmuş olduklarından yana yakıla sözeder. (Müzler şiire, sahne sanatlarına, resme, müziğe ve başka sanat şubelerine esin veren perilerdi. Hatta müzik ve müze sözleri de bunların adından gelir.)

Bu satırları yazarken kendi milliyetimden yana taraf tuttuğum ya da bizim tarih kurullarının buluşlarına iltifat etmekte olduğum sanılmasın. Kendi incelemelerimde, kuşku uyandıracak en ufak bir nokta bulsaydım, hiç ikisi biri yok, mutlaka kaydederdim.

Tuhaf değil midir ki; İtalyan rönesansının doğmuş olduğu yerler ve dahası ondan önce Dante ve Petrarka'yı yetiştirmiş olan yöre, Etrüsk'lerin yoğun olarak yerleşmiş oldukları yerlerdir. İzmir'in şimdiki durumuna bakacak olursak, Etrüsklerin taşınabilir eşyasıyla birlikte, İzmir dolaylarının Müz'lerini, yani tinsel (ruhî) kültür kaynaklarının çoğunu İtalya'ya taşımış oldukları yargısına varmalı.

Homeros, bulduğu tek tek şiirleri, onlara eklemeler yaparak ve kendi estetik duygusuna göre değiştirerek onları birleştirmiş ve bugün İlyada denilen epik şiiri oluşturmuştur. (Ya da, kendisinden sonra başkası tarafından bazı değiştirmeler yapılmıştır.) Dolayısıyla burada sözkonusu olan Meoniya ve fildişi yanaklıklı savaş arabası atları, Homeros'tan çok önce gün görüp geçmiş şeylerdir.

Troya savaşından önce ve savaş sırasında Troya'da yaşamış olan halk hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Arkeolojik buluşlar Troya'nın İsa'dan 2500 yıl önceden, Akha'lar tarafından zapt ve tahrip edildiği tarihe kadar aynı ırka mensup değişik halk dalgaları tarafından iskân edilmiş olduğunu gösteriyor.

İlyada'ya göre Troya'lıların kültür düzeyi ve konuştukları dil, onlara saldıran Akha'ların konuştuklarının aynısı idi. Arkeolojik buluşlar ise Troya'nın Miken'lerle hiç ilişkileri olmadığını göstermektedir.

Hitit devletinin Mısır'a saldırısında Ege halkının Hitit saflarında savaşmış olduğundan —sözgelimi Kadeş savaşında olduğu gibi— sözetmiştik. İsa'dan 1194 yıl önce Hititler yine Mısır'a saldırdılar.

O sefere Hitit saflarında yalnız Egeliler ve bu arada İzmirliler değil, fakat Girit'ten gelen kabile-

ler de katılmıştı. Savaşa katılan kavimler arasında, adı, Hitit diliyle Danuna'lardan sözedilmektedir.

Bunların İlyada'daki Danoi'lerden başka kimseler olmadıkları anlaşılmaktadır. Oysa İlyada bunları, Akha'lardan sayar. Bu yönden, İlyada'nın etnografik bir yanılgıya düşmüş olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki; bu yanlışı işlemekte haklıydı. Çünkü o zamanlarda çeşitli ırklar ve kavimler birbirlerine cıva gibi karışıyordu. Dolayısıyla, kimin kim olduğu pek belli olmuyordu.

Hitit devleti yıkılırken Troya savaşı oldu. Troya savaşının tarihi, bazılarınca birkaç yıl daha önce, bazılarınca da daha sonra olmak üzere İsa'dan Önde 1185 yılı olarak kabul edilir.

Yunanistanlı Akhalar, talan arzusu ya da Karadeniz'e daha serbestçe girip çıkabilmek için (hep boğazlar meselesi), büyük kollar toplayarak Troya'ya ya da öteki adıyla İlion'a saldırdılar. Savaşın uzun sürdüğü muhakkaktır.

Troyalılar Anadolu'nun Ege Bölgesinden —ki İzmir de bunların arasında idi— bağlaşıklarını yardıma çağırdılar. İlyada'da İzmir adla anılmamaktadır. Fakat Meoniyalılar sözkonusu olmaktadır. Demek ki; Troya savaşlarından önce İzmir'in Troya ile sıkı ilişkileri vardı.

Troya savaşlarına ait, bu savaşlardan sonra dolaşan birçok söylentiye göre, Agamemnon'un komutası altındaki Akha'lar, Telefos'un komutasındaki Misya'lılarla korkunç bir savaşa tutuşmuş. Savaş alanına yakın bir yerde olmakta olan bir bilici (kâhin), yaralı Akha'lara, yaralarının iyileşmesi için İzmir'e gitmelerini ve orada bulunan bir ılıcada yıkanmalarını salık vermiş. Akha'lar İzmir'e gelmişler, ılıcaya girmişler. Misya'lılardan zaptetmiş oldukları miğferleri ılıcanın çevresine asmışlar. İşte bu olaydan sonra o ılıcalar «Agamemnon Ilıcaları» diye adlandırılmış. Balçova yakınındaki bu ılıca şimdi bazılarınca «Ağam Memnun» diye anılmaktadır.

(«Demokrat İzmir», 1 Mayıs 1950)

ÜNLÜ ŞAİR HOMEROS DA İZMİRLİ MİDİR?

Şairin en büyük yapıtları olan İlyada ve Odysseia'da İzmir'den nasıl sözedilir?

Troya savaşının İzmir'in İzmir'le ilişkililik gösteren bir kahramanı da, İlyada'da adı geçen bilici (kâhin) Kalhas'tır.

Bu adam İzmir'e gelmiş, fakat sonra İzmir'den Kolofon (Değirmendere) yakınındaki Klaros (Ahmetbeyli) Apollon Tapınağına giderek orada ölmüştür.

Troya savaşından sonra bir kaynama dönemi başlıyor. Yunanistan'da Akha'lar kuvvet ve kudretten düşüyorlar. Yunanistan'a yeni yeni halklar ve kabileler geliyor. Miken uygarlığı sönüyor. Anadolu'nun Ege kıyılarında ve bu arada İzmir'de bu sıralarda nelerin olup bittiği hiç bilinmemektedir.

Yalnız, Fenikeliler, Karaburun Yarımadasında Foenikus diye, Fenike göçmenlerinin yerleştiği bir kent kuruyorlar. İstanbul'dan, yani Boğaziçi'nden de Frigyalılar geliyor ve güneye doğru yayılıyorlar.

Frigyalılarla doğrudan İzmir arasında bu sıralarda Meoniyalıları bulmaktayız. Tarihsel çağlara yaklaştıkça, burada Lidyalıların yaşamakta oldukları görülüyor. Sonra, güneyden Karyalılar İzmir'e geliyor'arsa da, bunlar altmış yıl içinde Lidyalılar tarafından kovuluyorlar.

Artık Homerik çağa yaklaştığımız için, şair Homeros'un İzmirli olup olmadığı sorununu ele alalım.

İngilizce bir şiirde şöyle denilmektedir:

«Homer hayatta iken, sokaklarında sürünerek ekmeğini dilenmiş olduğu yedi zengin kent, şimdi ölü Homer'in kendi ildeşleri (hemşehrileri)» olduğunu ileri sürer.

Bu yedi kent İzmir (Smyrna), Sakız (Khios) Adası, Rodos, Kolofon, Argos ve Atina'dır.

Bunların arasında dört tanesinin ileri sürdüğü görüşün iler tutar yeri olmadığı için, onları bir kalem silelim. Kala kala İzmir, Sakız ve Kolofon kalır.

Homeros'un yapıtları, yani İlyada ile Odysseia' nın ikisi de özbe öz İyoniyen uslûptadır. Daha doğrusu, İyonik lehçe ile yazılmışlardır. Homeros zamanında İyon etkisinin yaygın olduğu yerler ise yukarıda saydığımız üç kent idi. Sonra, bu iki destanın ikisinde de, Yunanistan dahil, İzmir'den başka nereden sözedilirse edilsin, yabancı bir yerden sözediliyormuş gibi bir durum vardır. Oysa İzmir dolayları anlatılırken, suları girdaplanan Hermos (Gediz), balık dolu Hillos, tepesi karlı Tmolos (Bozdağ), cana can katan Nid diyarı (yani Sardis yöresi), dişi heykelli Sipilos (demek ki; Homeros, Sipilos'taki Hitit kabartmalarını biliyordu), Kaystros (Küçük Menderes) kıyısındaki yaban ördeği ve kazlar diye bir dil kullanılır.

Büyük şair Pindaros (İsa'dan 522 - 422 yıl önceleri), Homeros'u hem İzmirli, hem de Sakız'lı olarak tanımlar. Perekides adında, İsa'dan beş yüzyıl önce yaşamış bir yazıcı, Homeros için «İzmirli Malyon'un oğlu» der. Ondan sonra kaç yazar gelir. Bunların bazıları İzmir ve çevresi, bir kısmı da «Sakız» der.

Fakat Atina'lı filozof ve tiran olan Kritiyas «Şairlerin Hayatı» adlı yapıtında, Homeros'un babasının bir ırmak olduğu görüşünü savunur. Irmaktan kasdettiği, Tepecik yakınındaki Meles Çayıdır. Büyük filozof Aristoteles, Homeros'un doğuşunu şöyle anlatır:

«İyos Adasında Kriteis adlı güzel bir kız varmış. Müz'ler, kafileye mensup erkek bir tanrı tarafından gebe bırakılır. Kız kendinden utanarak, Egina Adasına kaçar. Korsanlar adaya saldırınca kızı kendi ülkelerine, yani İzmir'e taşırlar. Bu korsanlar; kızı, kendi krallarına, yani Lidya'lı Malyon'a peşkeş

*çekerler. Kral, kızı görünce abayı yakar ve onunla evlenir. Kız bir gün, Meles Çayının kıyısında otururken dünyaya bir çocuk getirir ve çocuğu doğurur doğurmaz ölür.»**

* «Eski İzmir» dizisi, bugün artık kapanmış olan Demokrat İzmir Gazetesinin 2 Mayıs 1950 tarihli sayısında yayımlanan bu yazıyla bitiyor. Daha doğrusu, bu yazının altında «Devam Edecek» denilmekte ise de diziye, gazetenin sonraki sayılarında rastlayamıyoruz. Ancak Balıkçı, bu konuya Azra Erhat'a 9 Şubat 1957 tarihinde yazdığı uzun mektupta geniş olarak değinmiştir. Bakınız: Halikarnas Balıkçısı, Düşün Yazıları, Yayına Hazırlayan: Azra Erhat. Bilgi Yayınevi, Ankara, Mayıs 1981, sayfa: 143 vd. (Ş. Gökovalı)

BÜYÜK KUKURİKO

BÜYÜK KUKURİKO*

«Dünya artık, ipini koparmış, gelişme yolunda alabildiğine gidiyordu. Geçen, yirminci cahillik yüzyılında binbir türlü kıyamet kopmuştu. Dünyayı «izm»lerin binbir çeşidi kaplamıştı. Bunların her biri «menem, diğer nist» diyerek, kendinden gayrı izmlere Tanrı yarattı demiyor, verip veriştiriyordu. Yüzyılın sonuna doğrudur ki! biz *eklektik* bir yöntem —yani, her «izm»in en iyi yanını seçerek bir kül haline getirmek yöntemini— yarattık. Bu sistemde, sözgelimi şeftalinin çekirdeği, bülbülün sesi, tavus kuşunun kuyruğu alınır. Bu «izm»ler türlüsüne, bir eski geleneğe uyarak *eklektizm* adını verdik.

Her ne kadar bu sözcük, Türkçedeki eklemeye —yumruk eklemek değil ha, herbirine eklemeye— benziyorsa da, bunun aslı Frenkçedir.

---

* Balıkçı'dan bana kalan gazete kesikleri arasında, bu tefrikanın birkaç sayısı da vardı. Ancak, ne gazetenin adı belirtilmişti, ne de yayınlandığı tarih. Kesiklerin arka yüzündeki haber ve duyurulardan yola çıkarak «Büyük Kukuriko»nun, İzmir'de yayımlanan Her Sabah gazetesinde 7 Eylül — 1 Ekim 1948 tarihleri arasında çıktığını saptayıp, Milli Kütüphane'den tamamladım.

Raif Aydoğdu'nun imtiyaz sahibi, Ziya Hanhan'ın yazı işleri müdürü olduğu gazete, tefrikayı, birinci sayfadan şu duyuruyla sunmuştu:

«YENİ ROMANIMIZ/ Bugün ikinci sayfamızda Halikarnas Balıkçısı'nın Büyük Kukuriko adlı yapıtını tefrika etmeye başlıyoruz. Halikarnas Balıkçısı bu romanda, büyüleyici kalemiyle acıyı sevinç haline getirmiştir.

Biz bu eklektizmi tüm dünyaya teşmil ettik. Zaten, geçen yirminci yüzyılın ortalarına doğru «Birleşik Dünya», «Parlamentolar Birliği» gibi sesler çıkıyordu. Yani, dünyanın her yanını kapsayacak bir yönetim ve devlete can atılıyordu. Çünkü, özel devletlerin ideolojileri ve izmleri ne çeşitten olursa olsun, onlar özel devlet olarak kaldıkça, kuvvetli oldukları zaman başkalarını ezmek, zayıf oldukları zaman başkaları tarafından ezilmemek ve içlerinde isyan çıkması kaygılarından kurtulamıyorlardı ki, dünyayı cennete çevirme yolundaki çabalarla uğraşacak zamanı bulabilsinler. Ve elbette, balık kavağa çıkınca gerçekleşecek olan cenneti beklerken, dünyayı tam bir cehenneme çeviriyorlardı.

Genel* eklektik devlete Kukuriko adını taktık. Çünkü, son cahillik yüzyılında Frenkçe «birlik» anlamına gelen «Union» sözüne pek çok önem verilirdi. Bundan dolayı, bu sözcüğün baş harfi olan «U», birçok devletin adında yer alırdı. Sözgelimi USSR, USA, UN, yani Birleşmiş Uluslar adlarında olduğu gibi. Aynı zamanda, bu devletlerin hemen hepsi kendilerini cumhuriyet saydığı için, «U»larla, törpü gibi kulağı delici bir ses olan «C»leri «K»lara çevirerek, «K»ları iki kez kullanarak «Kuku» haline

---

Dünya diye büyük önem verilen bu bela yuvarlağı aslında ufacık bir hap gibi yutulabilen ve yine bir hap gibi yararı ve zararı olmayan acayip bir nesnedir. Bunu çok önceden algılamış olan Türk ulusu, arasından bir Nasreddin Hoca çıkararak, ölümlü dünyadan murat almanın yolunu bulmuştur. Kendi kendimize yarattığımız acı ve üzüntünün yakıcı güneşinden korunmak isteyen okurlarımızı Büyük Kukuriko'nun gölgesine çağırıyoruz.»
(Ş. Gökovalı)

*** Balıkçı bende bulunan kesikte, «Genel» ile başlayan paragraftan, 155. sayfadaki «Büyük» ile başlayan ikinci paragrafa kadar olan bölümü, kurşun kalemle karalamış. (Ş. Gökovalı)**

getirdik. Fakat bu unvan, pek de kumru ötüşüne benziyordu. Bunun için ona «riko» hecelerini ekledik ki; şafaklayın horoz ötüşüne benzesin ve «dünyaya gün doğdu» anlamına gelsin.

Yine eski geleneğe uyarak, «Kukuriko»ya «Büyük» sıfatını taktık. Böylece «Büyük Kukuriko» ortaya çıkmış oldu.

Büyük Kukuriko'da kişisel özgürlüğe en geniş yeri verdik. Ticareti tamamıyla serbest bıraktık. Her isteyen istediği kadar satabilir ve satın alma isteklisi de dilediği kadar satın alabilirdi. Yalnız endüstriyi, eski geleneğe bağlı kalarak devletin eline verdik. Çünkü, makinalaşma çağımızda, artık kişisel ve özel girişimlerle dünyayı kuşatan demir ve havayolu işletmeleri gerçekleştirilemezdi.

Ne var ki; özel niteliklerin ve yaradılış vergisi yeteneklerin ödüllendirilmesi için sınırsız olanaklar bağışladık.

Eklektizmada «Proudhon» ve «Kropotkin»e yer verdiğimiz kadar «Cariyle», «Mazzini», «Nietzche» ve «Treitsch»e de yer veriyoruz. Ancak, Nietzche'ye göre insanlar, ancak deneme maddesidir. Amaç, bu hamurdan geleceğin büyük insanını yaratmaktır. «Ubermensch», yani «Üst İnsan» olacak büyük adam, ancak disiplin yoluyla ve özellikle geri insanların oluşturduğu milyonları bulan kitleleri yoketme gibi çarelerle elde edilebilir. Yine de, serbest ticaret işinde, Nietzche'nin son salık verdiği çareye başvuramazdık. Çünkü bu takdirde nitelik ve yetenekleri dolayısıyla «Üst - İnsan»lık aşamasına yükselen ve doğal olarak endüstri ve devlet başı ya da başları olacak olan adam, devlet tarafından üretilen malları kime satacaktı? Devlet, Üst - İnsanı yetiştiriyorum diye, kendi müşterilerini yokedemezdi ya!

İşte bundan dolayı, Nietzche felsefesini Carlyle'nin düşünceleriyle yumuşattık.

Carlyle'e göre yaradılışın amacı, insanların sayısını azaltmadan kahraman yetiştirmektir. Çünkü kahraman, ancak büyük insan kitlelerinden çıkar. O insanların göreviyse, kahramana tapmaktır. «Kah-

raman ve Kahramanlığa Liyakat» adındaki kitabında, dönem dönem kahramanların nasıl çıkakoymuş olduklarını ve insanlara gelişme derecesine göre onlarca nasıl karşılanmış olduklarını anlatır. İlk önce kahraman, Tanrı olarak tanınır. Sözgelimi Odin ve Thor gibi. Sonra peygamber olarak, daha sonra büyük bir şair olarak Dante, Shakespeare gibi. Bunların ardından asker ve edip olarak vb... Eğer Cariyle günümüze kadar yaşamış olsaydı, endüstri ve makinalaşma çağımızda kahraman, büyük bir endüstri şefi olarak meydana çıkardı.

Geçen barbarlık yüzyılında, bireysel girişim ve yetenek, ancak Carnegie ve Rockfeller gibi şeker, demir ve petrol kralları yaratarak, nispeten insanüstü üst insanların gelişmesine meydan veriyordu. Biz ise, bunların da üstünde olan Üst-İnsanı, yani şeker, demir, petrol vb. krallarını bir araya toplayan insan Kralını gerçekleştirdik. Bu zat aynı zamanda, diktatörlük yetkileriyle devlet başkanı olduğu için, devletin adını, yani Büyük Kukuriko adını alır. Büyük Kukuriko'nun ilk işi, «eski»yi sistemleştirmek ve sürekli kılmaktı.

Ben, Profesör Schrap'ın sözünü balla kestim:

«— Eskiyi nasıl sürekli kıldınız hocam?» diye sordum.

Profesör Yom Schrap, çok önemli bir şey söyleyeceklere özgü bir kaş çatışla, tepeden tırnağa yekpare ciddiyet kesilerek şöyle dedi:

«— Yüksek ve alçak tabakaların otomatizasyonu ve bu otomatizasyon sonucunda statikonun sonsuza kadar sürmesini sağlamak! Hah, işte buu; şirketimizin başardığı en sansasyonel iştir. İnsanların içine düştüğü en büyük belâ, durmamacasına değişmektir. On dokuzuncu yüzyıla kadar duraklık asıl, değ'şiklik arızî sayılırdı. Zaten o devirlerde değişiklik o kadar yavaş oluyordu ki; herkes her şeyin sonsuza kadar süreceğini ileri sürmekte haklı görünüyordu. Sonradan har vurup harman savuran bir değişiklik fırtınası esmeye başladı.

İnsan yaşarken baştanbaşa değişir. Ölünce de koka koka değişmekte devam eder.

Anaların düşürdükleri çocuklar çoğunlukla eczane vitrinlerinde, içleri formalin solüsyonu dolu kavanozlarda sergilenir. Biz, tekmil insan toplumunu, hiç değişmesinler ve rahat rahat, oldukları gibi kalsınlar diye bir kavanoza tıkamazdık a! Daha değişik ve daha karışık modern çarelere başvurduk.

Şöyle ki:

Eskinin süreklilendirilmesi işinde lâyıkıyla başarılı olabilmek için 'İnsanlar mı gelenek ve görenekleri yaparlar? Yoksa gelenek ve görenekler mi insanı yapar?' sorusunu, peylediğimiz yazarların 'gelenekler insanı yapar' diye yargı ve yazılarıyla çözümledik. Ondan sonra, bütün geleneklerin tekelini ele geçirdik. Bilirsiniz ya; üst tabakayı alt tabakanın üstünde ve alt tabakaları da üst tabakaların altında tutan hep gelenektir. Ticaret bakımından bakılınca, eskinin değerinin her zaman yenininkinden kat kat üstün olduğu görülür. Sözgelimi yeni bir şemsiyenin maliyet fiyatı belli olduğu için, onu yüzde bin kârla satmak vurgunculuk olur. Fakat, eski bir elbise bir liraya alınıp yüz liraya satılabilir. Eskiciler, ölen birinin pantolonunu satın alır, temizler, onarır ve satarlar. Biz bu işe, endüstrimize lâyık olan bir genişlik ve derinlik kazandırdık.

'Eskiler alayım!' diye, ölülerin pantolonlarını alıp satmadık. Fakat, ölmüş insanların yaşama biçimlerini ve fikirlerini alıp, onlara şöyle bir çekidüzen verdikten sonra onları, kat kat kârla dirilere sattık.

Eski göreneklere verdiğimiz çekidüzense, onlara bir antikalık ve asillik niteliği ve kokusu vermekten ibaretti. Bu da pek kolaydı, çünkü bu niteliğin ancak 'eski'de bulunabileceği kanısı eskiden beri geçerli olan bir düşünce geleneğiydi. Böylece elde ettiğimiz 'aristokratik ideal'i insanlara yutturmaya başladık. Fakat, nasıl?

Belki bilirsiniz. Yediği besini tamamıyle sindiremeyen bir çeşit karınca vardır. Bunlar def-i hacet ederken (gereksinim giderirken), yedikleri besin yere düşmeden mideden mideye geçe geçe tüm karınca yuvasını dolaşır. Besine metil mavisi konursa yu-

vadaki yüzlerce, binlerce karıncanın masmavi kesildiği görülür. Bu yeygiye *sosyal besin* ve bu çeşit karıncaların midelerine de *sosyal mide* denir. Bu durumun benzerine bazen, büyük örgütlü —yani başmüdürü, müdürü, müdür yardımcısı ve yüzlerce satıcısı olan— büyük ticaretevlerinde de rasgelinir. Öfkenin sindirilemeyen bölümü, üstler tarafından paylanıp azarlanan astlara ciro edilir. Onlar da daha altındakilere pas ederler. Bu yolda topluca sindirilen öfke; mertebeler silsilesini, yukarıdan salıverilen ayaktopunun basamak basamak inerken 'güm! güm!' ederek, inmesi gibi, ta aşağıdakilere varır.

İmal ettiğimiz konserve mavi asalet besinini biz hemen piyasaya yığdık. Bazı insanlarda öteki insanların üstüne çıkmak ve onları altetmek hevesi vardır a... İşte bu mavi kana susamış üstlekler, —ki verdiğimiz besini sindirebilecek aristokratik işkencelere sahiptirler—, bu besinimize hemen müşteri çıktılar. Ve mavileşen karıncalar gibi mavileşerek, bize reklamcılık görevi gördüler. Renkler hemen adamdan adama, beyinden beyine ciro edildi. Az zamanda bir sürü insan masmavi asillik rengini aldı...»

Ben, Profesör Schrap'ın sözünü kestim ve,

«— Önceden bunlar ne renktiler?» diye sordum.

Profesör Schrap, yüzüme şaşkınlıkla baktı:

«— Bu sorunuz, 'Bukalemunun asıl rengi nedir?' yolundaki bir soru kadar tuhaftır, hem sözümü kesmeyin,» dedi ve anlatmayı sürdürdü:

«— Ne diyordum? Ha!.. Besin artık tedavüle girmiş ve bir kafadan öteki kafaya devre başlamıştı. Kafalardaki fikirler, eski basmakalıpların konvansiyonel kanalizasyon yataklarından aynı rutin eğmeçlerini tamamlayarak dönüyordu. İşte bu hareket, otomatizasyon mekanizmasının harıl harıl çark ederek dönen volanını oluşturdu.

Mekanizmanın volanını anlattım. Şimdi size, sırasıyla pistonunu, egzozunu ve bu mekanizma ta-

rafından döndürülen dolabı anlatayım. Pistona gelelim:

Mavi kanlılar habire dönüp duruşlarının çevresi, yani volanın dairesi, ekseninden kolay kolay çıkamazdı. Fakat herhangi bir gelenek, o geleneği bozamayacak dozajda dinamik bir 'yeni' ile kışkırtılıp pistonlanmazsa, gitgide yavaşlar ve çok geçmeden 'trak' diye durur. Dahası, durmakla da kalmaz, gülünç bile olur.

Sözgelimi, büyük Fransız devrimi Fransız asilsoyluluğuna bir son verdikten yüzyıl sonra, Nice'de, Montecarlo'da kumarevine giden bir Kont dö Franbok, oraya, XVI. Louis devrine ait üç köşeli şapka, kılıç ve yüksek ökçeli ayakkabıyla gidemezdi ya! Mutlaka, eskinin biraz 'yeni'si olan bir frak giyerdi. Bu duruma yalnız insanlarda değil, fakat, Pasteur tarafından canlı oldukları ileri sürülen şaraplarda bile rasgelinir.

Eski, yani asil şarapların bozulup hem eskilikten, hem de şaraplıktan çıkarak sirkeleşmemesi için, ona her yıl, o yılın şarabından bir miktar şarap katarlar. Böylece 'yeni', ters kepçe edilerek, ancak eskinin sürdürülmesine yarar. Biz de makinemizde karburan, yani akaryakıt olarak 'yenidir' diye ortaya koyduğumuz ve mevsimlere göre ayar ederek düzenli aralıklarla yutturduğumuz 'yeni moda'yı kullandık.

'Yeni moda' yalnızca giyim kuşam, yüz ve tırnak boyası, yapı ya da apartman mimarlığı ve otomobil modellerine ait olduğu için, aristokratik idealcileri kafa ve beyine ait otomatizasyonlarından saptıramazdı. Moda diye sunup sindirdiğimiz dinamik 'yeni', şu kadar saniyede bir damlatılan esans gibi patlıyor ve volanı kışkırtan piston dürtüşünü sağlıyordu.

Şimdi de size *egzozu* anlatayım:

Her ne kadar gelenek çemberi, hayatın içine sığıyor idiyse de, hayat geleneğe sığmayan ve coşup zıvanadan çıkan kısmına 'skandal' adını taktık. Geleneğe dayanarak, 'skandal'ın pek ayıp bir şey olduğunu ilan ettik. Fakat, her ne kadar 'skandal'ı

yasak ettikse de, gazetelerde bağırıla çağırıla ilan edilmesini mubah (sakıncasız) kıldık. Ve bu suretle 'skandal'ın ağızdan ağıza fiskos edilerek, dedikodu konusu olmasını sağladık.

'Skandal'ı işlemiş olanlar hakkında, insanları, şaşkınlıktan, faltaşları gibi gözler açarak,

'— Aaaa! Ne edepsizlik! Ne hayasızlık!' diye, ama hayatın bu taşkınlığına için için iç çekerek ve imrenerek —çünkü onlar da insan değil midirler? Ne de olsa, ateş gibi hayat parçalarıdır— konuşturmakla, makineyi tuzla buz ederek hurda demir haline çevirme istidadında (yeteneğinde) olan hayat enerjisini açığa vuran ve boşa götüren bir egzoz ve bir güvenlik sübabı sağlamış olduk. Motor işledikce, ayıklayıcıları, skandal yapanların suratlarına egzoz borusunun ağzından,

'— Hak tuu! Haak tuuuu!' diye tükürttük.

Bittabi mekanizmayı, üstleklerin kara kaşları, kara gözleri aşkına kurmadık. Bu makineyi, kendi dolabımızı çevirmek için imal etmiş olduğumuzu, ben açıklamadan anlamışsınızdır.

Şimdi de size dolabı anlatayım:

Eline para geçirenler, 'hayat düzeyimizi yükseltiyoruz' diye, mutlaka üst tabakaya tırmanırlar. Aşağıda kalan aşağılıkları hor görerek, onları çiğnerler ve onlara karışmaktan çekinirler. İmdi, üstlekleri, ayak takımının kendi aralarına giremeyeceğine inandırmak için üstleklerin yedikleri yemek, oturdukları koltuk ve kiraladıkları apartman dairesi için, görenek olmuş bir vurgunculukla, doğal fiyatın on katı gibi bir para alırız. Her şeyi para ölçüsüyle ölçmeye alışkın olan üstlekler, hamal ve çakkalın, gönül verseler bile, züğürtlükleri dolayısıyla para veremeyeceklerini bildiklerinden, onların kendi aralarına karışamayacağından emin olurlar.

Böylece soyula soyula, er geç sıfırı tüketerek tepetakla, ayak kaldırımına düşerler ve var kuvvetlerini, yeni baştan para biriktirmeye verirler. İşte bunlar, bizim su dolabının kovalarıdır. Motor işledikçe, çark döner. Üstlekler, içleri boş olarak kuyuya dalar çıkarlar, dönerken sularını bizim havuza

boşaltırlar. Ve yine boş olarak, aşağılıkların arasına düşüp dalarlar.

Bu suretle, gerek kazananın kazandığı, gerekse yitirenin yitirdiği —yaz olsun, kış olsun, savaş ya da barış zamanı olsun— döner dolaşır önünde sonunda gelir, bizim kasalarımıza boşanır. Geliniz de size koca makineyi göstereyim...»

Böyle dedi, ayağa kalkıp önüme düştü. Yüksek bir taraçaya çıkıp durduk.

Alacakaranlıktı. Ufuklara savaşın kırmızı ve donuk ışığı yayılıyordu. Bu kızıllık üzerinde dev gibi bir kitlenin kara silueti, Babil Kulesi gibi göklere yükseliyordu.

Kulağımı bir gürültü tırmaladı. Hani, şenlik günlerinde bütün otomobil klaksonlarının ve vapur düdüklerinin ötüşü vardır ya, hah, tıpkı onun gibi korkunç ve zurnamsı bir zırıldayış. Bu taraça, değil bütün tüylerimi, fakat dört bin yıldan beri ölmüş olan firavunların mumyalarını bile ayağa kaldıracak dehşetteydi. Bana ne oldu bilmem. Korkudan mıdır nedir? Sanki tasa ve hıçkırıkla altın öğütmeye uğraşan koca bir ölüm değirmeni olan ölüm dolabına bakmakta olduğumu sandım. Vahşî şekliyle gökleri dolduran bu kara makine, sanki tapılan altın boğaydı da, karanlığıyla, güneşin doğumuna engel oluyordu.

Dolap, hırsla ve nefretle gıcırdatılan dişler gibi ciyak ciyak öterek dönüyordu. Aşağıdan yukarıya doğru, içleri altın ve çamur dolu deri tulumlar haline gelmiş olan insan gövdeleri çıkıyor, çıktıkça üstlekleşiyorlardı. Hani ya, Beberuhi, asansörle üst kata çıkınca kendini minare boylu sanırmış... Bunlar da, üstlekleşiyoruz diye, bir kulaklarından ötekine, hazla sırıtıyorlardı. Taa tepeye varınca, yatay duruma geliyor, içlerini harıl harıl havuza boşaltıyor ve süprüntü kafesine atılan pislik gibi, kuyuya doğru düşüyorlardı.

Aşağıya düşerken, çığlıklarla yırtınıyorlardı.

Ve sonunda dip uçurumuna değince, gövdelerinin, bir ıslak çamaşırın taşa çarpması gibi şakladığı duyuluyordu. Ta dipte, işkenceyle yamru

yumru olmuş bir kalabalığın, kendilerini örtmekte olan karanlığı yumrukla, dişle ve tırnakla yırtmaya çalışmakta oldukları görülüyordu.

Dehşetten, soğuk terlerle sırsıklam oldum.

Profesör Schrap'a dönerek,

«— Yahu Profesör, bu tıpkı Dante'nin 'Cehennem'ine benziyor,» dedim.

Profesör, bir kahkaha salıverdikten sonra dedi ki:

«— Yanılıyorsunuz. Dante'nin Cehennem'i, bir ortaçağ düş gücünün ürünüdür. Bu gördüğünüz şey ise, çağdaş bir kurumdur. Yirminci yüzyılımızın zorlayıcı ekonomi kurallarına göre kurulmuş mükemmel bir organizasyondur. Dante, ölü ruhlara işkence etmek için, bir zebaniler ve şeytanlar güruhu yaratıyor. Bu örgüt tarzı, pek ilkeldir. Bizim yeni sistemimizde herkes komşusunun zebanisi, gulyabanisi ve şeytanı olur.

Biz, çok masraflı olan işkenceciler personelini böylece ortadan kaldırdık.»

Doğrusu Profesör'ün ekonomi siyasetindeki uzmanlığı karşısında şaşkınlıktan parmak ısıra ısıra taraçadan ayrıldım.

Odaya dönünce Profesör'e,

«— İyi ki tahammül ediyorlar da, 'artık yeter!' demiyorlar,» dedim.

Profesör güldü:

«— Mutluluk ve sevinci tadamamış olanların bu durumu bir felâket saymaları olasılığı yoktur,» dedi.

Ben de,

«— Varsayalım ki; bu durumun felaket olduğunu anlayamazlar. Fakat bir felaket olduğunu da düşünemezler mi?» diye sordum.

Profesör yine güldü:

«— Biz onlara olumlu sevinç ve mutluluk sağlıyoruz. Mutlu ve memnun olmamak ellerinde değildir,» dedi.

Şaşırdım:

«— Olumlu sevinç ve mutluluk mu? Nasıl olur?» diye sordum.

Motorize Keder ve Motorize Sevinç*

Profesör Schrap,

«— Sevinç ve keder ürünümüz, basmakalıplar dairesinin bir şaşaasıdır,» dedi.

Gözlüklerini silip taktı ve gözlerini bana dikerek şöyle konuştu:

«— Mademki her şeyi motorize etmeye karar verdik; bittabi kederle sevinç de, bu kararımızdan yakalarını sıyıramazlardı. Onları da motorize ettik.»

Önündeki çekmeceyi çekerek, bana, saydam cam boncuğa benzeyen küreler gösterdi:

«— Bu gördüğünüz, yapay gözyaşlarıdır.

Önceleri doğum ve düğün günlerinde eşe dosta kutu kutu bonbon şekeri yollanırdı. Şimdi, ölen bir tanıdığın hısım akrabasına bir kutu gözyaşı gönderilir. Gönderilecek olan gözyaşının miktarı, ölen adamın soy sopuna, zenginliğine ve toplumsal merdivendeki derecesine göre saptanır. Bu iş, büyük bir edep, terbiye ve etiket meselesidir.

İnsanın, bir çıkarı olan kişiye topu topu üç şişe gözyaşı, buna karşılık mahalle süpürücüsüne iki yüz şişe gözyaşı yollayacak olursak, kopacak skandalı bir düşünün!

Demincek anlattığım toplumsal egzoz, '— Tüüh! Tüüühhh!' diye tükürmekle kalmaz, sokaklardan geçen otomobillerde olduğu gibi, tüfek gibi patlar.

Müşterilerimizi böylesi potlar kırmaktan kurtarmak ve çamlar devirmekten korumak için, nezaket ve etiket uzmanımıza, adamına göre, gönderilecek gözyaşı dozajını gösteren bir liste düzenlettik. Sulfato (kinin) kutularının içine konulan ve yutulacak hapların sayısını bildiren listelere benzeyen bu cetveller, her kutuda vardır. Azamî sayı bindir. Bundan fazlası ayıptır. Çünkü, malum a, sevgide de, sevinçte de, kederde de ölçüyü aşan aşırılık bir delilik ve edepsizlik sayılır.

---

* Balıkçı, bendeki gazete kesiğinde, bu ara başlık altındaki iki paragrafı, kurşun kalemle karalamış.

(Ş. Gökovalı)

Leyla'nın ardısıra Okyanusu dolduracak kadar gözyaşı döken Mecnun'a, bütün Doğusal aşırıcılığınıza karşın, 'deli' anlamına gelen 'Mecnun' adını taktınız a!

Özel tüketime özgü bu gözyaşlarından başka, her biri birer metre çapında bir 'toplumsal gözyaşı' şişesi imal ederiz. Bittabi, toplumsal gözyaşı, ancak, iane yoluyla toplanan paralarla satın alınır. Bu para ise, bir şirketin hisse senetlerini alıp, sermayesine katılmaktan çok daha içten bir katılma anlamı taşır. Çünkü, bundan faiz beklenmez. Keder ise, başkalarının katılmasıyla giderilebilir.

Hugensberg depreminde birçok insanın öldüğünü ve daha fazla sayıda insanın sakat ve kötürüm kaldığını duymuşsunuzdur. Artık, böyle bir felaketin üzülünecek yanı kalmamıştır. Eş dosttan özel olarak gelecek özel gözyaşlarından başka, felaket yerine serilecek çarşaf kadar toplumsal mendilin üzerine, bir metre çapında, babacan bir gözyaşı şişesi oturtulur. Kötürümler, ona baka baka avunurlar.

Bu konudaki endüstrimiz öyle bir genişlik kazanmıştır ki; bütün insanlığı mahveden bir felaket dahi olsa, kederi toptan karşılayacak bollukta gözyaşını, bir postada piyasaya, Niagara Çağlayanı gibi şarıl şarıl döküveririz.

Siz, otomatizasyon mekanizmasını görünce, felaketten sözettiniz. Bittabi, bizim gözyaşı mamulâtımızdan haberiniz yoktu.

Ben size sorarım: '— Bu başarımız, mutlu bir başarı değil midir?' Hem, bizim gözyaşlarımız objektif (nesnel) gözyaşlarıdır. Öyle, düşsel ve subjektif (öznel) gözyaşları değildir.

Bu sonuca vardıktan sonra, artık felaketin sözü mü olur?

Toplumsal gözyaşlarından başka, bir de uluslararası gözyaşları imal ederiz. Bu gözyaşları, çeşitli devletler tarafından sipariş edilir. Bunların boy posları, uluslararası yasa ve protokole göre saptanır. En küçük ölçü, yani Monako ve Lüksemburg prensliklerinin gözyaşları iki metre çapında şişedir.

Krallıkların gözyaşı şişeleri beş metre kadardır.

Gözyaşı şişelerinin en azman ve kodamanları emperiyal gözyaşlarınındır. Onlar yirmi otuz metre çapında olur. Bunlar, gözyaşlarının süper drednotlarıdır. Görünüşleri, insanın koltuklarını gururla kabartır. Bunlar, krallarını ya da imparatorlarını yitirme felaketine uğrayan devlete gönderilir. Ve büyük törenle, şahlar şahının mezarı üzerine konulur. Bunların boyları dikkatle ölçülür. Bu ölçüler, dışişleri bakanlıkları arasında bir sürü yazılı, sözlü ve yarı yazılı yarı sözlü notalar alınıp verilmesine neden olur.

Büyük Madikistan İmparatoru Sa Majeste Beşinci Filipikos ölünce, Taponya İmparatorluğu tarafından gönderilen emperiyal gözyaşının sunulması törenindeki kazayı belki anımsarsınız. Mozole bir tepedeydi. Emperiyal gözyaşı, kara yas kamyonları tarafından yukarı çekiliyordu. Tam yokuşun tepesine varılırken kamyonların üçü dördü arızalanmasın mı? İşte o zaman en tepedeki emperiyal gözyaşı yokuş aşağı yuvarlanmaya başladı ve hızlandıkça hızlandı. İlk emperiyal gözyaşı şişesinin arkası sıra yokuş yukarı çekilmekte olan başka emperiyal gözyaşı şişeleri ve krallık gibi, cumhuriyet gibi devletlerin daha küçük gözyaşı kaplarına, bilardo topları gibi karambol edince, önde emperiyal gözyaşı kapları, arkada da krallık gözyaşı kapları, okuldan boşanan okul çocukları gibi cümbürcemaat hoplaya zıplaya, tokuşa çatışa bir yarıştır tutturdular.

Gözyaşı kaplarının ardı sıra, Büyük İmparator Filipikos'un manevî kişiliği önünde boyun kırmaya gelen sürü sürü diplomatların, değil yalnız boyunlarını, fakat kemiklerini de ezip, zavallı adamları pestile çevirdiler.

Sonra önlerine han, hamam, dükkân, apartman —sözün özü ne çıktıysa— topunu da tuzla buz ederek denize doğru yollandılar.

Hemen Taponya İmparatorluğu Dışişleri Bakanlığı, emperiyal gözyaşının, fazla üzüntüden akmış olduğunu ve bundan dolayı, gözden çıkınca fıskıye

gibi havaya fırlamayıp, akan her gözyaşı gibi yanak üzerinden aşağıya yuvarlandığını; İmparator'un manevî huzurunda yalnız diplomatları değil, aynı zamanda hanları, hamamları bile yerlere serip, secdeye vardırdığını, bu olayın ise, Taponya İmparatorluğu tarafından duyulan üzüntü ve acının içtenliğini bir kat daha kanıtladığını ve bu içtenlik dolayısıyla, iki dost imparatorluğun sonsuza kadar daha sıkı bir barışla birbirine bağlanacağını ve eğer emperiyal mozoleye Taponya tarafından ikinci bir emperiyal gözyaşı yollanmıyorsa, bunun, Taponya'nın, ağlaya ağlaya gözyaşlarının tükendiğini gösterdiğini, on arşın uzunluğunda bir nota ile bildirdi. Oysa Taponya maliyesi, bu özür dileyici notanın laf bolluğu kadar zengin değildi. Taponya'nın gözyaşlarının kurumamış, fakat maliyesi tamtakır kuru bakır olmuştu. İkinci bir emperiyal gözyaşı satın alınamamasının asıl nedeni işte buydu.

Bu olay üzerine Maliye Bakanı istifasını verdi ve diplomatik notayı yazan Dışişleri Bakanlığı başyazmanı, ise, nota yazmada gösterdiği beceriklilik dolayısıyla hemen Maliye Bakanı oldu.

Fakat malumatımız yalnız gözyaşları değildir. Gözyaşlarından başka, cebe sığabilecek elektrik feneri büyüklüğünde, çok pratik ve portatif 'vah vaaahhh!' aygıtlarımız vardır. Düğmelerine basılınca, 'aah'lamaya, 'vah'lamaya koyulurlar.

Elbette bilirsiniz; duygular başlıca 'sevinç' ve 'acı' diye ikiye ayrılır. Müzikte 'diyez' sevinci, 'bemol' ise acıyı anlatır. Bu 'vah vah' aygıtlarımız, bemolden öterler. Bunların düdüklerinin modelini, ünlü tenor Ciacomo Karuso'nun Napoli Müzesinde saklanan gırtlağından kopya ettik. 'Vah! Vaaahhh!' deyişinin örneğini de alaturka müzikten aldık. Çünkü doğu müziğinde hep 'ah, ah! el'aman, of! Aman, eyvah! vah, vaaahhh! Heyhat, yandım aman!' diye tutturulur.

Ölen bir adamın akraba ve taallukatından bir avanta umuluyorsa, gözyaşı kutusuyla birlikte, bir de bir numaralı portatif bir 'vah vah' makinesi gönderilir. Gözyaşı kutuları ve 'vah vah' aletleri, yolla-

yanların kartvizitleriyle birlikte, ölenin tabutu çevresine dizilir. Ölüm özelse bunlar, tabutun ardı sıra taşınır. Bittabi ölüm resmiyse, bu özel gözyaşları ve büyük çapta toplumsal 'vah vah' aletleri götürülür.

'Başınız sağolsun!' demeye gelen ziyaretçiler, gözlüklerini takıp, kimlerin gözyaşı ve 'vah vah'lar göndermiş ve de kaçar tane göndermiş olduklarına merakla dikkat ederler. Yollanan gözyaşı ve 'vah vah' makinesi sayısı gerek genel, gerek özel toplantılarda günlerce dedikodu konusu olur.

Çoğu kez, resmî bayramların ertesi günü, resmî yas günü olur. İnsan, mart havası gibi, dakikadan dakikaya, çıldırtıcı sevinçten intihar ettirici kedere değişemez a.

Bilirsiniz, pratik paltolar vardır. İçi yağmurlu hava için empermeabl (su geçirmez), dışı da kuru ayaz için yünlüdür. İnsan, havaya göre içini dışına ya da dışını içine çevirip giyebilir. Yas gününü hemen izleyen şenlik günü için 'vah vah' makinelerimizi şanzımanlı yaptırdık. 'Vah vah' aletleri tamamıyla ters ayarlanınca, bayramlarda kullanılmak üzere 'hah hah haahhh!' diyen kahkaha aleti olurlar.

Yalnız, ayarlamayı unutmamak gerekir. Çünkü, konuklukta birisi,

'Kocam öldü!' diye suratını buruşturur ve burnunu çekerken, cebinizdeki, ayarlanmamış alete 'vah vah' dedirtmek amacıyla aletin düğmesine basınca, alet,

'Aman ne de iyi olmuş. Gözün aydın, kulağın Manisa! Hah, hah, haahhh!' diye makaraları salıverirse, kopacak skandalın yeri göğü sarsan gümbürtüsünü artık bir dinleyin!

'Vah vah' aletlerimiz de özel, toplumsal ve uluslararası olmak üzere üç değişik boyda imal edilir.

Şimdi, sözetmiş olduğum ayar hatası dolayısıyla Takunya İmparatoru Sa majeste Âlâhumayun'un, dünyaya gelmekte olan bütün Takunya'lıları kutlamakta olduğu gün, emperiyal 'hah hah' aleti, dört yüz mil öteye, top gibi patlayan bir kahkaha salıvereceğine, alaturka müzik gibi, 'ah, aman, el'aman, kara bahtıma yandım!' diye uluya uluya, bütün Ta-

kunya'nın dağını taşını inim inim inleterek, sessizliğin ırzına geçmesin mi?

İşte bu hata dolayısıyla, Saray Teşrifat, Şenlikler ve Yaslar Müdürü, o ülkenin töresi gereğince 'harajiri' yaparak, öteki dünyaya taşındı.»

Ben Dr. Schrap'ın sözünü kestim:

«— Peki,» dedim, «bu billur gözyaşları, bu 'vah vah'lar ve 'hah hah'ların hepsi de yapay değil mi?» diye sordum.

Profesör,

«— Sorunuz pek garip,» dedi ve ekledi:

«— Elbetteki bu gözyaşlarının, 'vah vah'lar, 'hah hah'ların hepsi de yapay. Fakat bundan ne çıkar? Biz bunları imal etmezden önce gözlerden dökülen gözyaşları, ağızdan söylenen 'ah vah'lar yapay değil de neydiler? Bir de düşününüz ki; her yerde büyük sanayi, perakende ve küçük sanayii yenmemiş midir?

Özel olarak göz ve gırtlak marifetiyle —hem de güçlükle— imal edilen kedere karşılık, biz seri halde yas üretiyoruz. Bunları ucuza maledip sattığımız için kederli olanlara bir kolaylık gösteriyoruz ve bir yardımda bulunmuş oluyoruz.

Sonra, bu gözyaşları, az da olsa, para karşılığında satın alınıyor. Dolayısıyla, gözle bedavadan dökülenlerden daha samimî oluyorlar.

Sorarım size: Gözle dökülen gözyaşları kaç para eder?

Bu yapma gözyaşlarının bir miktarı ise, piyasanın en düşkün zamanında bile hiç olmazsa on kuruş eder.

Ayrıca, size önemli bir tavsiyede bulunayım. Sakın ha, bu gözyaşlarının yapma ve sahte olduğunu dışarıda ileri sürmeye kalkmayın. Herkes bunların yapma ve sahte olduğunu bilir, fakat bunların yapma ve sahte olduklarını söylemek, geleneksel terbiye, nezaket, hattâ onur ve namusa aykırıdır.

Böyle bir sav ileri sürme küstahlığında bulunursanız, sizi hiç de yapay olmayan tükürüklerle boğarlar!»

Profesör'ün açıklamalarının burasında durup,

ikimiz de birer sigara tellendirdik. Profesör, söze şöyle devam etti:

«— Bu kederle, doğal kederin hangisinin daha kuvvetli olduğuna gelince... Bakınız! Bir keder kuvveti, bir kişinin bir saniyede, bir orta sıklet kederle kederlenmesidir. Bir keder kuvvetindeki bir numaralı 'vah vah' makinemizi, horoz dövüşlerinde yapıldığı gibi, can çekişmekte olan bir adamla yarışa çıkardık. Bizim ürünün bir keder kuvvetine karşılık, herifte, sizin 'samimi' dediğiniz bin keder kuvveti vardı. Aracımız, herifin yüzüne karşı 'vah, vah' derken, herifin beti benzi attı. Gözleri çukurlaştı. Sonra, kan yüzüne harladı, neşeli bir kahkaha salıverdi ve nalları dikti. Demek ki; bizim 'vah, vah' makinesinin teki o herifin kederini yenmekle kalmamış, fakat onu neşeye çevirmişti.

Bittabi her sporda olduğu gibi, bu sporda da kaza olarak ortaya çıkan ölümlerden kimseye sorumluluk gelmez.

Hakemin yargısı, 'vah, vah' aletinin yarıştan yenmiş çıktığını, yani bizim ürünümüzün üstünlüğünü gösteriyordu.

Bu hususu canıyla kanıtlamış olan o adamın çoluk çocuğuna, caba olarak birkaç tane küçük 'vah, vah' aleti yolladık.»

Profesör Schrap'a,

«— Basmakalıplar Dairesinden sözetmiştiniz. Acaba o daireyi gezebilir miyiz?» diye sordum.

Profesör,

«— Hay hay,» dedi.

Telefonda birisiyle konuştu. Zile basıp bir odacı çağırdı: Ona,

«— Bu bayı, Doktor Dimbleton'un yanına götürün. Doktor, bayı bekliyor. Ona şimdi telefon ettim,» dedi.

Kılavuzumun arkasından yürüyüp kapıya vardığım zaman, Profesör arkamdan,

«— Ha, unuttum,» dedi.

Başımı döndürdüm. Elinde bir 'vah vah' aleti tutuyordu:

«— Şimdi bu alet, Doktor'un yanında çok işi-

nize yarar. Alet 'hah, hah' etmek üzere ayarlanmıştır. Çünkü, Doktor'un her dediğine hayran kalıp gülmeniz edep gereğidir. Size bir de şu saydam selüloit maskeyi vereyim. Yüzünüze hemen takınız; o da konukluk sırıtışına ayar edilmiştir. Çünkü, konukların birbirlerine hep gülümsemeleri gelenektendir.»

Ona teşekkür ederek, maskeyi taktım ve yanından ayrıldım.

Sokağa çıkınca rahatsız olmadım dersem, yalan söylemiş olurum. Galiba yüzümün derisi dardı. Maske ise dudaklarımı, yüzümü altılı üstlü ikiye biçercesine, kulaklarıma kadar geriyordu. Derim öyle çekilince gözlerim fal taşları gibi açılıyordu. Gözlerimi kapayayım diye göz kapaklarımı zorladıkça, ağzım inadına açılıyordu.

Sokakta, yüzümü her görenin, «— Bu adam çıldırmış mı?» diye şaşakalacağını sanıyordum.

Oysa hiç de öyle olmadı. Beni her gören, bana, benim onlara sırıttığım gibi sırıtıyordu.

Kılavuzum bana eğilerek,

«— Hiç şaşırmayınız,» dedi, «yüzünüzde konukluk sırıtışını görünce, sizin bir röportaj için İnsan Kralı'nın âlemine gelen bir gazeteci olduğunuzu anlıyorlar da, nezaketinize nezaketle karşılık veriyor, konukluk gülümsemenizi, hoş geldiniz, safa buldunuz gülümsemesiyle karşılıyorlar.»

İyi ama, sanki sağdan kulaklarımı çekip, lastik gibi sündürüyorlar sanıyordum. Ve rahatsız oluyordum. Her neyse, biraz yol aldıktan sonra, Doktor Dimbleton'un huzuruna çıktık. Bana,

«— Hoşgeldiniz!» diye bağırdı.

Hani ya, karnından konuşur gibi konuşan vantrologlar olur a... Onları çok görmüştüm ve duymuştum. Fakat apansız, hiç sui taksirim (kötü niyetim) olmadan, kendimin müthiş bir vontrolog oluşumun bana verdiği hayreti bir düşünün...

Çünkü, Doktor Dimbleton,

«— Hoşgeldiniz!» diye bağırınca, cebimdeki 'vah vah' makinesi, trampet gibi bir sesle,

«— Hoşbulduk, hoşbulduk! Memnun oldum! Hah, hah!» diye yaygaralar koparmaya koyuldu.

Yerimden zıpladım. Suratımı sürekli olarak edep sırıtışında tutan maske iyi ki, şaşkınlığımın belirişine engel oldu.

Vapurda yolculuk yapan yolcuların, bir iki gün yolculuktan sonra, makinelerin tekdüze gümbürtüsüne alışarak onu hiç işitmez oldukları gibi, ben de Doktor Dimbleton'un söylediği her cümle sonunda, söylediklerine,

«— Mükemmel! Ne güzel! Tam isabet!» gibi, gereken cevaplık gürültüleri çıkaran 'Vah vah' aletinin bu karışmalarına alıştım.

Hem de, kafa yormadan, işkembeden konuşup kolaylıkla edepli ve terbiyeli davranmanın da bir erdemi yok değildi.

'Vah vah' makinemin söze karışmalarını yitirmeden, Doktor Dimbleton'un Basmakalıplar Dairesi konusunda verdiği bilgileri buraya geçiriyorum:

Basmakalıplar Dairesi

Doktor Dimbleton,

«— Kömür, ev, ayakkabı, tabanca, zerzevat, velhasıl, her ne varsa her şeyin tekelini kudretli elinde toplayan Büyük Kukuriko'ya, insanlara her şeyi sağlamak görevi düşüyordu. Ve işte bunun içindir ki; Basmakalıplar Dairesini kurduk.

Pres makinelerimizde basılan basmakalıplar başlıca üç çeşittir:

1) İnsanların söyleyecekleri sözlere ve söz konularına ilişkin basmakalıplar. Öğrenim, terbiye ve özellikle kültür (ekin), bu şubenin görevleri arasına girer.

2) Yapacakları hareketlere, jestlere ve takınacakları tavırlara ilişkin basmakalıplar ki, namus, ahlak ve görgü kuralları bu şubeye aittir.

3) İnsanların giyecekleri giysilere ve apartman mobilyasına ilişkin basmakalıplar.

Önce, söylenecek sözlerin ve söz konularının basmakalıplarından işe başlıyorum. Üstelik insanların gerek konuklukta, gerek müsamere toplantıla-

rında fiskos edilmeyecekti. Çünkü, kuşkulananlar olurdu. Dert yanılmayacaktı, çünkü dilenciler göz hapsine alınmış olurdu. Candan coşulmayacaktı, çünkü, belki ürkenler olurdu. Dinsel konular açılmayacaktı, çünkü kimisinin din ve imanına saldırılmış olunabilirdi. Cinselliğe ilişkin söz söylenmeyecekti, çünkü hayâsızlık olurdu. Övünülmeyecekti, çünkü oradakilere saygısızlık olurdu. Biz bize ve candan konuşulmayacaktı, çünkü laubalilik olurdu.

Her gün görülen işten ve yerine getirilen görevlerden sözedilmeyecekti, çünkü konuğun canı sıkılırdı.

Velhasıl, şu denemeyecek, çünkü yılışıklık, bu denemeyecek çünkü şımarıklık, böylesi hoppalık, şöylesi sersemlik ve patavatsızlık olurdu.»

Ben, dayanamayarak,

«— Peki, ne konuşulacaktı?» diye sordum.

Doktor Dimbleton,

«— İşte, acaba ne konuşuluyordu diye meraka değecek bir şey yoktu. Çünkü herkesin ne söyleyeceği, o sözler söylenmezden önce, herkesçe bilinirdi. Dahası, karşıdakinin vereceği cevabı ve o cevaba ötekinin vereceği karşılık, herkesçe önceden bilinirdi.»

«— Öyleyse, niye konuşmak zahmetine katlanırlardı?» diye sordum.

Doktor,

«— Niye mi,» dedi ve ekledi: «— Bittabi âdet yerini bulsun diye. Mademki göreneğe göre bir şey söylemek gerekti ve yıllarca, yüzyıllarca tekrarlana tekrarlana, iyice sınanmış ve yakışıksız olmadıkları anlaşılmış sözler dururken, ne oldukları belirsiz, zıpçıktı sözleri kullanmazlardı ya...

Biz, memurlarımızı, tam elli bin ziyafete, çağrıya konuk yolladık. Onlar, söylenen sözleri ve konuşma konularını stenografi ile saptayıp kaydettiler.

Dört beş yüz bin sayfa tutan bu tomar tomar notları iyice gözden geçirerek inceledik. Araya, her nasılsa girmiş olan kaba saba sözleri, pirincin taşını ayıklarcasına ayıkladık. Kolaylık olsun diye, iki kişilik, üç kişilik, velhasıl elli kişilik konuşma mo-

delleri yaptık. Bu ideal konuşmaların, konuk kabul saatlerine göre yarım saatlikleri, birer saatlikleri, ikişer saatlikleri vardır.

Konuşmalarda sözün hiç tavsamamasına, sözlerin, birer ayaktopu gibi, konuşanların birinden ötekine pas edilmesine çok dikkat ettik. Bunları fonograf (gramofon) plaklarına aldık.

Az önce söylediğim gibi, gelen konukların sayısına ve konuşmanın devam edeceği süreye göre plaklarımız vardır.

Sözgelimi, bir bayanın kabul günü pazartesi ve saati de öğleden sonra saat dörtten altıya kadardır. O gün kendisinin ziyaretine altı kişi gelirse, içinde dişili erkekli altı kişiyi iki saat süreyle konuşturduğumuz bir plağı fonografa kor. Herkes, yüzünde konukluk sırıtışı maskesi olarak, kuşkulanmadan, göz hapsine alınmadan, canı sıkılmadan ve incinmeden, kendi söyleyeceği sözleri ve ötekilerin cevaplarını, konuşma koltuklarında rahat rahat dinler.»

Doktor böyle dedikten sonra, «Bakınız» dedi ve iki kişilik, bir konuşma plağını fonografa koydu.

Gerçekten de sorular, cevaplar; sönmek üzere olan bir konuşmayı yeniden alevlendiren sözler, söz aralıklarını dolduracak 'ehhem-ühhüm'ler, gülüşler, fıkırdamalar, şaşmışlık sesleri ve hayranlık çığlıklarıyla el çırpışlar hep tıpatıp, yerli yerindeydiler.

Ben Profesör'e, konuşma koltuklarından sözettiğini anımsatarak,

«— Bu ne biçim bir şeydir?» diye sordum:

«— İşte şimdicik benim, sizin, üstlerinde oturduğumuz koltuklar konuşma koltuklarıdır. Bu koltuklar, uzun deneyim ve aşamaların ürünleridir.

Her ne kadar onlar vaktiyle otomobil, otobüs ve vapur gibi, bir yerden başka yere anlam taşıyan araçlardan idilerse de, gel zaman, git zaman, anlam taşımakta kullanılmadıkları için, tekerlek ve pervaneleri işlememekten dumura uğramış, küçüle küçüle, bu konuşma koltuklarının altlarında olduğu gibi, makaramsı bir biçime girmişlerdir.

Şimdi anlam yerine bunların içine insanlar konulduğu için, bu karşılıklı konmaya 'konuşma' den-

di. Nitekim, demincek iki kişilik fonograf plağı çalınırken, ikimiz de yorulmadan bir çeyrek kadar karşılıklı 'konuşmuş' olduk.

Şimdi gelelim iki numaralı basmakalıplara —yani insanların yapacağı hareket, jest ve takınacakları tavırlara ait basmakalıplar— ki, demincek söylediğim gibi namus, ahlak ve görgü kuralları bu çeşide aittir.

Bir adamı, birçok küçük çocuğun önüne yanlamasına, yani profil olarak, resim modeli diye oturtur da, çocuklara bu adamın resmini yaptırırsanız, çocuklar adamın resmini profilden değil, fakat iki gözlü olarak, önden yaparlar. Çünkü çocuklar, insanların iki gözlü olduğunu öğrenmişlerdir. Ve insanı iki gözlü bilirler. Çocuklar böylece, önlerindeki profil duran modelin resmini değil, fakat insan hakkında akıllarında gelenek edindikleri biçimin resmini çizmiş olurlar.

Bu neden böyle olur? Çocukların elleri mi yatkın değildir de ondan mı profil duran modelin profilini yapmazlar? Yoksa gözleri mi bozuktur da, ondan mı profilin tek gözünü çift görürler? Hayır! Çocukların zekâları özgür değildir de ondan. Yani, zekânın görüşünü, objektif olarak gördüğü gerçeğin yerine koyarak, gözlerini kör etmiştir de ondan.

Bunun gibi körlüğün bize çok yararları dokunur.

Dolaba koşulan beygirlerin, aynı dolabın çevresinde dönüp durduğunu görmemesi için gözlerini örterler. Beygir, düz çizgi üzerinde kilometrelerce yürüdüğünü sanır. Oysa, aynı nokta çevresinde döne döne başkasının dolabını çevirmekte olduğunun farkında olmaz. Biz, insanların gözlerini geleneklerle bağladıktan sonra, onlara istediğimiz hareketleri yaptırırız. Mutlaka toplumun otomatizasyonunu anlatırken Profesör Schrap, toplumun volanını, yani gelenek çemberini size açıklamıştır. İnsanlar köreltilen yargı ve görüşleri dolayısıyla gerçeği göremezler. Görebilselerdi, dolabımızın aleyhine dönerlerdi. Fakat körlüğün bu yararlarına karşın bazı tehlikeleri de vardır. Bir kör, bulunduğu yeri görmemekle kalmaz,

uçurumun kıyısını düpedüz asfalt sanarak yürür, yuvarlanır ve parçalanıp ölür. Bu takdirde biz, dolabımızı döndüren beygiri yitirmiş oluruz. İşte, böyle bir tehlikenin önünü almak için, hareketlere ait basmakalıplarımızda hareket alanını olabildiğince daralttık. Alanın çevresini sanki dört duvarla çeviriyormuşuz gibi edep, terbiye, etiket engelleriyle kapadık.

Bizans imparatorlarından birisi, aldığı binlerce tutsağın her birinin iki gözlerini milleyip kör etmişti. Yalnız her bin insanda bir insanın tek gözünü kör etmişti ki; o tek gözlü insan bin köre kılavuzluk etsin de, tutsaklar sürüden ayrılmayarak tıpış tıpış ülkelerine dönebilsinler. Böylece, daracık edep, etiket vb. gözüyle gören insanların, hiç çam devirmeden, baltayı taşa vurmadan, mezara gidene kadar uslu uslu gitmelerini sağladık. Terbiye, teklif-tekellüf vb. etiketlerin insanlara birçok yararları dokunur.

Her şeyden önce, birbirlerine karşı samimileşmezler. Çünkü, candan içtenlik, iki gözü budaktan sakınmaz. Bu itibarla, samimileşen insanın başını belaya sokar.

Sonra, içtenliğin estetik bir değeri olmadığını da hesaba katmalı. Dahası, içtenlik güzel değil, kesin olarak çirkindir. İçten hareketler tekrarlana tekrarlana, içten gelme niteliklerini yitirip de gelenek çemberine girdikleri zamandır ki, ancak estetik bir nitelik kazanırlar.

Sözgelimi, birbirini görenlerin, birbirinin eline yapışarak el sıkışmaları, önceleri içten olduğu kadar vahşîydi de. Fakat sonraları bu hareketin samimiyeti, yani içten gelen ateşi söndü. Böylelikle, edep ve terbiye gereği bir hareket halini aldı. İşte o zaman nezaket düzeyine yükseldi.

İlk önceleri bir işe yaramış olan bir şeyin, gitgide tekrarlana tekrarlana, artık işe yaramaz hale geldiğine ve o zaman da artık yalnızca süssel bir değer kazandığına dikkat etmişsinizdir.

Örneğin erkek paltolarının arkası, yüzyıl önce, erkekler ata bindikleri zaman, belden aşağıya ka-

dar yarık olurdu. Şimdi artık erkekler ata binmedikleri halde, yine paltoların arkası yarık oluyor. Ve böylelikle, paltoların o yarığı tamamıyla süssel bir nitelik taşıyor.

Mademki insanlar etiket, teklif-tekellüf vb.'ye göre yaşayacaklardı, bittabi herkesin ölçülü olarak doğru davranması, ölçülü olarak yalan söylemesi, ölçüyle sahte, ölçüyle âşık, ölçüyle düşman, ölçüyle dost olması ve herkes herkesi ne kadar seviyor ya da sevmiyorsa o kadar sevmesi ya da sevmemesi, herkes içinde neleri duyuyor ya da duymuyorsa onları duyması ya da duymaması gerekirdi.»

Doktor Dimbleton'un sözünü kesip sordum:

«— Siz bunların hem terbiyeli, hem nezaketli, hem etiketli, hem de teklif - tekellüflü davrandıklarını söylüyorsunuz. Anlayamadığım bir şey var. Bunlar günün yirmi dört saatini can sıkıntısından çattadak çatlamadan nasıl geçirirler?»

Doktor Dimbleton dedi ki:

«— Gerçekten de vakit, en büyük baş belâları idi. Onu nasıl geçireceğiz? Nasıl öldüreceğiz? diye durmamacasına çırpınırlardı. Ne var ki; bu işte de edep ve etiket, hızır gibi imdatlarına yetişti. Etikete göre duruş ve kalkışlarıyla, önceleri tekrar tekrar provasını yapıp öğrendikleri asaletli haraketti. Sanki sahnedeymiş gibi tekrarlarlar. Bu suretle, her yeni gün, her yeni saat, eskinin yeni baştan yaşatılmasından ibaret kalır.»

Ben Doktor'un sözünü yine kestim:

«— Peki bunlar hiç bir şey düşünmez, hiç bir şey anlamaz, bir güzelliğe güzellik eklemezlerse, böyle bir davranış çirkin bir davranış olmaz mıydı?»

Doktor:

«— Edep ve etiketin hikmetinden size önce sözettim. Aynı konuya yeniden dönüyoruz. Çirkin davranmak diye bir şey sözkonusu bile olamaz. Hırsızlık ve cinayet gibi hiç bir kötü harekette bulunmazlar ki çirkin olsunlar. Lekesiz, yarasız, beresiz, pürüzsüz ve tepeden tırnağa, baştan sona tertemiz bir ömür sürerler. İşte bundan dolayı bittabi, iyi insanlar, güzel insanlar sayılırlar.»

Doktor Dimbleton, duvardaki saate baktı ve ekledi:

«— Fakat artık geç oluyor. Size şimdi çarçabuk üç numaralı basmakalıplar, yani insanların giyecekleri giysilere ve ev, apartman gibi konutlara ilişkin basmakalıplar konusunda bilgi vereyim.

İnsanların canattıkları şeylerden birisi de ayrıcalıklı olmak, seçkin olmak ve bir kendine özgülüğe sahip olmaktır. Bu seçkinlik ve kendine özgülüğü de şirketimiz saptar. Sahip oldukları, yaradılış vergisi yeteneklerini bir ayrıcalıklılık, bir başkalık peyda edeceğiz diye, kısmen giyim kuşamlarına harcatırız ki; göz açıp da kendilerini ne duruma soktuğumuzun farkında olmasınlar.

Böylece, saçlarını bizim kararlaştırdığımız permanantla, yüzlerini bizim saptadığımız makyajla, velhasıl tepeden tırnağa neleri varsa hepsini bizim tayin ettiğimiz şeylerle yaptırır, döşer, sıvar boyarız ve kat kat kılıflara sarılı, taahhütlü posta paketi gibi kapalı olarak öteki dünyaya göndeririz.

Fakat onlara bu söylediğim şeyleri yaptırırken, her birisini, kendilerine, başka hiç kimsede varolmayan bir başkalık vermekte olduğumuza kandırırız. En zenginlerine ancak bir tane yaptığımızı ileri sürdüğümüz bir şapka, manto ya da ayakkabıyı, bir devlet sırrı açıklıyormuş gibi, gizli odalarda gösteririz. Birer paraya maledilen gerek şapka, gerek manto ve gerekse ayakkabı kreasyonları böylece birer milyona satar ve onlara böyle bir külah giydirerek, otuz milyon şapka, manto ve ayakkabı satmış gibi kâr ederiz.»

Doktor Dimbleton'un açıklamaları burada bitmemişti.

Ben, otele dönmek üzere yanından ayrıldım. Odamda, aynanın önünden geçerken hâlâ gözlerimin fal taşları gibi açık sırıtıp durmakta olduğunu gördüm.

Dudaklarımda duraklayan o sırıtış, bazen odada kimse yokken yanık olarak unutulan ve gündüz bile, gereksiz olarak yanmakta devam eden bir ampulün ışığına benziyordu. Maskeyi yüzümden kopa-

rıp çıkarttım. Bir de ne göreyim? Yüzüm, tıpkı maskeliykenki gibi sırıtmakta devam ediyor. Acaba maske mi ben olmuştu, yoksa ben mi maskeleşmiştim?

Ertesi gün yas günü olacaksa maskemi üzüntü ve kedere ayar etmekliğim gerekecekti. Her takışta maskem yüzümde iz bırakacaksa, yüzüm yüzlükten çıkarak ve kat kat kabuktan ibaret bir soğan gibi kat kat maskelerden ibaret kalacaktı.

Ertesi sabah yine Profesör Schrap'ın yanına gittim.

Bir gün önce Doktor Dimbleton'un basmakalıplar konusunda verdiği bilgileri kendine aktarırken, Doktor'un, kültür basmakalıbının söz ve söz konularına ait bulunduğunu ve namusla ahlâkın ise hareketler ve tavırlar basmakalıplarına ait bulunduğunu söylediğini ve gerek kültür, gerek ahlâk hakkında daha ayrıntılı bilgi istediğimi söyledim.

Profesör Schrap, «Memnuniyetle» dedi ve,

«— Sizi bugün önce Kültür Aracı Başkanı Profesör Sentissimüs'e, sonra da Ahlâk Bankası Müdürü Macdundee'ye göndereyim» diye ekledi.

Önüme bir kılavuz kattı ve böylece Profesör Sentissimüs'ün huzuruna çıktım.

Profesör Sentissimüs'te bir bilim adamı durumundan daha çok, bir tuhafiye dükkânının baş satıcısı durumu vardı. Acaba bilgi ve bilirlik yapıp sattığı için mi böyle bir hali vardı, bilemedim.

Her neyse; ellerini oğuşturarak ve zımba sakalını oynatarak,

«— Ne arzu buyurulur?» diye sordu.

Ben ne cevap vereceğimi şaşırdım. Şaşkınlıkla yüzüne bakıyordum. Onun çenesi birdenbire boşandı:

«— Size tavsiye ederim, hiç vakit yitirmeden, yeni çıkan felsefe apereylerimizden bir tane alınız. On iki çeşit cihazın biri değilse, ötekisi başınıza uyar.

En cahil ve budala adam, bu felsefe cihazlarından birini başına takınca, hemencecik ilim irfan sahibi olur. Salonlarda, ziyafetlerde bilimsel konuşmalara karışır. Cahillik ve budalalığından utanacak

yeri kalmaz. Üstünüzü başınızı güzel kumaşlar, apartmanlarınızı güzel çiçek ve biblolarla süslediğiniz gibi, başınızın içini de orijinal fikirlerle bezeyip donatınız.

Dünyanın en büyük Amerikalı profesörü Mister John Chitumchileyly tarafından icat edilen bu cihazların birini almakta acele ediniz. Sürüm o kadar çoktur ki; cihaz stokumuz neredeyse tükenmek üzeredir.

Bu cihazlar sayesinde yüzünüz Sokrates'e, başınız Platon'a, göbeğiniz Budha'ya, kalçalarınız Konfüçyüs'e, bıyıklarınız Pençe'ye, kollarınız Bergson'a ve bacaklarınız Paskal'a döner.

Söz alanında bülbüle ve felsefe göklerinde düldüle dönersiniz.

Yüz doları sayan, felsefe düdüğünü çalar!..»

Profesör böyle haykırınca, ben büsbütün şaşırdım:

«— Ey saygıdeğer Profesörüm,» dedim ve «Ben felsefe araçlarını satın almaya gelmedim. Fakat, kültür basmakalıpları konusunda bilgi almak üzere Profesör Schrap tarafından size gönderildim.» diye ekledim.

Profesör, şak diye elini alnına vurdu, «Sahi!» dedi ve şöyle konuştu:

«— Şimdi Profesör Schrap bana telefon etmişti. Fakat, bellek kutumu tepeme takmayı unuttuğum için birdenbire size açıklamada bulunacağımı anımsayamadım. Buyrunuz, oturunuz.»

Böyle diyerek, eliyle bir konuşma koltuğu gösterdi. Ben koltuğa oturdum. O ise, felsefe konusu üzerinde konuşmaya başladı. Tepeden tırnağa kadar kulak kesildim:

Felsefe Cihazları:

«— Biz bu şubemizde on iki çeşit felsefe cihazı imal ederiz. Bunları neden imal ettik? Çünkü para sahibi üstlek müşterilerimizde bu yolda yetenek sezdik. Nasıl sezdik? Sezgi uzmanlarımız alınlarına 'dağ keçisi boynuzu' denilen bir alet takıyorlar. Bu

Iki boynuzun arasına pek ince bir tel geriyorlar. İşte bu anten, sismograf ve mikrofonlardan daha duyarlıdır. Kıldan ince, kılıçtan keskindirler ve buluttan nem kaparlar. Ve genel isteğin yönünü, binalar üzerine konulan rüzgâr horozlarının rüzgârın yönünü gösterdiği gibi gösterirler.

Bu sezgi uzmanlarımıza dikkat ederek, havanın esişine göre imalatımızın dümenini kırarız. Kuruluşumuzu şapa oturtmaktan kurtararak, servet limanına götürürüz.»

Profesör Sentissimüs böyle dedikten sonra, masanın üzerindeki bir düğmeye basarak, «Her müşteriye cihaz hakkında bilgiler vermek yorucu bir iş oluyor. Onun için, açıklamalarımın geri kalan bölümünü otomatik açıklama makinesinin hoparlöründen dinleyiniz.» diye ekledi.

Ben kendimi, geçen yüzyılda, radyolarda verilen bilimsel bir açıklamayı dinliyor sandım.

Hoparlör, davudî bir sesle konuşmaya başladı:

«Birçok bilginler, mekanik uygarlığın moral ve metafizik uygarlığı yıkacağını ileri sürmektedirler. Biz bunun aksini fiilen kanıtladık. Çünkü elde mekanik ve teknik araçlarla ethik ve metafizik yapan cihazlar imal ettik. Ve bu suretle, piyasada gezen kafalardaki ethik ve metafizik eksikliği gidermiş olduk.

Bu cihazlara rağbet arttıkça, New York kenti, Plotinus zamanındaki İskenderiye'yi fersah fersah geride bırakacaktır.

Cihazlarımız vantözyan (esnek) bir lastik dudakla tepeye takılır. Cihazların etkisi altında işlemeyecek ve gelişmeyecek kafalar başlıca iki türlüydü:

Bir takımı, bir kulaktan giren sözleri öteki kulaktan salıveren boş ambar, dipsiz kilerlerdi.

Bir takımı da, tek delikli, para kumkuması kafalılardı.

Kumkuma kafalılara yeni düşünceler sokulabiliyordu. Ancak, eski fikirlerin çıkmasını sağlamak için ikinci bir delikleri yoktu. Biz bu iki sakıncanın da önüne geçtik.

Cihazlarımızın çekici ve itici olarak iki hareketleri vardır. Cihazın lastik vantuzu, sinemalarda azamî öpüş süresi olan ve yirmi metre uzunluğundaki filmi kaplayan koca öpüşten hiç değilse yirmi kilometre daha uzundur. İnsanın kafası, budalalık yönünden meşe odunu da olsa, cihazımız tepesine bir yapıştı mıydı, budalalığı dalıyla, budağıyla, köküyle emip, şap diye söker atar.

Budalalığın ve cahilliğin sökülüp atılmasıyla ortaya çıkan boşluğu, cihaz birden felsefeyle tıkabasa doldurur. Boşluğun fazlalığı kadar fikir kakılacağı için, insan ne kadar çok budalaysa, o kadar çok zeki ve bilgin olur.

Cihazların ayarı, yürek çarpışlarına uydurulmuştur. Düğmesine basılınca, çıkıcık, çıkıcık diye, emme basma tulumba gibi işler. Ve filozofun başının, yeni doğmuş çocuğun başındaki yumuşak bıngıldak gibi nabızla inip çıktığı görülür. Her iniş hareketinde ağızdan bir inci düşer, her kalkışta ise, iki kulaktan budalalık defolup fırlar.

Cihaz, durmamacasına bir hafta işletilse bile, hiç bir falso yapmaması için, gereken güvenlik düzeni alınmıştır. Doğal ve canlı filozoflardaki beyin ayarsızlığı dolayısıyla Schopenhauer (Şopenavır) ve Bence, soluğu tımarhanede almışlardı. Ayar konusunda Sokrates'i örnek tuttuk. Çünkü o adam zehir içerken bile, şerbet içiyormuş gibi tatlı tatlı konuşarak, havari olup çıktı idi.

Apareylerimiz başlıca üç çeşittir.

Dünyada iman, akıl, mantık gibi bazen atbaşı birlikte giden, bazen de birbirine tekme ve çifte atan yeteneklere ve inançlara inanıldı. Biz bunların hepsini takım takım, bölük bölük sıralayıp sınıflandırdık. Bunların her birinin amacı ve o amaca gidiş çizgisinin grafiğini yaptık. Bu grafiklerin başlıca üç şekilde olduğunu görerek, o biçimlere göre adlar taktık.

Platon'un platonik ve idealist felsefesi, bakışı yalancı dünyanın hep değişen durum ve görünüşünden ayırarak, onu yüksekteki sürgit değişmez ger-

çeğe diktiği için, idealist felsefenin ve ona benzer felsefelerin grafiği hep düz bir çizgiyle yukarı çıkıyordu. Onun için bu gibi felsefelere 'Mertek' ya da 'Sırık' felsefesi adını verdik. Bu çeşit felsefe cihazına da 'Mertek Cihazı' dedik. Platon, 'Devlet' adlı yapıtında toplumu aristokrasiye yönettirdiği için, üstleklerin çok hoşuna gidiyordu. Hoşlarına gitmeyen bir şey varsa o da, filozofun topluma krallık edeceği düşüncesiydi. Fakat şimdi her üstlek ucuza bir 'Mertek' cihazı satın aldığı için, kendi gözünde bir kral kesiliyor, bu da cihazlarımıza büyük ilgi gösterilmesini sağlıyor.

'Mertek' felsefesinin ucunda Zenon vardır. Çünkü o da hayli yükselip fışkırmasına karşın, yeryüzünde hiç bir şeyin değişmediği vɔ hareket etmediği görüşünü ileri sürer. Görüşünü de şöyle kanıtlar:

Diyelim ki bir kuş uçuyor. Uçuş süresinin herhangi bir anında kuş ya bulunduğu yerdedir ya da değildir. Eğer bulunduğu yerdeyse hareket etmiyor demektir. Bulunduğu yerde değilse, kuş yok demektir. Dolayısıyla, değişiklik ve hareket hamhayâldir. Bir de, 'Mertek' felsefesinin ucunu bittabi Zenon'da durdurduk, yani belirttik. Merteğin boylu boyunca sivrilemesine grafik çizen filozofları, sümbülteberin çiçekleri gibi sıraladık. Sözgelimi Berkley'ler ve Kant'lar hep buralıktırlar.

Sokrates'in *'Gnothi softin'*, yani 'kendini bil' sözünü, derinleme felsefenin özü olarak kabul ettik. Derinleme felsefesinin çizdiği grafik, Mertek'çiler gibi yükselmesine değil, aşağıya doğru dalar ve ışığı dip karanlıklarında arar.

Alalım Bergson'u. O, bu derinleyicilerdendir. Bu çeşit felsefe cihazına 'Kazık' felsefe adını taktık. Çünkü öncekilerin dosdoğru yukarıya sivrilen mertekleri, bu felsefede aşağıya doğru çakılır. Öteki felsefenin yüksek oluşu oranında bu felsefe derindir. Zaten 'Kazık' felsefesinin cihazı, 'Mertek' felsefe cihazının tam tersi olarak takılmış ve kurulmuştur. Çünkü, 'Kazık' felsefenin tersini yüzüne getirince, cihaz kendiliğinden 'Mertek' oluyor.

Pek derin ve esnek bir kuyu olduğunu varsayın. Ta dibini parmağınızla çimdikleyip yukarı çektiniz mi, kuyunun minare olduğunu görürsünüz.

Bu suretle, yedi kat yerin dibi felsefesi gökte tahtırevan olmuştur. Zaten bu tür felsefenin meraklıları, minare diye, hep kara kara toprakları özler:

'Ölmeyince bulamadım yol hakka/Anda oldum hak'la his ve baka', diye feryat ederler.

Bu hal, 'Kazık' felsefesinin, hep derinlere saplanmak eğilimindendir.

Gelelim üçüncü kümeyi oluşturan araçlara:

Bunlara 'Çemberciler Felsefesi' diyoruz.

Bunlar ne 'Mertek'çiler gibi yukarıya, ne de 'Kazık'çılar gibi aşağıya giderler. Fakat hep bir noktada başlayarak ve çepçevre çarkederek, yine, yola çıktıkları noktaya dönerler. Bu halka felsefesinin, 'fasit daire' (kısır döngü) ve 'diallele' denilen o dolambaçlı ve dolaşıcı baş belâsıyla ilişkisi yoktur.

Fasit daire tekerleği başka, bu yuvarlak felsefe ise başkadır.

Bu 'Halka' felsefeye prototip olarak Schopenhauer (Şopenavır)ı aldık. Ona göre insanın baş belâsı, kendindeki yaşama arzusu, hayat ve can sızısıdır.

Adamoğlunu taştan taşa çarpan ve hırpalayan, adamoğlunun hep bu yaşamak isteğidir. Ve yaşamak isteğidir ki; kötülükler kötüsü, kötülükler anası olan hayati meydana getirmiştir. İnsanın kurtarıcısı ise akıldır. Çünkü gitgide akıl kuvvet bulacak ve hayat isteğini yenerek yaşamak iradesini tamamıyla kıracaktır. Bu suretle adam soyu, tüm insanlığın ruhuna bir yuf borusu çekip, yokluk döşeğine rahatça uzanacak ve doğmazdan önceki ölüm uykusuna mışıl mışıl dalacaktır. İşte bu, korkunç ve paslı bir 'Çember' felsefesidir.»

Hoparlörün bu dediklerini dinlerken, içime ağır bir yasın yükü abandı. Can sıkıntısından patlayacak gibi oldum.

Profesör Sentissimüs'ten, hoparlörü biraz durdurmasını rica ettim.

Hoparlör susunca Profesör'e,

«— Yahu, bu kapkara felsefeye müşteri çıkıp, başlarına bu cihazı takanlar var mı?» diye sordum.

Profesör şu bilgiyi verdi:

«— Bu cihazın çoğunlukla kadınlar arasında ve ince ve derin his taslamak isteyen genç erkekler arasında müşterisi çoktur. Çünkü bu kara 'Çember' felsefesi ince ve sarı saçlı ve tenlilerde çok gözalıcı bir renk kontrastı yapar. Sarışın olanlar bu felsefeyle romantik bir meyusluğun hazin ve uzun bir 'aaah'ı gibi süzülünce, seksapellerini artırmış olurlar. Ve sevmeyerek ölmek değil, fakat tam Schopenhauer'in amacına zıt olarak sevişerek üreyip çoğalmak yolunu bulurlar.»

Profesör, sözünün burasında yeniden hoparlörü konuşturdu:

«— Örneğin L'Eclesiaste, *'Dünyada hiç bir şey yeni değildir, gelecekte olacak olanlar, geçmişte olmuş olanlardan ibarettir'* sözüyle kendisinin ne yaman bir 'Çember' filozofu olduğunu kanıtlamıştır.

'Sanat sanat içindir', 'insan topraktan olur ve yine toprağa döner', 'küllü şey'in yercau ilâ aslihi' (herşey aslına döner) ve *'devran yine ol devran'* sözlerinin belirttiği halkalar da, herkesin rağbetini görür.»

Ben yine, Profesör'den, hoparlörü susturmasını rica ederek, kendisinden, bu, 'sanat sanat içindir', yani *'L'art pour l'art'* çemberi konusunda bilgi istedim.

Bana şunları söyledi:

«— O pek çekici ve estetik bir halkadır. Ayrıca, bize ettiği hizmet pek büyüktür. Çünkü, sanatın hayatla ilişkisi pek derindir. Bundan dolayı da, sanat güllenip kokmak, duraklayıp donmak yeteneğinde olan her şeyin can düşmanıdır. Sanatı başıboş bıraksaydık, onun yapacağı ilk iş, gelip de bizim felsefe fabrikasyonumuzu alt üst etmek olacaktı.

Öteyandan da, onun hızına engel olabilemezdik.

Bundan dolayı, 'sanat sanat içindir' diyerek, onu, hızla döne döne kendi kuyruğunu ısıran bir köpeğe döndürdük.

Çirkinliği dolayısıyla, sanatçılar, kendi kuyruğunu ısıran ve kudurmuş köpeğe benzeyen bu çemberi alıp, boğazlarına geçiremezlerdi. Fakat biz bazı göz boyayıcı ve sahteci kürkçüler gibi, bu köpek postunun tüylerini boyayıp, ona çekidüzen verdik. Ve *renard argentee* (gümüşsü tilki) biçimine sokarak, gümüşleyip yaldızladığımız bu çemberlere böylece büyük rağbet sağlamış olduk.

Bu çemberler, çemberden daha çok, sanatın boynuna takılan ve onu boğan dar ve ağır bir demir halkadır.

Ne var ki; tüylerinin yumuşaklığı ve yaldızlarının parlaklığı nedeniyle bu halkaların gerçek nitelikleri kolay kolay sezilemez.

Bundan dolayı bu demir prangaları boyunlarına takıp dolaşanlar, gerdan üzerine olağanüstü bir tilki derisi dolayan koket kadınlar kadar, onunla övünürler.

Zaten, bütün 'Halka' felsefelerinde, böyle dolambaçlı yollarda dolaşır dururuz. Çünkü metafizik ve mistizm severlerin, habire dönüp dönüp, ormanda yolunu şaşıran yolcular gibi, yollarını yitirdikleri ilk noktaya yeni baştan dönmeleri gerekir ki, metafizik ve mistik hazza sahip olsunlar.

Bu çemberlerimizi satın alanlar toplanınca, birisi, halkanın bir noktası için 'başıdır' der. İşte o zaman öteki, 'hayır, başı değil, kıçıdır' der.

Tartışmaya katılanların bazılarıysa, 'halkanın her noktası baştır' dedikçe, başkaları, 'her noktası kıçtır' diye ayak diretirler.

Bu arada, 'her tarafı hem baş, hem de kıçtır' diyenler olduğu gibi, 'bunun hiç bir tarafı ne baş, ne de kıçtır' görüşünü ileri sürenler de bulunur.

Ve bu suretle, bu bilimin yüksekliğine ve derinliğine şaşkınlık ve hayranlıkla parmak ısırmaları sağlanmış olur.»

Profesör, sözünün burasında yine sustu ve hoparlörü işletti.

Hoparlör:

«— 'Mertek', 'Kazık' ve 'Çember' felsefeleri araçlarından başka, bunların, birbirine karışmışı ve melezi olan daha dokuz çeşit felsefe cihazı vardır.

Örneğin, yarı yarıya 'Mertek' ve yarı yarıya 'Çember' felsefeleri aracı vardır.

Bunların grafiği, minare merdivenleri gibi helezon (spiral)lar çize çize yükselir. Bu cihazın, minare merdiveni gibi yükselişi 'Mertek'liği dolayısıyla ve sarmallaşması 'Çember'liği dolayısıyladır.

Bu cihaza iki ayrı ad veririz:

1) 'Minare merdiveni merteği' deriz. Minarenin tepesine bir merdiven indirsek, minare yere batar.

2) İçindeki merdiven, göklere doğru çıkacağına, yerin dibine doğru iner. Bu cihaza da 'Kazık Minare Merdiveni' adını taktık.

Tutalım ki; minarenin havuç olduğunu varsayıp, tencerede iyice kaynattınız. Minare iyice yumuşar.

İşte o zaman, onu kırmadan, yavaş yavaş şerefesini büküp, sapına iliştirin. O zaman minare, bir çember olmuş olur.

Merdiven yine eskisi gibi, içinde dolaşmaktadır.

Yalnız, müezzin, soluya soluya 'elhamdülillah, şerefeye çıktım' diye adımlayınca, kendini yeniden merdivenin başlama noktasında bulur. Buna 'Katmerli Çember Felsefesi' diyoruz.

Kendinizi bir at cambazında sanınız. Bir at, dörtnala koşmaktadır. Cambaz da atın yelesini tutmaktadır. Birden cambaz, yerden atın eyerine hoplar. Fakat, eyere oturacağına, atın öteki yanına, yani yere konar. Yine yeleye tutunup, bu kez de sol yandan sıçrar. Ne var ki; bir türlü eyere oturamayıp bir sağ tarafa, bir sol tarafa, yere düşer.

İnsanoğlu, hayat çemberinin üzerine, yani eyere oturmak ister. O da cambaz gibi, ya bir tarafa ya da öteki tarafa düşer.

Cambazın yere kondukça bıraktığı izin grafiği-

ni yaparsak; çizginin, testere dişlerini andıran bir zigzakla sağa sola gittiğini görürüz.

Buna 'amal ve aks-ül amel' (iş ve işin tepkisi) cihazı diyoruz.

İnsan vardır; 'Mertek'çi olmak ister. Fakat, çalkana çalkana yükselmek ister.

Biz, bu durumun isteklileri için yarattığımız cihazlara, bir başka çeşit olarak 'Mertek - Testere Dişi Aracı' adını koyduk.

Öteki çeşit aletlere 'Kazık Testere Dişi', 'Minare Merdiveni Testere Dişi' vb. gibi adlar verdik.»

Hoparlör böyle açıklamalarda bulundu. Biraz sustu.

Sonra birdenbire,

«— 'Mertek' misin, 'Kazık' mısın? Yoksa 'Çember' misin?» diye naralar attı.

Korkumdan, 'Konuşma Koltuğu'nun üstünde hoplamışım.

Hani, panayırlarda insanlar, öküz, kumaş biçiminde renkli hedeflere tüfek atarlar da; kurşun tam hedefin göbeğine rasgelince, hedef birden harekete gelir ve cesaret cüret ederek hoplar, zıplar...

Ben de tıpkı böyle oldum.

Çünkü, cebimdeki 'vah vah' aleti, birbiri arkasına 'vah, vah', 'hah hah!'lar ederek, hem gülmeye, hem de ağlamaya başladı.

Ben, naranın şiddetinden, aletin zıvanadan çıkarak sapıttığını sandım.

Dönüp, Profesör Sentissimüs'e baktım.

O, «Hiç şaşırmayınız» dedi ve şöyle konuştu:

«— Felsefe konusundaki açıklamaları dinleyen dinleyicilerimizin 'vah vah!' aletleri, hep böyle saçmalar.

Cihazımızın felsefesel kuvvetine bakınız ki; yalnız canlı insanların başlarına değil, fakat, en sağlam çelikten yapılmış olan 'Vah, vah!' aletlerine bile etki ederler. Onları bile filozoflaştırırlar.»

Bu kadar açıklamalardan sonra, bir cihaz olsun satın almadan Profesör'ün yanından ayrılmaya utandım. Son olarak geliştirilip düzenlenmiş olan bir 'Testere Dişi' araç satın aldım.

Profesör Sentlssimüs bana,

«— Size bir diplomasi koltuğu verelim,» dedi.

Ben,

«— O da nasıl şey?» diye sordum.

Profesör, şöyle cevap verdi:

«— Bu Kültür Şubemiz, ekonomi politik cihazı da imal eder.

Yalnız bu cihazlar, felsefe cihazları gibi başa takılmaz. Bu cihazlar, Konuşma Koltuklarına benzerler.

Diplomat olarak, diplomatlık yapmak isteyenler, imal ettiğimiz bu koltuğa oturunca, bir zamanların Bismark ve Talleyrand'ları olurlar...»

Öğleden sonra, bu değerli koltuklar konusunda bilgi almak üzere döneceğimi söyleyerek Profesör'ün yanından ayrıldım ve otele döndüm.

Odama girince, cihazı bir kez denemek için aynanın karşısına oturup, cihazı başıma taktım.

Vaay, sen misin cihazı deneyen?

Birdenbire kafamın tepesi armonika gibi inip çıkmaya koyuldu.

Galiba, emme basma tulumbası aşka gelerek, var kuvvetiyle işlemeye başlamıştı...

ÖTEDEN BERİDEN

DÜN VE BUGÜN

İstanbul işgal altında idi. Yunan ordusu İzmir'e çıktıktan sonra hemen hemen karşıkoyma görmeden Anadolu'nun içine doğru ilerliyordu. Sultanahmet meydanında toplanan bir protesto mitinginin hazin haykırışları kentin üzerine ağır ağır yayılıyordu. Arkadaşımın biri, işgal ordularının ne zamana kadar İstanbul'da kalacakları hakkında tahminimi sormuştu. Ona,

«Kardeşim, İstanbul'u kaybettik. Bunun düpedüz Türkçesi budur. İstanbul tarafımızdan, Fatih'in Bizans'ı fethettiği gibi zaptedildiği zaman yine bizim olur. Sözün kısası, İstanbul'un ikinci bir fethi gerektir.» dedim.

Fakat bu fethin yapılacağından pek umutlu değildim. O sıralarda Mustafa Kemal, memleketi kurtarmak işine atılmış bulunuyordu.

O Mustafa Kemal ki; 31 Mart irtica hareketini İstanbul'a gelip bastıran Hareket Ordusu'nun, asıl faal unsurunu temsil ediyordu. O Mustafa Kemal ki son olarak Trablusgarp çöllerinde savaşıyordu ve daha sonra, yani Birinci Dünya Savaşında Çanakkale'de düşmanın son ve en büyük hamlesini, onu paramparça denize fırlatarak boşa çıkarıyordu. Bazen insanın bir tek sözü, onun hayatı hakkında yazılacak binlerce sayfaya bedeldir. Mustafa Kemal Çanakkale'de bir taarruzdan önce, taarruz edeceklere, «Öleceksiniz! İşte o kadar..» diye bağırmıştı. Bu bağırışında ne şan, ne kahramanlık hakkında bir söz ve ne de geleceğin şaşaası hakkında yüksek gümbürtülü ve beylik cart curtlu martavallar vardı. O haykırışında, neden ölüneceği anlatılmıyor-

du. Herkes kör değil ya, kendi gözüyle görüyordu. Öldükten sonra, ne olacakları hakkında da bir söz yoktu. «Öl ve yap.» işte o kadar... Çünkü o anda iş, o kerteye gelmiş bulunuyordu.

Zaten önüne bir engel dikildiği zaman kulaklarından çok gözlerini kullanıyor ve realiteye olduğu gibi korkusuz ve çıplak gözlerle bakıyordu. Bu bağırışında, o kadar duygu şiddeti vardı ki, ölecek olanlar soru sormadan hemen taarruza kalktılar. İşte onun bu kudreti idi ki, birkaç yıl sonra ona, «İlk hedefiniz Akdeniz!» dedirtebildi. İlk hedef Akdeniz dediği zaman Ankara'nın bozkırları ile çevrili ağır kasvetinden kurtulup dinamit gibi infilak eden çıldırtıcı sevincinin boşanışı vardı. Belki o anda, hayal gözüyle ta uzaklarda ışıl ışıl parıldayan Akdeniz'i gördüğü gibi, dış düşman kadar, hatta onlardan ziyade kendisine güçlük çıkartmış, Konya İsyanlarını, koltuk altında güya Kur'an taşıyan Anzavur'ları ve Halife ordularını doğurmuş ve yüzyıllardır ülkenin gırtlağına yapışarak onu hemen hemen boğmak üzere bulunan o koyu ve karanlık taassubu artık tepelemek olanağını görmüştü.

Bu sözler, bu adamın ilerleyiş yolunda zamanın kavimleri üzerinde bıraktığı ayak izleridir. Bugün Türkiye, bağımsız ve laik bir Cumhuriyettir. Mustafa Kemal çok aceleci bir insandı. Fakat bu işi, yavaş yavaş acele ederek başardı. Kendisi bir politikacı değil, bir devlet adamı idi. Dolayısıyla, gelecek seçimi değil, gelecek kuşakları düşünerek böyle hareket etmişti. Denecek ki; yarattığı eserlerde başkasının payı yok muydu? Vardı. Çünkü bir faal adam etrafına iş görebilecek adamlar toplamasını bilir. O zamanlar Mustafa Kemal'i alkışlayan alkışlayana idi. Hattâ kendisine hemen hemen tanrılık bile izafe edenler oldu. Alkış sünepe ruhlar için bir amaçtır. Fakat Mustafa Kemal için attığı adımlarda bir teşvikti. Zaten o adımları alkışlanmasa da atacaktı.

Bir gün hayatının son sözü olarak saatin kaç olduğunu sordu. Ondan sonra dünyaya gözünü kapayıp gitti. Ardından çok ağlanıldı. Dövünüldü. Fakat,

ağlanmayı neylesindi o? Onun için önemli olan şey, görmüş olduğu işti. Memleketi ilerleme yolunda zoru ile getirdiği aşamaydı. Son sözünün: «Saat kaç?» diye sormak olduğunu söylemiştik. Şimdi, Atatürk unutulmuş gibidir. Adı ancak, birbirine zıt propagandalara reklam olarak kullanılmaktadır. Oysa daha öleli az zaman olduğu halde, kurtardığı ülkesi, heykelini kırmayı veya kirletmeyi ona reva mı görmeliydi? Kendisini en çok üzmüş olan bir zümre bugün heykelini pislemekten daha vahim bir işe girişmiş bulunmaktadır. O da eserlerini yok etmek, çiğnemektir. O zümre, saatin akrebini de yelkovanını da geri çevirmek sevdasındadır. Buna olanak yok, başaramayacaklardır. Fakat gönül bir bakıma başarmalarını isterdi. Çünkü gerçekten eski dirilebilse, geçmiş zaman ile beraber Atatürk de dirilir ve heykellerinin değil, eserlerinin ne hale sokulduğunu görürdü. Öyle ya, Trablusgarp, Hareket Ordusu, Çanakkale, Millî Savaş ve ilh.. Artık Atatürk'le beraber geçmişe karışmıştı. Meydan boştu.

Eski bağnazlık bugün yine hortlamış bulunuyor. Ve bu hortlama hakkını vicdan özgürlüğüne bağlıyor. Evet, kim isterse sakalına istediği kadar kına, tepesine bere ve zemzem suyu, eline de diş fırçası yerine misvak alsın. Kimin umurunda olurdu. Ne var ki; bunlara göre, bu hareketler piştarların bir keşfi hareketine benzer. Karşıdaki düşmanın kuvvetini şöyle bir dene; sonra durum uygun bulunursa gemler azıya alınır. Çünkü, bunlara göre eskiden beri Türk halkı, sırtları semerli olarak, kendileri de başları fesli, sakalları zencefil yağlı, topukları da mahmuzlu olarak doğmuştur. Bunların bağnazlığının asıl duygusu, komünizmin esas duygusu gibi kindir.

Biri, «Kâfir» der. Öteki de «Burjuva». İkisi de zavallı Kubilay gibileri, boğazlanan koyunlar gibi enselerinden kıtır kıtır keserler.

Vicdan özgürlüğü, bir hizbin bir başka hizbe zulüm etmesi değildir. Devletin başta gelen görevi, bir kısım fertlerin başka fertler tarafından baskı altına alınmasına engel olmaktır. Sağda solda uç

gösteren nahoşlukları önemsiz sayanlar olabilir. Fakat pek önemli şeylerin pek önemsiz şeylerden gelişegeldiği, zamanın başlangıcından beri görülekonulmuştur. Bu ufak şeyler gelecekte koca koca kara gölgeler salmaktadır. Bugün Atatürk'ün hatırasının korunması hakkında bir kanun konulup konulmayacağı hakkında uzlaşılamamış olması, işin ne kerteye varmış olduğuna işaret eder. Birkaç yıl önce, böyle bir yasaya gerek duyulacağı düşünülemezdi. Yani, az zamanda kara cehalet enikonu yol katetmiş bulunuyor.

Dinsel bir inancın gereğine kani olanlar veya dinsel duygunun komünizme mani olacağını kabul edenler, herhalde bu karanlık taassubu dinsel duygu diye kabul etmezler. İslamiyetin böyle bir taassuptan ibaret olduğunu sananlar, satırla kart sığır budu doğrayan bizim mahalle kasabının çok önemli bir beyin ameliyatı yapmaya muktedir usta bir doktor olduğuna kanaat etmiş gibi olurlar.

Frenginin sıtma ile tedavi edildiğini okuduk. Fakat, komünizmin böyle bir bağnazlıkla tedavi edildiğine hiçbir yerde rasgelmedik. Hele devletin değirmeni, zaten çoktan akıp gitmiş olan sularla dönmez. Herşey durmadan değişmek zorundadır. Dünyada değişmeyen ve mutlak olan bir şey varsa, o da durmaksızın değişmektir. Güstav Löbon'un «Dünyada keşfedilen en büyük gerçektir.» diye büyük harflerle yazdırıp yazı masasının üstüne astırdığı bir ayet: «Hu el hay ulkayum. Yani tanrı, yaşayan hayattır.» der. Oysa dünyada hiçbir şey baki olmadığına göre, yaşayan hayat değişikliktir. İçtihat serbesttir. İslâm inancının işte bu, tek temeli ve direğidir.

Bugün yeryüzüne çok zıt kanaatler yayılmış bulunuyor. Yaradılış bunların içerdiği gerçeği kabul eder. Art tarafını reddeder. Diyelim ki yeryüzüne samanla karışık buğday serpiniz. Buğday tutar, büyür, saman çürür. Yaradılış samanı da yabana götürmez. Onu gübreye çevirir. Gübre de buğdaya gıda olur. Biz bunca devrimlerden sonra, bu bulunduğumuz noktaya vardık. Ve orada durduk. Şimdi bir

gerileme hareketi belirtileri başgösterdi. Bir gün yeryüzünde birbirine zıt olan inançlar yatışır, uyuşur, fakat o zaman geri halimizle cennet gibi bir memleketi, bütün uygarlığın ihtiyacı olan bu memleketi muattal bırakmak hakkını bize teslim ederler mi?

YALAN

Yalan sözle söylenir. Belki insanoğlu konuşmaya başlar başlamaz yalan söylemeye koyulmuştur. Öyleyse yalan tarihten önce, sözgelimi taşdevrinde başlamıştır dersek pek yalan söylemiş olmayız. Şimdi bile çocuk konuşmaya koyulur koyulmaz terbiye ediyoruz diye ona yalan söylemesini öğretiriz.

Çünkü çocuk tüm ahlaklı doğar. Daha yaşamaya başlamadı ki; ahlaksızlık etsin. Diğer yandan çocuk tümden terbiyesiz doğar. Sevmediği insanın suratına tükürür. Çocuk terbiye gördükçe, ahlaksızlaşır. Sözgelimi; yüzüne tüküresi gelen insana, gülümseyerek: «Teşekkür ederim...» diye yalan söylemesini öğrenir. Çocuk beğenilmeyen doğruyu söylediği zaman dayak yer. Beğenilen, terbiye sayılan yalanı söylediği zaman, pohpohlanır, «aferin» alır. Okumaya başladığı zaman ilk okuduğu tümce; sözgelimi: «Bugün küçük Mehmet okula gitti...» Daha sonra, «Okula gittiği için çok sevindi.» yollu bir «Martaval»dır.

Yalan yeryüzüne geldiğinden beri çoğunlukla ya siyasaldır ya da ekonomiktir. Gerçekte bu iki şey de aynı yola, yani kazanç ve paraya çıkar. Hattâ; «Çok söz yalansız olmaz, çok para dolansız olmaz!» denir.

Dine, kutsal kitaplara göre yalan «Şeytanın dölüdür». Yani şeytan, doğrunun ırzına geçmiştir. Gebe kalan ırz, dokuz ay sonra yalan denilen, dinsel deyimiyle «Veled-i zina»yı doğurmuştur. Ama dedik ya, yalan çoğu kez siyasal ve ekonomik olduğu için, yalandan kazananlar şeytanlarla, şeytanın ırzına geçmiş olduğu doğrunun nikâhını kıyarlar. O zaman şeytanın dölü, bir piç olmaktan çıkar ve yalan meşru olur.

Yalan her zaman gerçeğe üstündür. Çünkü gerçek hep birdir, tektir. Pürüzsüz bir direk gibi dosdoğru ve dimdiktir. Bu direkten; birkaç milimetrelik olsun, birkaç kilometrelik olsun sapmaların topu da yalandır. Bir sayısız ve sonsuz olur. Gerçek bir, yalan da sayısız olduğuna göre, yalan gerçeğe her yönden çullanınca gerçek kendini nice savunsun? Tabii, boğulur gider, vesselâm.

Yalan, artırma yoluyla ürediği gibi eksiltme yoluyla da çoğalır. Yani gerçeğin bir kısmını gizliyerek ve eksilterek bollaşır. Gerçek eksildi miydi de yalan olur. Çünkü yarı yalan, yarı doğru yoktur. Sözgelimi adam; «Şu kadar para kazandım» diye kazandığı parayı eksiltti mi, yalan söylemiş olur. İşte, yalan gerçekten ayrılarak çoğaldığı gibi, gerçeği eksilterek de ürer babam ürer.

Siyasal yalanın dudağı; sülük ve vampir dudağı gibi yumuşak ve tatlıdır. Cennetler vaadeder. Söz verir, yeminler eder. Bu yönden siyasal yalan arıya benzer. Ağzıyla bal döker, ardıyla sokar. Önce şeker kesilir, saygılara maygılara veryansın eder. «Aman ne canayakın insan, ne tatlı, ne şeker yaratık» dedirtir, insanoğluna. Ama iktidara geçti miydi, koltuğa oturdu muydu bir, «Vızzz! Vızzz!» ederek iğnesiyle «Zang» diye sokar.

Yalan pek beceriklidir. Hokkabaz ve perendebazdır. Koskoca bir kubbeyi küçücük bir habbecik yapar, size leblebi diye yutturur. Küçücük bir leblebiyi koca bir kubbe yaparak başınıza oturtur. Zindan gibi Arabı; ak ve pak, mavi gözlü, sarışın diye... Balkabağını akıl kumkuması, akıl kumkumasını da balkabağı bildirir ve inandırır.

Siyasal yalanın belleği güdüktür. Şimdi söyleneni hemen şimdi unutur. Şimdi gerçek diye sunduğunu, hemen şimdi yalanlar.

«Yalancının mumu yatsıya kadar yanar» derler. Bu söz yanlıştır. Yalancının mumu kıyamete dek yanar. Yalan, bir saat süresince bile yansa, işini görmüş bitirmiştir. Yalana bir saniye bile inanıldı mıydı, yeter. Mumu sönse bile izi kalır. Yalancının mumu yatsıya kadar yandıktan sonra, mumu yatsı vaktinde

ha söndürmüş, ha söndürmemiş, ne çıkar ondan? Gerçek yan, ardısıra yetişinceye kadar, yalanın atları Üsküdar'ı geçmiştir çoktan.

Yalan azıcık zoru gördü müydü, hemen toprak altına gizlenir. Fırsat kollar. Fırsatını buldu muydu, mitolojinin yedi başlı yılanı gibi hortlar. Bir başı kesilince, kesilen yerden yedi baş meydana gelir, zehir saçar.

Yalan, daha yumurtadayken ezilmeli, yokedilmelidir.

Yalanın sonu yok mudur? Vardır elbet.

Çünkü yalan kansere benzer. Vücudu, yani gerçeği yiyerek yaşar. İnsanın yaşaması, vücudun hücreleri arasındaki kesin işbirliğine bağlıdır. Bunların her biri payına düşen görevi başarırsa vücut yaşar. Ama vücudun bir yerindeki hücreler:

«Biz vücut için değil, kendi çıkarlarımız için çalışacağız» dedi mi, vücut hastalanır, kanser uru yalan gibi vücudu yer bitirir. Vücut büsbütün yenildi miydi, kanser tıpkı yalan gibi kendi besinini de bitirmiş olur. İşte o zaman öldürdüğü vücut ile birlikte yalanın kendisi de ölür.

Yalanın gözü kördür. Vücudu öldürmekle kendini de öldürdüğünü görmez. Çoğunlukla böyle olduğu için de, başlar; üzüntü ve yasla sallanır: «Bir varmış bir yokmuş. O da gitti gider. Ne olacak yalan dünya!» denilir.

(«Ataç Dergisi», 15 Ağustos 1962)

DEVLET KONSERVATUVARINDA GİYAKOMO PUCCİNİ*

Bu atom çağında sanki insanlık, kendini yoketmeye, kendini yeryüzünden silip süpürmeye kasdetmiştir. Böyle bir dünyada sanatçı, önüne sadaka tenekesini koyarak, her an patlamak üzere bulunan bir volkanın gölgesinde çömelen bir dilenciye benzer.

Hattâ demokratik ve liberal idarelerde bile sanatçı, bir eğlenceler ve safahatlar yapsatçısı (müteahhidi) ya da resmi kişilerin cartçısı olmazsa, ona takdir gözüyle değil, küçümseme gözüyle bakılır.

Yararsız ve asalak bir sığıntı sayılır. Oysa sanatçının durumu, bir iş durumu değildir. Onun ideal bir mevkii vardır. Ne var ki; dünya gelişmedikçe öğrenim de gelişmez, yani toplumun yaradılış ve varoluşunun amacının ne olduğu konusundaki görüşü kökünden düzelmezse, öğrenim de gelişmez. Bu olmadıkça da sanatçı, lâyık olduğu mevkii kazanamaz.

Birçokları, iyi niyetli bir dünya sosyalizmini amaç edinmişlerdir. Öyle bir dünya ki, onda besin ve ısınacak yakıt; hava ve su gibi bedava olsun. Fakat böyle bir dünya, insanın ancak maddesel gereksinmelerini sağlar. Her ne kadar istenmeye değer ise de, erişilecek bu ütopya —ki o zamana

---

* Bu yazının hangi gazetede, ne zaman çıktığını şimdilik saptayamadım. Güçlü olasılıkla erken 1950'li yıllarda Demokrat İzmir'de yayımlanmış olabilir. (Ş. Gökovalı)

kadar insanlık yokedilmezse erişir bittabi—, yapsa yapsa, insanı, otlakta besiye çekilmiş ineğe benzetir.

Yörüğe,

— Sultan ne yapar? diye sormuşlar.

O da,

— Sabahtan akşama kadar pekmez içer, demiş.

Karaborsada milyon kazanan, yani her bakımdan parasal refaha kavuşan insanların neye döndüğünü her gün görmekteyiz. —Yani böyle bir refah, er geç insanı tokluk, usanç ve can sıkıntısına ve soysuzlaşmaya sürükler.—

İnsanın, ruhsal diye adlandırabileceğimiz gereksinmeleri vardır. İnsan kendini aşmak, kendinden öteye boşanıp gelişmek ister. İnsan bilincini, kendi had ve sınırları dışına çıkaran, onu enginleştiren bir şey vardır ki, ona «Güzel Sanatlar» derler.

Birkaç yüzyıl önce bizim de bir kültürümüz varmış. Hayatın bütün görünüşleri, o kök kültürün çiçekleri sayılabilir. Sözgelimi Süleymaniye Camiini, o camiden çıkarken iki kişinin birinin ötekine enfiye kutusu verişinden, enfiye kutusunun biçiminden ve üzerindeki menevişlerden ayıramazsınız.

Enfiye kutusunu da, enfiye ikram edenin bir Divan edebiyatı mısraından (dizesinden) ve o mısraı da Beyazıt'taki hamamın bir kurnasının biçiminden ayıramazsınız. Bunların topu da aynı duygunun, yani kültür kökünün görünüşleri ve çiçekleri idiler.

Fakat bu atomik çağımızda, sırtımıza cübbe, başımıza da kavuğu basarak, Kemeraltı'nda rasgeldiğimiz eş dosta, Divan edebiyatından seçme mısralar söyleyerek enfiye ikram edemeyiz. Çünkü bunu yaparken, son sistem bir kamyon ya da otomobilin altında kalma olasılığı vardır.

O yüzyıllarda güzel sanatların mimarlık yönünde çok gelişmişiz. Bizans ve Arap mimarlıklarını alıp, onları kendimizde sindirmişiz. Onlardan, tamamıyla bizim olan yepyeni bir mimarlık yaratarak, insanoğlunun mimarlık anlayış düzeyine eklemeler yapmışız ve insanoğlunun bu yöndeki duygusuna duygu katmış ve böylece insanı geliştirerek onu

yükseltmiş ve ona hizmet etmişiz. Böyle bir hizmetten, bittabi Tanrı razı olmuştur.

Müzik yönünde ise, Bizans müziğini, bulduğumuz gibi sürdürmüşüz ve onun ilkel haline pek az eklemelerde bulunmuşuz.

Burada konu dışında olmasına karşın, şunu kaydetmekten kendimi alıkoyamıyorum: Sözgelimi Itrî'nin bir «Naat-ı Mevlâna»sı hiçbir zaman bir cazbandın ya da batı müziği denilen müziğin, hafif denilen kısmıyla kıyas kabul etmez. Dervişlerin, Mevlevî dergâhına hediye getirecekleri gün koca sanatçının cebi para ve puldan tamamıyla yoksun olduğu için, armağan olarak, gönülden kopan «naat»ı getirmiş. Ufak yapılı, ak sakallı, alçakgönüllü Itrî'yi bir düşünün... Çıplak ayak, dergâhın ortasına gelip, hediye diye getirdiği «naat»ı kendisi söylüyor.

Bittabi, parayla, pulla, bir milyon liraya satın alınabilecek bir hediye değildir. O, görkemli bir «naat» idi.

Taşıt araçları insanları yeryüzüne getirmiş olduğu için, bizim de, ayda yaşamadığımıza göre, genel insansal duygularla duygulanmamız gerekiyordu. Sözgelimi otomobil, buzdolabı, apartmanlarda termosifonlu banyolar gibi... Refaha varıp da, neon ışığını salona takan ve ördek gibi banyoya dalıp dalıp çıkan obezleşmiş her refah sahibi, kendisini en ileri, en uygar insan saymaya koyuldu.

Oysa uygarlık, elektrik ampulünü satın alıp takmak değil, fakat ondan daha güzel bir ampul icat etmektir. O ampul, o banyo ve otomobil de belirli bir hayat görüşünün, belirli bir duygunun dışa vuruşları ve çiçekleri idi. O kök duygu —bizde, birkaç yüzyıl önceki kök duygu gibi— mevcut değilken, onların çiçeklerini koparıp almak, bostan korkuluğu diye tarla kıyısına saplanan kazığa takılan kuru öküz kafasının boynuzuna bir badem çiçeği demeti bağlamaya benzer.

Ne o kazık canlı bir köktür, ne de o kafa, o kökten duygu alan bir beyindir. Ne de badem çiçeği demeti, o diri inancın beyine verdiği cansuyundan peydahlanmış bir çiçektir. O çiçek, «Emruz-

sultan arbaa yevm» (Sultanın emrinin geçerliği dört gün sürer) fetvasında, beşinci gün solup kurur ve bu kez, eski ve canlı inancın içten özünden değil, fakat kokuşmasından oluşan mantarlar gibi buranın başında tavuklar peydahlanır.

İmdi, insana çiçeği verdiren duyguyu yaratmak için, kişiliklerimizin insanoğlu olmamız itibarıyla, insanlığın emisyonel ve entelektüel varlığına karışabilmesi için, başka bir deyimle bir sanat yapıtına, İlyada'ya saman değildir diye yüksekten bakan, iyi tımar olmuş ampullü ve banyolu eşek gözüyle bakılmaması için bir Devlet Konservatuvarı kurulmuştur. Orada çalışan insanlar, üstlerine düşen görevi yetkinlikle görmektedir.

Belki de yazının ta başında sanatçı ve sanat yapıtlarındaki bir görüşe, belki de 'müzik kaç para eder?' denilecektir.

Burada, Mevlâna Celaleddin'in «Mesnevî»deki bir müzik tanımını aktaralım:

«Ateşest in bangi nayi nist bad.
Her kim in âteş nidaret ist bed.»

Yani, «Neyden çıkan hava (yani soluk ya da ses) hava değildir (yani havaciva değildir, boş birşey değildir). Fakat ateştir. O ateşle yanmayan her kim ise havadır (yani boş bir insandır).»

Dolayısıyla, «Müzik kaç para eder?» diye sorana, «bad», yani «hava» sözünü katmerleştirerek «bedavadır» diye cevap verebiliriz.

Tuhaf değil midir ki; Celaleddin'den iki yüzyıl sonra, aynı şeyi bir başka biçimde Shakespeare de «Venedik Taciri»nde söylemiştir:

«The man that has no music in himself,
Nor is not movet with concord of sweet sound.
Is fit for Treasons stretagems and spoils.»

Türkçesi: «Kendinde —yani gönlünde— müzik olmayan ya da tatlı seslerin uyumuna kayıtsız kalan adam, ancak ihanetlerin, dalaverelerin ve talanların adamıdır.»

Shakespeare başka yapıtlarında da, sözgelimi, «Tükür şu düdüğün ağzına ve üfle... Seni cennete götürsün!» yollu şeyler söylemiştir.

Konservatuvarın dağarında (repertuvarında) bu-

gün hemen hemen baş yeri tutan, Giyakomo Puccini'dir. O dağarda Puccini'nin «Madame Butterfly», «La Boheme» ve «La Tosca» operaları oynandı ve oynanıyor. Puccini, 1924 yılı Ocak ayının 29'unda ölmüş olduğu için, bütün dünyada onun parçaları çalınmaktadır.

Puccini'nin müziğinde, görkemliliğe bir yelteniş yoktur. Onun müziği, alçakgönüllü, gönlünden doğduğu gibidir. Orkestrasyonu yetkindir.

Ustası Ponchielli idi. Gençliğinde çok sefalet çekmişti. Barlarda piyano çalmak zorunda kalmıştı. Sonra, «Brense operaları», Bizet'nin «Karmen»i ve Gounod'un «Faust»u kadar ilgi görmüştür.

Bu operaların konularını anlatmayacağız. Çünkü konunun, müzikte hiç önemi yoktur. Bernard Shaw'ın söylediği gibi, «Müzik söylenirken, söylenmesi için, herhangi saçma bir söz de söylenebilir.»

Bizim köylüler bu duyguyu öylesine anlamışlardır ki; türkülerinde, anlam açısından birbirleriyle ilişkisi olmayan dizeler söylerler. Dolayısıyla, «Bu operaların sözlerini anlamıyoruz» yollu sözler abestir. Müzik ayrı bir dildir. Müziğin anlaşılamadığı kastediliyorsa, bu işte kabahat, Puccini'de değil, fakat dinleyenlerdedir. Çünkü Puccini anlatır. Fakat dinleyicinin de bir çaba harcaması gerekir.

Çabası sayesinde dinleyicinin her anlayışı, çabasının bir ödülü ve ruhsal düzeyinin yükselişi demektir. Yoksa, bir sanat yapıtı para fora edilince satın alınan bir kilim değildir ki, insanın ayağının altında boyunca seriliversin.

Bu sorunun —kısaca— gelmişini, geçmişini anlatmış olduğumuz için, sözü burada kesiyoruz. Daha da yazacaktık; ne var ki; ustaların elinde «Güzelsin» diye okşana okşana, hamlayarak kımıldayacak hali kalmamış olan Türkçeye buracıkta —hiç de alışık olmadığı— öylesine şiddetli egzersizler yaptırdık ki; onu bu Beyler Sokaklarındaki doktorlara ya da İkiçeşmelik'teki çıkıkçılara götürmek gereği ortaya çıktı.

Onun için «Pes suhan, kutah bayed vesselâm!» yani, «Söz kısa gerektir, vesselâm!» demekle yetiniyorum.

MODA DEYİP GEÇMEYELİM

Gazetelerde okuyoruz. Dior öldükten sonra moda dünyasını yöneten mirasçıları önümüzdeki yıl için kadınların küçük göğüsleri olmasını buyurmuşlar. Demek ki; büyük göğüslerin modası da geçiyor artık. Doğuda kadın sevgisi enikonu yayıldığı için, kadınların göğüsleri, dikkatleri kadınlar üzerine çekecek kadar büyütülmüştü. Herhalde kadın sevgisi azalmıştır ki; artık dolgun göğüslere gerek kalmamıştır. Birçok yıldızlar doktorlara başvurarak göğüslerini plastik ve estetik ameliyatlarla küçültmeye başlamışlar.

Moda, sosyal iklime göre, mart havası gibi değişir. Modada endüstrinin de payı büyüktür. Endüstri modaya mutlaka burnunu sokar, moda değişmelerine karşı koyamazsa onu aşırılığa kışkırtarak gülünç duruma sokar. Sözgelimi; ilk dünya savaşından sonra erkekler kolalı yaka giymemeye başladılar. Birçokları da şapkaları başlarından atıp başı açık gezmeye başladılar. Kadın giysilerinde de ne göğüs, ne bel, ne kalça tümsekliği kaldı. Kadın bedeni, kıvrımları olmayan dimdik ve dümdüz bir sütun halini aldı. Fistanlar, etekler, saçlar kısaldıkça kısaldı. Bacaklardan çoraplar çıkarılıp atıldı.

Bu değişmelerin sosyal ve ekonomik nedenleri vardı. Fabrikalar normal verimlilikle çalışamıyordu. Kumaş eksikliği vardı. Mevcut kumaşlar da pahalıydı. İşte bu nedenle etekler kısaldı, çoraplar atıldı.

Gelelim saçların erkek saçları gibi, vücudun da erkek gövdesi gibi göğüssüz ve kalçasız kılınışına: Artık kadın savaştan önceki görevlerinden, sorumluluklarından ve kendilerine çizilmiş sınırlamalardan bıkıp usanmıştı. Erkeğe benzemek istiyordu. O günlerin moda çizgilerini, moda dergilerini ve giysi

modellerini gözden geçirecek olursak ressamların kadın yüzlerine,

«— A canım, biz ev kuzusu, pısırık ve mıymıntı hanım hanımcıklar değiliz. Güngörmüş, feleğin sillesini yemiş ve feleğin büyük çemberinden geçmiş düpedüz ve dosdoğru insanız be yahu!» dermişçesine, yüksekten bakan ve gözünü budaktan sakınmayan bir anlam verdikleri görülür. Yüzlerde gülümseme ve hoşgörü adına bir şey yoktur. O ciddî bakışla saate baksa; saat akarsular gibi şırrakkadak durur. İşte bu yüzden, artık işin şaka götürmeyecek derecede ciddileştiği anlaşılır.

Ne var ki; aradan çok geçmeden, yani 1930'dan sonra,

«— Bu gidişle kumaş endüstrisi hapı yutacak!» diye feryatlar koptu.

Sanayiciler güçlerini pazularına verdiler. Kadınların en zayıf zamanı olan gece vaktinde giyilecek dekolte giysilerinin eteklerini yerlere kadar indirmekle kalmadılar, artlarından top top kumaşlarla uzatarak ejder bir Anakonda yılanı gibi yerleri süpürürcesine uzattılar. Ondan sonra gündüz giyilecek eteklikleri de sokaktan bir karış yükseğe dek uzattılar. Permanatçılar da kumaşçılardan geri kalmadı, kadınların ensesinden saçlara asıla asıla saçları enseyi örtecek kadar sündürdüler. O arkadan sarkan saçların uçlarını da büklüm büklüm kıvırdılar.

Vücudun meydana getirdiği düz çizgiler; göğüste, kalçada, arkada tümseklene tümseklene kabarmaya koyuldu.

Şapkacılar; kumaşçılardan ve permanatçılardan geri kalacak değillerdi ya.. Kadınlar mı akıllarını oynattı, yoksa şapkacılar mı birdenbire çıldırdı, ne olduysa oldu, kadınların başlarında; koskocamanları, ufacıcıkları, geniş kenarlıları, tepeye yılan gibi çöreklenenleri, ottan, samandan yapılıp da içleri çiçeklerle doldurulan sepetimsi ve küfemsileri, başa bir kuşakla bağlanan kayık tabağa benzeyenleri, havaya fişek gibi tek ya da çift tüy salan fıskıyelileri... Ve daha ne garipleri görüldü. Böylece

şapkacılar da; kadınların başlarına bir külah etmekle kalmadılar, bin külah eylediler.

Dünyada statüko ne gezer? Hiç bir zaman süregelen bir durum sözkonusu olamaz. Duraklama gelip geçici, değişme asıldır. Sanayiin tüm çabalarına karşın, erkeklerde şapkalar ilgi görmedi. Derken efendim kadınların başlarında da o «alelacayip» şapkalar görünmez olmaya başladı. Artık kadın memur oluyor, şu oluyor, bu oluyor hattâ asker bile oluyordu. Sokaklarda büklüm büklüm saçlı kadın ve kızların başları açık olarak güçlü adımlarla yürüdükleri görüldü. Giysilerde ise sadeliğe ve pratikliğe doğru bir gidiş göze çarpar oldu. Artık; otomobile, uçağa, otobüse biner, sinema ya da daireye giderken öteye beriye, ne bileyim, sözgelimi kapı tokmağına ya da çekmece sapına takılan fiyongoya benzer kordela ve dantela gibi çıkıntılar ortadan kaldırıldı.

Etekler bile «şort» diye pantolonlaştı. Fiforinler de yirmi yıl önce görülen dünyasından bıkıp usanmış: «Haydi sen de oradan» diyen yüzlerin yerine; cesur, gülümser, umutlu yüzler belirmişti. Erkekler de yelekleri bir yana fırlattılar. İşte ondan sonra İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. Görülen bir şey varsa, bir yandan kadın giysilerinin bir bölümü erkeğinkilere yanaşırken, bir bölümü de uzaklaşıyordu. Erkeklerse; atadan babadan aldıkları ceketi atıp «montgomery» gömlekler giymeye başladı.

«El ile gelen düğün dernek» denir. Moda da el ile geldiği için düğün dernek oluyor. Ama bir modanın gerçekten ne olduğunu gören göz; o moda geçtikten sonra, o geçmiş modaya bakan gözdür.

Bay Halûk Durukal
Turizm Yazarı/Milliyet Gazetesi/İstanbul

Merhaba efendim!

Şadan Gökovalı, gezi gruplarınıza rehberliğimi istediğinizi bana bildirdi. Takdirinize teşekkür ederim. Gruplarınıza rehber olmaktan çok memnun olurdum. Ama iki yıl önce, yabancı turistlere, heyecanla konuşurken, bir yürek kriziyle kendimden geçerek, el âlemin önünde boylu boyunca yıkılmak skandalını irtikap ettim. Lafı kesmek pek acı oldu bana. Anladım ki —o zaman seksen iki yaşımdaydım—, insanlara konuşarak, gönül açmak, artık bizden geçmiş. On beş gün sonra, doktoru dinlemedim, gene bir geziye kılavuzluk ettim, bu kez daha fena oldum. Altmış beşlik bir gençken, günde seksen kilometreye yol demezken, şimdi iki yüz metre yürüyünce, oturup dinlenmek zorunda kalıyorum. Durumu anlarsınız. Yirmi yıl önce, ortada turizm lafı bile yokken, bir kişi olarak başladım. Yıkılıncaya dek devam ettim.

Gezilere ve gruplara rehber için size Şadan beyi tavsiye ederim, yürek emniyetiyle. Çünkü kendisi gruplara önderlikte tecrübelidir. Ama bundan çok daha önemlisi, ezberlenmiş bilgileri kuru kurusuna anlatan kişi olmamasıdır. Gruplara iştirak edenler zaten mektep ve tahsil görmüş kişiler oldukları için, gezide gene baştan öğrenciliğe pek istekleri olmaz, doğal olarak. Şadan bey heyecanlı bir kişi olarak, sevdiği yerleri göstermek ve anlatmaktan zevk duyar. Heyecanla samimiyetin büyük bir sirayet gücü vardır. Derler a; aktör ya da artist seyircileri yetiştirir. Yetiştirilen seyirci ve dinleyicilerin heyecanları da artisti ya da aktörü geliştirir ve yetiştirir. Şadan beyi size, bu işin bir virtüözü olarak tav-

siye ederim. Bir Ostrak ya da Menuhin, Bach'ın ya da Mozart'ın bir piyesindeki «do»ları, «re»leri tam olarak «do», «re» diye verir, ama onlara daha derin bir anlayış verir. Şadan'ın böyle virtüözlüğe üstün bir istidadı vardır.

Samimî saygılarımla candan Merhabalar.

Cevat Şakir
30 Temmuz, 1972

MERHABA DİNLEYENLERİM!

Bugün Avrupa'nın, yani Batı'nın uygarlığının nasıl başladığını söz konusu edeceğim.

İsa'dan önce beşinci, altıncı yüzyıllarda Avrupa'da bir uygarlığa yelteniş, bir kültür belirtisi hiç yoktu. Batı yabani mi yabani, hoyrat mı hoyrattı.

Büyük «Kaiser», yani Roma'lıların Jül Sezar'ı, sonradan Batı uygarlığı denecek olan Gaul ve Kelt halkı hakkında, «Bunlar, baş ve bıyıklarından başka her yerlerini tıraş ederler» der.

Strabon da, «Koca sarkık bıyıklarını içkilerinde süzgeç diye kullanırlardı» diye yazar. Gene Kaiser, «Gaul'ler ve Kelt'ler, karılarını, on ya da on iki erkek grupları arasında paylaşırlardı. Özellikle, baba, onun erkek kardeşleri ve oğulları arasında paylaşılırdı. Doğan çocuklar, kadının ilk tanıdığı erkeğin evlatları sayılırdı» der.

Böyle olunca, kimi yol, oğul, anasını karısı diye kullanabilir, kendi öz oğlunu da kardeşi sayabilirdi. Bu arapsaçı karışıklığı biraz da Hollywood'ta yıldızların evlenip boşanmaları gibi olmuştur. Yani kimin, kimin nesi olduğu pek belli olmamıştır. Bunu Kaiser, İsa'dan elli yıl önce böyle yazıyor. İsa'dan elli yıl önce Batı böyleydi.

Uygarlık Batı'ya, ilk önce Anadolu'dan gitti. Anadolu'dan göçeden Sardinya'lılar Sardunya ada-

---

* «Reklam Prodüksiyon» adına, İzmir Radyosunda «Halikarnas Balıkçısı'ndan Merhaba!» dizisinde, '60'lı yılların sonlarında yaptığı konuşmalardan (Ş. Gökovalı).

sına ve Sicilesse'ler Sicilya adasına gidip, adlarını o adalara verdiler. Etrüsk'ler Anadolu'dan İtalya'ya göçettiler. Roma'da Kloaka Maksima diye, batının ilk kent lağım sistemini kurdular. Bu iş, Etrüsk kralları Tarkuin'ler tarafından yapıldı.

Gaul'ler İsa'dan elli yıl önce bu haldeyken İsa'dan 950 yıl önce, dünyanın şiir babası Homeros, İzmir'de İlyada'yı yazıp okuyordu. Tarih Babası Herodotos, İsa'dan dört yüzyıl önce Halikarnassos'ta (Bodrum'da) doğup, dünyanın ilk tarihini yazıyordu. Batı, yani Avrupa fenninin babası Thales, Miletos'ta doğup yaşıyordu. Doktorluğun babası Hippokrates, Anadolu'da doğup doktorluğa başlıyordu.

Uygarlığın başka dallarının da Anadolulu babalarını sayabiliriz. Ama bunları anlatmak, iki, üç saatlik konferansa bakar.

Sözün kısası, uygarlık ve kültürün tohumları Anadolu'da, Güney Akdeniz'de ekildi. Bu, uygarlık yayıcı göçlerin sonuncusu, Foça'lıların göçüdür. Onu anlatayım:

Foça'yı biliyorsunuz. Günümüzde, gelişen bir turistik merkezdir. İki limanı vardır. Karşısında da birkaç küçük adacık. Foça'lılar, Lidya'lıların can ciğer dostuydu. Pers İmparatoru Kurus, Anadolu'yu, orman yangını gibi istilâ ediyordu. Lidya'nın son kralı Kroisos (Krezüs), Pers'lere karşı Foça'lıları koruyan son dayanaktı. Kurus, Lidya'nın başkenti Sardis'i zaptedince, ona Foça yolu açıldı. Foça'lılar Anadolu'dan ayrılmak istemiyordu. Onun için, Sakız'lılardan Oenussa adasını satın almaya kalkıştılar. Çünkü, Pers'lerin filoları yoktu. Sakız, bu adayı satmadı. Foça'lılar da Pers'lerin tutsağı olmak istemediler. Foça'yı terke karar verdiler. Foça'lılar mükemmel denizciydiler. Zaten, Foça'dan tutunuz da, Akdeniz'in Antalya kıyısına dek kıyı halkı, binlerce yıldan beri denizci insanlardı. Unutmayalım ki; Barbaros ve Turgut Reis, hep o kıyı halkındandır.

Bütün Foça'lılar, kadın erkek, çocuk çoluk, gemilere bindiler. Amiral gemisinde kentin ateşi yanıyordu. Taa mağara devrinden beri ateş, yaşama

demekti. İnsan ateşe benzer. Ateşin aklı olsaydı, insan gibi köprü kurardı, akarsuyu, sönmeden geçerdi, kayık yapardı, denizlerde gezer tozardı. Mağara devrinin mağarasında ateş söndü müydü, felaket demekti. Ateş yakmak güçtü. Onun için, mağarada ateşin sönmemesine bakan kadınlar bulunurdu. İnsanlar kentler yapınca, kentin en kutsal yeri, kent ateşinin yandığı yer oldu.

Ocak tanrıçası Hestiya (Latincesi Vesta) karşısında Hestiya (Vesta) bakireleri gece gündüz kent ateşinin sönmeden yanmasına bakarlardı. Bir kent, başka yerde bir kent kuracağı zaman ilk iş, ilk kentin ateşini yeni kente taşımaktı. Evliyalara yakılan mum ya da kandil, Ocak tanrıçası Hestiya'ya yakılan ateşin kalıntısıdır.

Neyse, Foça'lılar da amiral gemilerine, kentin ateşini aldılar. Deniz demirini Foça'lılar icat etmişlerdi. Ondan önce demir yerine delikli taşlar kullanılırdı. Foça'lılar deniz demirlerini, kutsal ateşin üstüne koydular. Ve bütün Foça'lılar, bir daha geri dönmemeye yemin ettiler.

Denizden demirler alındı. Gemiler bir iki mil ayrıldı. Bomboş bırakılan bembeyaz kent, iki limanın iki hilâlinde çok yoksul göründü.

Bu insanlar orada doğmuş, büyümüşlerdi. Canları yurtlarıydı. Evleriyle, dükkânlarıyla, tapınaklarıyla...

Filodan, acı, yürek paralayıcı çığlıklar koptu. Dayanamadılar. Kimi gemiciler bu acıya dayanamayıp ağladılar. Ve ötekilerine, «Yeminlerinizi bağışlıyoruz, dönün» dediler ve Foça'lıların yarısı döndü.

Demek ki; şimdiki Türkiye'li Türk'lerde Foça'lıların kanı da vardır.

Foça'lılar, bilici (kâhin)lerden, hangi tanrının adı altında seyahat edeceklerini sordular. «Efes Artemis'inin koruyuculuğunda» diye cevap aldılar.

Foça'lılar ilk önce Korsika adasında Alaliya'ya gittiler. Orada dikiş tutturamadılar. Marsilya'ya git-

tiler. O kenti, Antibe, Nice, Agatea kentlerini, bir de Napoli'nin güneyinde Velia di Castellamare'yi kurdular. Adriyatik Denizini aştılar. İspanya'da Kadiz kentini kurdular.

Anadolu'nun uygarlığını Güney Akdeniz'e götürdüler.

——oOo——

HALİKARNAS BALIKÇISI/ BÜTÜN ESERLERİ

1. Aganta Burina Burinata!
2. Turgut Reis
3. Mavi Sürgün
4. Merhaba Anadolu
5. Uluç Reis
6. Düşün Yazıları
7. Ötelerin Çocukları
8. Anadolu'nun Sesi
9. Altıncı Kıta Akdeniz
10. Deniz Gurbetçileri
11. Ege'den Denize Bırakılmış Bir Çiçek
12. Gençlik Denizlerinde
13. Sonsuzluk Sessiz Büyür
14. Anadolu Efsaneleri
15. Anadolu Tanrıları
16. Hey Koca Yurt
17. Parmak Damgası

SONSUZLUK SESSİZ BÜYÜR, Halikarnas Balıkçı-sı'nın kitaplarına girmemiş yazılarını toplama girişimimizin yeni bir ürünüdür. Anadolu Tarihinin, çoğu kişinin bilmediği ilginç ve gizemli gerçeklerini, bir anlatının, bir söyleşinin çok ötesinde, adım adım projektörle tarayan BALIKÇI, okura tarihsel bir yolculuğun heyecanlı serüvenlerini tattırıyor.

Antik yaşam biçimleri, eski şölenler, dinsel törenler, tıpkı bir film gibi bilinçte canlanırken, sanattan politikaya, garip inançlardan savaşlara değin uzanan yoğun ve hızlı Anadolu destanları, tarihi yönlendiren birincil nitelikleriyle adeta yeniden oluşagelmektedir.

SONSUZLUK SESSİZ BÜYÜR, Balıkçı'nın "Büyük Kukuriko" adlı ilginç ve değişik bir denemesini de içermektedir. Bu yapısıyla, gücü ve önemi alabildiğine pekişmiş bir yapıttır SONSUZLUK SESSİZ BÜYÜR.

pan matbaacılık ankara 12 14 22